

RESHAT T. NEPRAVISHTA

BIBLIOTEKA

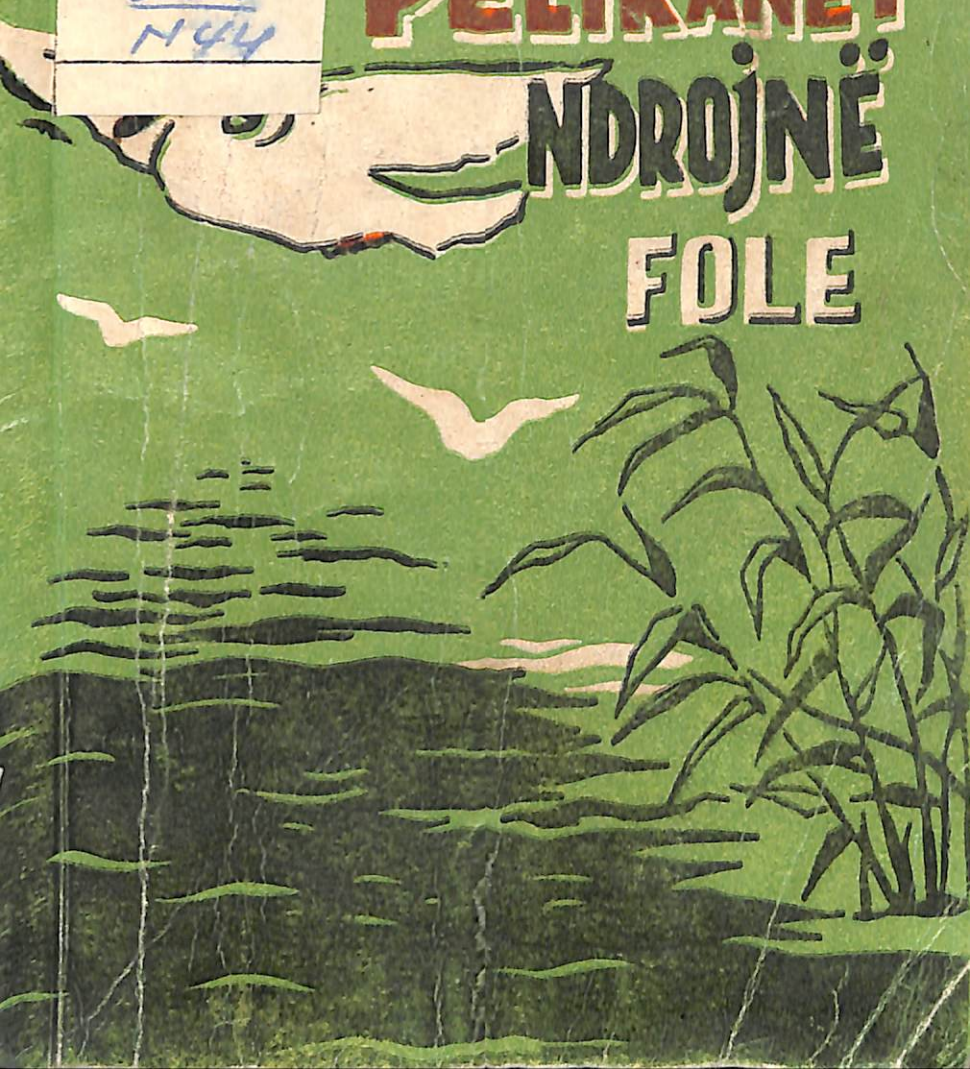
854-31

144

PELIKANËT

NDROJNË

FOLE

RESHAT T. NEPRAVISHTA

IBLIOTEKA E SHTETIT
TIRANE

56

~~32474~~

PELIKANËT NDROJNË FOLE

(Roman)

N. SH. BOTIMEVE «NAIM FRASHERI»
TIRANË, 1962

RESHAT T. NEBRAVISHTA

RESHAT T. NEBRAVISHTA

RESHAT T. NEBRAVISHTA

~~RESHAT T. NEBRAVISHTA~~

22

NDROJNË FOLE PELIKANËT

(Roman)

Redaktor: Moisi Zaloshnja
Korektor letrar: Ali Hashorva
Redaktor teknik: Adem Lita
Kopertina: Dolli Gjinali

Tirazhi: 3000

Format 70x100/32

Stash: 220455

Shtyp. N.I.Sh. Shtypshkronjave «MIHAL DURI» — Tiranë

N. SH. BOTIMEVE «MIHAL DURI»

TIRANË 1988

... dhe shpeshherë i shfaqte emrin e tij në të gjithë
... dhe shpeshherë i shfaqte emrin e tij në të gjithë
... dhe shpeshherë i shfaqte emrin e tij në të gjithë

PJESA E PARË

... dhe shpeshherë i shfaqte emrin e tij në të gjithë
... dhe shpeshherë i shfaqte emrin e tij në të gjithë
... dhe shpeshherë i shfaqte emrin e tij në të gjithë

Atë mëngjes rrezet e diellit ndrisnin plot bukurri. Një tufë me viqes çante ajrin e pastër, fluturon-te me shpejtësi, lëshohej me vrik sa s'puqte me gatitë, loste e zbavitej dhe pastaj qëndronte te rrapi i Shahinajve. Zogjtë cicëronin, shpupurisin, pendët, gufoseshin dhe ngroheshin, si të kishin rënë në gjumë.

Jashar Shahini, u kënaq duke i parë dhe, vetëm kur ata, të trembur nga një qifte, fluturuan në hapësirat e kaltra, u ngrit e doli nga oborri. Ngadale e i qetë shkoi te sheshi i festës, e toku me disa pleq dhe u ul këmbëkryq në barin që kish nisur të thahet. Një vërsnik i tij i dha kutinë dhe ai mori të mbushte çibukun.

Te sheshi që mbledhur gjithë fshatit, Dielli që ngjitur katër-pesë hostene mbi kodrat kur ardh kryetari i keshillit, Riza Drënja. Ai u përshëndet me disa burra dhe i drejtua për te pleqtë, që i bënë vënd në krye.

Pas Riza it erdhi e bija, Selvi ja. Vajza kish veshur një fustan bojë kërmezi, pat ngjeshur përpara një futë të punuar në tezgjah dhe mbante nën sqetull diçka të mbështellë në letër. Ajo hyri midis sho-

qeve, që ishin veshur me petka të reja edhe ato, e u qafua me Minirenë, të mbesën e Jasharit.

Në shesh kishte gjallëri të madhe: biseda, të qeshura e ç'nuk të zinte veshi. Aty nga ora dhjetë shumë burra sollën disa krahë me dru dhe përgatitën vëndin e pjekjes së peshkut. Çdo gjë u bë gati. Tani prisnin kush do të delte i pari.

Midis zhurmës, përtej te skela e Pendëkuqit, u dëgjua një gërnëtë, pastaj defi. Kjo donte të thosh se një nga peshkatarët kish sjellë gjahun e tij. Kur u dha sihariqi që do të kish festë, të gjithëve sa ishin mbledhur iu çeli fytyra. Gërneta buçiti përsëri, po akoma s'pat vajtur ora që të dorëzohej peshqeshi.

Të gjithë ishin bërë kureshtarë. Donin që vëndin e nderit ta zinte ndonjë i afërt i tij.

Selvija që edhe e gëzuar edhe e trënditur. Për gjak kish dalë djali i zemrës së saj, Hekurani, ndaj donte që ai t'ua kalonte të tjerëve.

Nekija, e ëma e Hekuranit dhe Jashari, gjyshi i tij, luteshin që biri i tyre të dilte fitonjës, se do të mbanin në gojë për mirë.

Me njerëzit, në festë, sikur merrte pjesë edhe natyra. Një tufë me pullumba fluturonin si të ndjekur nga sqyfteri, zhdukeshin në horizont, ngjiteshin përpjetë, lëshoheshin me vërtik mbi kokë të njerëzve dhe kalonin mbi kashtoren; pastaj delnin në Tërbuf dhe përsëri ktheheshin. Një herë, tufa, duke fluturuar ulët sipër presjes, në hurdhjet e fshehta, u tremb nga një njeri që doli si papritur.

Ky ish Hekuran Shahini, i cili, me të lindur dielli, i pat hipur barkës. Në hurdhën e parë pat zënë një peshk, po ky s'ja kishte mbushur synë. Në hurdhën e dytë nuk shtiri, së atjë peshqit ishin të vegjël. Voziti dhe shikoi në prifën që kish caktuar që më parë. Vëndi që i freskët, i rrethuar nga penia.

Dielli nuk e zinte as atëhere kur arrinte kupën e qiellit. Para djalit shkuan mjaft kafshë uji; më në fund i tërhoqi vëmëndjen një peshk që rrëshqiti i tronditur. Pas tij shkuan vetëtimthi dhe dy të tjerë.

Djali e kuptoi se po lëviznin llovushkat, caktoi edhe një herë shënjen përpara dhe u gatit për sulm. Nuk shkoi shumë dhe pa një peshk që çante ujin i trëmbur. Më në fund, nga shtegu doli me zhurmë peshku i madh. Sa arriti në pikën e caktuar, Hekurani vërviti fushqanën, pastaj ngau lundrën dhe kapi gjahun. Si e ngriti dhe e hodhi në strepën e mezit të varkës, e la sa u qetësua, pastaj e mati, i pa fletët, bishtin dhe u kënaq, se pat zënë gjah të madh e të lashtë.

Voziti dhe pas pak arriti të skela e Pëndëkuqit. Atje e pritën me gërnëtë, dhe kur panë atë alamet peshku që kish kapur, sazet ja morën tri herë me radhë.

Në kohën kur dielli që ngritur në kupën e qiellit, peshkun e stolisën me lëpushka e gjineshtra. Hekurani, duke mbajtur gjahun në dorë, bëri për të sheshi:

Midis turmës doli plaku i festës. Djali iu drejtua me hap të shpejtë, i puthi dorën dhe i dha peshkun. Plaku e puthi në ballë, pa gjahun dhe tha:

— Të më rrosh, djalë, zoti të bëftë si të dashtë zemra! Ti sot gëzove fshatin, ke zënë peshk që unë në jetën time rrallë e kam parë. — Hekurani buzëqeshi, kurse përtej, Jashari, përdrodhi mustaqet. Plaku i festës e uli pakëz zënë e i tha Hekuranit në vesh: — «Peshkun do t'ja jap cucës më të bukur». — Shkoi serbes te vajzat, që ishin vënë si në radhë dhe, kur u kthye, qëndroi përpara Selvijes.

— Merre, çupëz, pastroje, laje dhe na e piq për meze. Paç dorën e mbarë.

Vajza i puthi dorën, mori peshkun, hoqi nga sjetulla letrën, e hapi dhe i dha plakut një dyshe të qëndisur anës me hoja.

Selvija, e yuri gjahun, në një dërrasë të gdhendur dhe nisi ta gërojë me një thikë të mprehtë. Duart i lëviznin me shpejtësi të madhe, se donte të mos e turpëronte plakun. Vajza e ndjente veten të lumtur, sadoq i vinte dhe, cazë turp. Fytyra e saj e skuqur, flokët e dredhur që i bënëin ballit, sytë e qeshur, buzët, si qershia dhe ai nishan sa një kokërr hinxe sipër mollzës së faqes së djathtë, e shushatën Hekuranin.

«Selvija, është kjo?! Shiko sa qënka ritur, sa qënka zbukuruar gjatë këtyre dy vjetëve që kam qënë në ushtri!» — mendoi ai dhe mori frymë thellë.

Në atë çast që vajza nisi të hapë barkun e peshkut, plaku i festës kapi Hekuranin për dore dhe, në tingujt e sazeve, zuri të heqë vallen. Gjithë fshati hyri të kërcente. Selvija pastronte peshkun dhe kur e kur ngrinte kokën dhe ngulte vështrimin si shigjetë në fytyrën e Hekuranit. Kur vajza i futi peshkut hellin e hekurt dhe e la të kullojë, vallja mbaroi dhe filloi sërishmi.

Sipas zakonit, me t'u vënë gjahu në zjarr, peshkatari që mbante vëndin e nderit, udhëhiqte vallen e madhe. Të gjithë qenë bërë gati. Ashtu pa dashur, djalë e vajzë u shikuan sy ndër sy dhe kur vuri Selvija peshkun në zjarr, Hekurani ja filloi valles.

Sheshi buçiste nga kënga. Përbri Selvijes edhe vajza të tjera pignin peshq më të vegjël. Tymi ngruhej në qiell, era e mirë përhapej kudo dhe u ngacmonte oreksin njerëzve.

Djali kërcente dhe kundronte Selvijen. Vështrimet e tyre të ëmbëla takoheshin dendur dhe mbaronin me një buzëqeshje të fshehtë.

Jashari vrente të nipin dhe krenohej; kurse Nekija që shumë e gëzuar, shikonte të birin dhe i bëhej zemra mal. Vështrimet e djalit të saj dhe të vajzës së Rizait i ngrohnin zemrën.

«Është e bukur si xhind dhe punëtore si melingonë. Sikur ta kesh në shtëpi, ta bën natën ditë; të gëzon konakun, të lezeton prakun».

Selvija piqte peshkun. Në vallen e tretë ajo mbaroi punën dhe, në të katërtën, udhëhoqi kërcimtarët.

Trupi i saj përdridhej lezeçëm dhe duke vallëzuar dukej sikur fluturonte. Ajo dinte ta tregonte bukurinë me buzëqeshjen e ëmbël, nazet e holla e me krahët e mbushura topolake që tundnin shaminë tërë ojna. Të gjithë i bëri më qejf; pleqtë përpignin duart, hiqnin qeleshet dhe përdridhnin mustaqet. Nga i kish ardhur gjithë ky gëzim; gjithë kjo shkathtësi? Mos vallë nga Hekurani që t'i tregonte se dinte ta nderonte, e se s'mbetej prapa tij? Kur mbaroi e vështroi djalin në sy sikur donte t'i thosh se e meritonte të ishte vajza e zgjedhur e fshatit, po pastaj shpejt shpejt i hoqi sytë nga ai e bëri pak si mënjanë.

Dielli atë ditë perëndoi me vallen e fundit të fshatarëve. Ca nga ca sheshi u zbraz. Njerëzit iknin duke i uruar njeri tjetrit natën e mirë dhe duke u lутur që festën e ardhëshme ta kremtonin më të gëzuar.

Selvija, vetëm filli, mori rrugën për në shtëpi. Perëndimi i bukur me dritën e kuqeremte që kish rënë mbi pullazin e shtëpive, mbi pemët, mbi qiparizet e Shëne-Prentes, e mahnitën. Çdo gjë atë mbrëmje i dukej e jashtëzakonshme. Shpresa të mëdha trokisnin në zemrën e saj.

Hyri në oborr dhe u ul në fronin pranë derës.

Vërshëllima e një njeriu që këndonte këngën e Selvijes e bëri kureshtarë. U drodh e tëra, se rrugës shkonte Hekurani.

E përcolli djalin me sy gjersa ai u zhduk. Qëndroi më këmbë një copë herë duke mbajtur duart në gjoks; dhe vetëm kur pa t'anë u fut në shtëpi sikur të fluturonte.

Kasollja e Shahinajve ishte në krye të fshatit e pak si e veçuar, kurse banesat e tjera qenë rrjeshtuar njëra pas tjetres si të ishin ndërtuar me plan. Uji dhe lagështia i patën detyruar fshatarët të zgjidhnin vendin më të thatë, që nuk ishte as njëqind hapë larg. Midis oborreve kalonte rruga kryesore, në dimër tërë llucë e baltë dhe në verë tërë pluhur.

Kasollja e Shahinajve qe e vjetër, e ndërtuar me pürtëka dhe kallama. Nja dhjetë pash më larg ish një rrap i madh shekullor. Përkundraill shtrihej kulliba e buajve dhe në mes të oborrit një koçek misri. Atë mëngjes, Jashar Shahini u ngrit pak shpejt. Si lau sytë dhe hangri bukë, u ul me djalin e mbesës dhe zuri të rruhej. Fytyrës së tij të rumbullaktë i shkonin mustaqet e gjata dhe vetullat e trasha, po ajo xhunga ndën mjekër e shëmtonte shumë.

Djali P së mbesës loste më një bilbilkë dhe me një hotahë shelgu. Kur, ja, i vogli papandehur foli:

— Lale, laraskat në rrap!

Plaku ia briskun mënjanë, ngriti kokën dhe shau ndyrë.

— O Hekur, merr atë teken e dil, — thirri duke folur me grykë.

Te derë u dha Hekurani.

— Bjeru koleravë! — tha plaku duke ondërrur krahun drejt majës së pemës.

I nipi mori nishan dhe shtiu. Dy laraska u rrukullisën në fletët e rrapit dhe ranë përdhe. Plaku buzëqeshi i kënaqur.

— More, po s'u sosën të mallëkuarat! E dinë që majën e rrapit e kanë ngordhje dhe prapë s'marrin vesh! — Heshti sa thithi çibukun dhe shtoi: — Si duken gratë, o Hekur, po mbarojnë hazërllëket, apo jo?

— Nga fundi janë.

— E po mirë, nisu për në Çermë dhe merr rakinë; mos u vono, djalë, se dita fluturon shpejt.

— Ika, Lale, — ja ktheu i nipi. Hyri në të ndarën e zjarrit, pa dhe një herë të motrën, që do të martohej të nesërmen, mori një kënaçe prej druri dhe u nis.

Djali u kthye nga Çerma pas disa orësh dhe, posa vuri këmbën në prak të derës, pa Selvijën. U shtang në vënd. Çupa u tërhoq pak prapa, u skuq në fytyrë dhe zuri faqen me majat e gishtrinjve të dorës së majtë.

— Hekuran, të kujtohet Selvija? — ndërhyri e motra.

— Më kujtohet, po jo kështu, — tha ai. — Këta dy vjet që unë bëra në ushtri, ajo qenka rritur shumë, — dhe sepse iu tha pështyma në gojë.

Vajza e shikoi me sy të pafajshëm dhe me një farë ndrojtjeje e turpi përzier.

Atë çast, në koridor, u dëgjuan këmbë. Hekurani doli dhe pa gjyshin.

— Hekur, merru dhe ti me një punë, shko e çaca dru.

Djali shkoi në oborr, pranë koronecit dhe, para se të fillonte nga puna, ndezi një cigare. Duke thithur duhanin me mëndje të prishur pa nga dri-

tarja Selvijen tek kaloi kokëulur e e shkathët si sorkadhe.

«Është femër me halle, tamam si e bukura e dheut», — mendoi me një drithërimë të pakuptuar në zemër.

Sa e tërhiqte ajo fytyrë! Sa donte ta shihte e ta kish pranë!

Zëri i Jasharit i hoqi mëndjen nga vajza; mori sëpatën dhe nisi të çajë dru.

Në shtëpinë e Shahinajve filluan të hynë të ftuarit; burrat, veshur me rroba të reja, i priste te dera i zoti i shtëpisë, që i drejtonte për në konakun e madh.

Më të perënduar të diellit, në oborr hyri Riza Drënja, u përqafua me shokun dhe Jashari, për t'i bërë nder, e shpuri në dhomë e i la kryen.

Nuk shkoi shumë dhe të ndarat u mbushën. Atë kohë, kalamajtë, që prisnin rrobat e nuses më të hyrë të fshatit, ardhën me të rendur duke thirrur:

— Po vjen lajmësi! Po vjen lajmësi!

Lajmësi, një burrë i gjatë e me shpatulla si të varura, u fut në oborr duke mbajtur në dorë një bohçe dhe një valixhe. Një djalë dymbëdhjetë-trembëdhjetë vjeç mori bohçen dhe hyri te nusja. Atë çast Miniresë zunë t'i venë kënanë dhe në të ndarën ku qenë mbledhur gratë jehoi kënga:

Kjo kënaja pika pika,

Ngreu, moj nuse, shko me rika.

Kjo kënaja vrata vrata,

Ngreu, moj nuse, shko me pata.

Vallen e hiqte Selvija, që valëviste shaminë dhe përdridhte trupin. Djali i kish qepur sytë. Shtati i saj i derdhur e kish shushatur.

Në çastin që Miniresë do t'i vishnin rrobat e nusërisë, djali doli në oborr. Koha ish e mirë, yjet xixëllonin. Nga kënetat vinin zërat e zogëzave.

Në konakun e grave kënga buçiti:

Kjo vellua fije fije
Nuses sonë i paska hije!

Hekuranit i dukej se, midis zërave të shumtë, ai i Selvijes sikur ish më i kthjellti dhe më i ëmbëlli:

— Hekur, — ja prishi qetësinë e ëma.

— Erdha, mome.

— Hajde, bir, shpjeru një sahan meze burrave.

Hekurani mori dy pjata me mish dhe hyri në dhomën plot tym duhani.

Tërë nata kaloi me këngë e valle. Vetëm ndaj të gdhirë të ftuarit shkuan në shtëpi. Hekurani bëri dy orë gjumë dhe në të lindur të diellit u ngrit. Zuri të gatiste konakët për të pritur krushqit. Pastaj, ashtu si e pat porositur Jashari, shkoi gjer në kodrën e Shëne-Premtes për të këputur disa degë ulliri që t'ja vinin duvakut.

Kur u kthye, shtëpia që mbushur plot. Gratë këndonin dhe kërcenin, ndërsa Minirea, e rrethuar nga të rejat, rrinte me fytyrë si të vrarë. E ëma bënte nga bënte dhe, kur vështronte të bijën, i mbusheshin sytë me lot. Jashari, sadoqë e mbante veten, nuk e fshihte dot dhëmbjen që ndjente për ndarjen nga e mbesa.

Afër drekës, në krye të rrugës, u dukën krushqit. Ca ishin më këmbë dhe ca kaluar. Kalorësit mbanin në duar frenat dhe njeri syresh, sa pa pullazin e shtëpisë së Jasharit, zgjati krahun dhe se ç'tha.

Atë kohë, katër pesë gryka çiftesh u ngritën

përpjetë, u dëgjuan krismat dhe në hapsirën e kthjelltë të qiellit u panë gjerdhanët e tymit. Krismat filluan të ndihen më dendur dhe më në fund u shoqëruan me këngë.

Krushqit hynë në oborr. Për nusen patën prurë një qerre të rrethuar nga të gjitha anët me rrogozë të rinj dhe të mbuluar përsipër me qilim. Krushqit u ulën këmbëkryq në të ndarën e mirë, u gostitën me karamelë, me nga një gotë raki dhe zunë të urojnë.

Nusja filloi të qajë. I hodhën duvakun, — një cohë të kuqe të lehtë, — dhe sipër duvakut vunë tri degë ulliri. Atë çast, Hekurani e mori nga krahu i djathtë dhe e nxori në oborr, ku e priste qerrja. Krushqit, me të parë nusen, filluan të këndojnë:

Më rrite, o gjysh, më rrite,

Me kajmak, me tul simite.

Më more, bandill, më more,

Nga gjir' i nënës më nxore.

Në një qerre vunë pajën dhe e nisën. Pas saj filluan të ecin krushqit, gjithmonë duke kënduar; pas krushqve zuri të kërkëllijë qerrja e nuses, e stolitur me degë selviqe dhe ulliri, që tërhiqej nga dy qe balashër, të cilët mbanin të lidhur në brirë nga një peshqir me vija të kuqe. Pas qerreve, në një kalë me shalë, shkante hipur Hekurani.

Karvani ecte ngadalë; sa kaloi Plepajt u hodh në fushat e kooperativës së Divjakës.

Nga pasdrekja, gjysëm ore larg shtëpisë së dhëndërit, kishin dalë katër burra dhe një djalë, që mbante në dorë një flamur të bardhë me vija të kaltra.

Krushqit qëndruan. I pari i tyre, një burrë i shkuar, që ish i ati i dhëndërit, shkoi dhe e poqi me Hekuranin, që rrinte rëndë, pa zbritur nga kali, se ashtu e donte zakoni. Atë kohë nisi kënga: Djali që mbante flamurin doli përpara të gjithëve për t'i treguar rrugën përcjellësit të nuses.

Më në fund Jashari doli, dhe kur doli në nipin që ish gatitur, iu bë qejfi: U ul ashtu siç e kish zakon; para se të fillonte nga puna, tha një «bismillah», pastaj lidhi dy fije të kallamit e ja dha Hekuranit. Gjyshi punonte i qetë, kurse Hekurani ish me fytyrë të mvrejtur e i menduar. Gjithë këtë shqetësim plaku e vështronte dhe shkuptonte nga i vintë, ndaj dhe e pyeti:

— Pse je kështu sot, o Hekur? Më dukesh si i mërzitur.

Djali e vështroi në sy.

— Sot kemi tridhjet maj. Në këtë ditë, dhjetë vjet më parë, më 1943, u vra babai.

Plaku pshërëtiu, u ngrys në fytyrë dhe iu pre në duart. Në oborr pllakosi një qetësi e përzishme. Të dy nisën të kujtojnë të dashurin e tyre. Djali sot lindi në mënd fytyrën e qeshur e të qetë të tet, që s'mbante mënd ta kish sharë ndonjë herë. Kujtoi mësimet që i jepte për të lundruar, peshkuar, për të zgjedhur vëndet ku përtypej peshku: u erdhën për-

para syve buzëqeshjet, të vrenjturit e fytyrës, psherëtimat e fjalët plot zjarr që thosh kundër bejlerëve. E në atë çast iu duk sikur ndjeu dorën e babait tek i përkëdhelte flokët e faqet.

Më në fund, përfytyroi atë ditë të zezë, kur e shpunë të vrarë e vëndi gumëzhinte nga krismat e pushkëve, mitrolozëve dhe mortajave. Atëherë Hekuranit i dridhej zemra, se midis atij rrebeshi, në krye të partizanëve, luftonte i ati. Kish frikë për të dhe herë pas here derdhte lot. Vetëm kur dëgjonte ndonjë zë: — Para partizan! — i dukej sikur dëgjonte zënë e tet dhe fytyra i çelej.

Kur kishin pushuar krismat dhe fashistët ua kishin mbathur, atëherë ish qetësuar, kish dalë të dericka e oborrit, po ç'të shihte! në krye të bataljonit s'ish më babai. Katër partizanë mbanin një tezgë të gjatë dhe sipër saj qe vënë një njeri.

Këmbët s'i bënin t'ecte, po gjene pati kurajë dhe, limon në fytyrë, pat shkuar të shikonte se kush kish qenë ai që mbanin partizanët. Nga larg e kish njohur. Qe i dashuri i tij. Pat vënë duart në kokë dhe kish nisur të qante. I kish shkuar dhe i kish parë fytyrën e tij të verdhë.

— Baba! Baba! Baba! — i kish thirrur dhe i kish zënë dorën.

Demiri pat hapur qepallat si me llahtarë dhe, kur kish parë Hekuranin, kish marrë frymë thellë, pat buzëqeshur, po dukej që ishte i dëshpëruar, sepse e kishte kuptuar që s'e kish të gjatë.

Hekurani kish ecur bri të plagosurit dhe herë pas here vështronte nga partizanët. Dikush prej tyre kthente kryet që të mos i vinin re lotët e dikush tjetër psherëtinte.

Kur kish hyrë në oborr të shtëpisë, e ëma vuri kujën, gjyshi rrihte kokën me grushte, xhaxhai kish

ngrirë më këmbë, te praku i derës. Demiri, siç ishte shtrirë në vig, pat ngritur pak kokën me zor të madh dhe kish thënë:

— Mos qani e mos vajtoni për mua. Pa gjak, pa mundime, pa hidhërim nuk fitojmë dot.

Zërin e fjalët e tij iu bë sikur i dëgjoi edhe atë gast tek ishte duke punuar.

Në këto, i gjyshi, që e kishte vënë re trubullimin e thellë të të nipit, e kishte mbledhur shpejt, dhe, për ta larguar atë dhe veten nga këto kujtime të dhëmbshme, e pyeti Hekuranin:

— Pse i ke ashtu ata gishtrinjtë, sikur ti ke bërë me serrë?

— Po ti, o lalë, e di që kam qenë tankist, dhe tankistët për ditë merren me vajra e me vegla, — iu përgjegj i nipi.

— Eë, po prapë zanatin s'e ke harruar. Në festë na nderove dhe resat mirë po i lidh.

— Zanati s'harrohet kollaj, — ja ktheu Hekurani, po prapseprapë nuk jam ai i pari. Gishtrinjtë më janë mësuar me vajra.

Jashari e shikoi si i habitur dhe nuk e kuptoi ç'do të thoshte ai me këto fjalë.

— Nesër, lalë, do të shkoj në Çermë, në kantjer, e do të zë punë atje; unë kam ngarë tankun, ndaj di të punoj edhe me eskavator e me buldozer.

Jashari la kallamin, lagu duart e i fërkoj dhe deshi t'ja kthente Hekuranit, po i nipi s'e la.

— Duhet që edhe ne të rrojmë ca më mirë. Shtëpia s'e zë bukën, vetëm kopshti me pemë dhe ajo copë arë na e mbajnë xhanin. Halëza e peshkut s'të jep gjë. Sadoqë të ze peshk, prapë nuk do të nxjerr veçse çerekun e asaj që do ta marr nga puna në kantjer. — Heshti, qërci disa kallama e shtoi: — Pas-taj, unë, lalë, në ushtri u bëra komunist, dhe dety-

rat e mia tani janë më të mëdha karshi vëndit. Në të rinjtë...

Jashari e pa në sy dhe për një çast vështrimet e tyre u takuan. Fjala komunist plakun e çoi në ditët e kaluara. Ai përfytyroi dimrin e njëmij e nëndëqind e dyzet e dysë. Atë dimër, një ditë kur që ulur në oborr dhe rrinte i menduar, me shpirtin helm e zëher, i biri, Demiri, pat dalë nga shtëpia me një pushkë në krah, i që afruar eoi pat thënë dukë e përqafuar:

— Mos u dëshpëro, lalë, s'mund të qëndrojmë, unë jam komunist.

— Po mua më pyete që u bëre komunist? — i pat thënë me inat Jashari dhe e kishte vështruar me bisht të syrit. Demiri nuk i kishte bërë zë, e kishte përqafuar edhe një herë për së dyti t'anë dhe ishte larguar duke mbajtur për dore Hekuranin. Pak më tej kishte puthur edhe Hekuranin, dhe plakun e kish parë tek kishte fshirë sytë me mëngën e palltos, e që zhdukur.

Mendoi këto Jashari dhe tha me vete:

— Sikur të ishe gjallë, o Demir, do të shaja, se s'po të del fjala që na patë thënë. Ne siç ishëm ashtu jemi pa tokë, në kasolle. — Pastaj rënkoj tundi kokën dhe vazhdoi. — Si bëhet dermani Tërbufit, jo! U vrave kot, or bir, për Fushën e madhe!

Që në ushtri Hekurani mendonte për jetën dhe për punën që do bënte kur të lirohej. Megjithëse ish peshkatar i zotë, prapë sikur ai zanat s'i hynte në sy. U mësua me teknikën, por që ta përdorte këtë në jetën civile e të bëhej traktorist, eskavatorist, apo buldozerist, pa tjetër i duhej të largohej

nga fshati e nga gjiri i familjes, sepse në vëndlindje s'kishte ku t'i gjente këto mjete. Tërbufi me ujin e llucën e tij s'e linte. Po si të ikte nga familja e sidomos nga e ëma e nga i gjyshi, që i donte dhe e donin më shumë se veten? Kjo çështje e pat shqetësuar Hekuranin dhe më në fund kish vendosur që kur të ish në shtëpi ta shikonte e ta zgjidhte.

Si u kthye nga ushtria, ditët e para, ca nga malli që kish, ca nga festa e peshkatarëve e veçanërisht nga martesë e së motrës, nuk pati kohë të mendonte për të ardhmen. Por pastaj, pak ditë pas dasmës, kur mbeti shtëpia pa një thërrime miell e Jasharit iu desh të dërgonte të birin, Azizin, te një miku i tij për t'i huajtur ca drithë, Hekurani nisi të mendohet jo vetëm për vete e për familjen e tij, po për tërë fshatin. Fshatarët e Plepajit, sadoqë pushteti i kish-te ndihmuar me kredi të ndryshme, akoma vuanin ekonomikisht. Hekurani e kuptonte se të gjitha këto katundit ja pat sjellë Tërbufi.

Duke menduar kështu, i ulur në një mezhde, vështronte ujët, që kish shtrirë krahët tej e përtej gjer në buzë të kodrave dhe që i dukej sikur i kish mbërthyer edhe atij duart e s'e linte të lëvizte.

Sa më shumë kalonin ditët, aqë më shumë i shtohet mërzia Hekuranit, dhe ajo arriti kulmin ditën e përvjetorit të vrasjes së t'et. Atë ditë iu mbush mëndja top, se e vetmja rrugë për të ish të punonte në kantjerin e Çermës, që po përgatitej për tharjen e Kënetës. Atje ai do të tregonte tërë aftësitë e tij e do të vinte tërë forcën për të mirën e familjes e të fshatit.

Që atë mbrëmje, tek po rrinin pranë vatrës, e hapi përsëri bisedën që kish bërë në mëngjes me Jasharin.

— E mendova dëshirën tënde, — ja ktheu i gjy-

shë, bisedova dhe me Azizin, — dhe zgjati dorën nga i biri, që po rregullonte një palë opinga bualli, — dhe e lamë që, si të kemi ngulur kocet, të shkosh në punë, atje në kantjer.

Plaku pa Hekuranin, që u çel në fytyrë dhe shtoi:

— Ti do të merresh ditën me teknikën, natën ke për të ardhur në shtëpi, kurse unë, meqenëse më punojnë akoma duar e këmbë, do vazhdoj me peshkun. Azizi do të merret me bujqësi. Shpresoj të na vejë mbarë.

Të nesërmen, me të lindur dielli, Hekurani mori udhën për në Çermë. Pa kaluar skelën e Pendëkuqit, pa Selvijën, që kish vënë përpara një tufë me pata. Iu drodh zemra dhe tërë rrugës nuk iu hoq mendja nga ajo. Kur arriti në kantjer, nisi të ndjejë një fashetësimi. Nga larg pa tre katër njerëz që montonin pjesë dhe vegla në eskavator. U mendua të shkonte të bisedonte më parë me ndonjë teknik e pastaj të hynte të zyra e shefit të kantjerit. Dhe ashtu bëri. Iu afrua një eskavatori dhe përshëndeti teknikun.

— Puna mbarë, o shok.

— Mbarë paç, — ja ktheu tjetri.

Hekurani, pa marrë leje, hipi në kabinën e eskavatorit dhe nisi të veshetrojë me vëmendje marshet dhe pedalet.

— Mos ke qenë eskavatorist? E shoh se t'u bësyri pishë, — e pyeti tekniku.

— Jo, o shok, kam qenë tankist.

Tekniku i dha dorën dhe djali e kuptoi se kish të bënte me një shok armësh.

— Patentën e ke? — e pyeti tekniku.

— E kam, shoku. . .

— Besim më quajnë, — ja ktheu tjetri.

— Mua Hekuran.

— Po ku ke shërbyer, shoku Hekuran?

— Në Tiranë. Po ti?

— Dhe unë atje.

— Në ç'vit?

— Kam tre vjet. Po ti?

— S'kam as dy javë që jam liruar.

— Tekniku nxori një paqetë, i dha një cigare dhe ja ndezi.

— Kam ardhur për punë, shoku Besim; nuk di a do të ketë ndonjë vënd.

— Si s'ka; hajde shkojmë bashkë te shefi. Nga ç'fshat je?

— Jam nga Plepajt, nga ai fshati atje përtej, ku duket ai rrapi i madh, — iu përgjegj Hekurani dhe i tregoi fshatin me dorë.

— Qënke vëndali; shumë mirë; po si organizuar je?

— Jam komunist.

Besimi qeshi, u hodh nga eskavatori dhe i ra shokut shpatullave gjithë qejf.

— Shkojmë, shoku Hekuran, — i tha dhe që të dy morën rrugën për në ndërtesën e kantjerit.

* * *

Gëzim Shkurti që caktuar shefi i kantjerit që do të ngrihej afër Tërbufit.

Këtë emërim ai s'e priti mirë, dhe jo vetëm kaq, po bëri çmos që të mos shkonte. Zuri «miq e shokë», po as njeri s'ja mori parasysh kërkesën që të punonte në kryeqytet.

Atë ditë pat mbetur vetëm në zyrë. Kish hedhur këmbën mbi këmbë dhe e tymoste. Në të parë dukej sikur sodiste Tërbufin, që dukej si në pëllem

bë të dorës, kurse në të vërtetë ish kredhur në mendime dhe kujtonte ditët e fundit në universitet. Atëhere e kish pasur shpirtin tjetër lloj; kish qenë i gëzuar, se pas kaqë kohe kish mbaruar studimet dhe kish vënë diplomën në xhep. Së shpejti do të shkonte në Shqipëri dhe miku i t'et, pa tjetër do ta emëronte në kryeqytet, me ndonjë pozitë të rëndësishme, pastaj hajde t'i delte njeri përpara. Do të jepte urdhër të bëhej kjo e kjo, do të projektonte «vepra të mëdha». Do të kish të ardhura të mira dhe do ta varroste atë «jetë të poshtër» që i bënte e ëma dhe e motra. E tek kujtonte këto, përfytyronte t'ëmën kuzinjere që punonte në një restorant të kryeqytetit, kur do t'i thosh:

— Mëmë, mjaft punove. Tani hiqe një herë e mirë përparësen se t'u bë djali. — E ëma do ta puthte e tërë ditën do të rrinte rehat se s'do ta linte të bënte as dhe punët e shtëpisë.

Në kohë pushimi do të dëfrente, do të zgjidhte vajzën më të bukur. — E kush nuk do më dojë mua! — i thosh vetes në pasqyrë duke fërkuar flokët e zeza kaçurrel e duke buzëqeshur me bukurinë e fytyrës e të shtatit të tij.

Në këto vegime, një e trokitur në derë e solli në vete. Mori frymë thellë, vërviti përjashta bishtin e cigares dhe foli:

— Hyrë!

Në zyrë u dha Hekurani me shokun e tij të ri.

— Mirë dita, — përshëndetën.

Gëzimi ua ktheu me një të ulur të kokës dhe i ftoi të rrinin.

— Q'deshët? — pyeti i pakënaqur.

— Shoku shef, — tha Besimi, — Hekurani, — dhe zgjati dorën nga peshkatani, — porsa ka mbaruar

ushtrinë. Atje ka qenë tankist dhe tashti kërkon të punojë tek ne.

Gëzimi vështroi Hekuranin si me të tallur dhe pyeti:

— Sa shkollë keni? —

— Kam mbaruar shtatëvjeçaren.

— Eë, kujtova se mos ishit tapë. Megjithatë prapë nuk ju jap dot, fjalën: Të shikoj një herë. Sidoqoftë bëni një lutje, biografinë e dokumentat e tjera; shkoni e pyesni në Lushnjë çfarë duhen për këtë punë, dhe sillmini një herë t'i shohim.

— Shoku shef, ne më duket se kemi nevojë për teknik! Shoku Hekuran është edhe komunist, pse të vejë poshtë e përpjetë? — tha Besimi.

— Këto gjëra, miku im, megjithëse ju jeni dhe sekretar i organizatës bazë të Partisë, m'i kanë besuar mua. Prandaj më mirë, mos ndërhyni, — u përgjegj shefi rëndë. Mandej u ngrit në këmbë e vazhdoi: — Kështu, shoko, bëni si ju thashë unë, — dhe i zgjati dorën, po nuk arriti të përcillej me të, se në korridor u dëgjuan zëra e në çast u hap dera dhe hy në tre burra.

— Po, ti, Besim, këtu? — pyeti një prej tyre dhe vështroi sa Besimin Hekuranin.

Erdha me shokun. Ka mbaruar ushtrinë dhe ka patentën e tankistit. Është nga Plepajt, është dhe komunist.

— Si e keni emrin? — pyeti shoku që porsa kish ardhur.

— Hekuran Shahini.

— Hekuran! — u gëzua ai dhe shpejt shpejt kërkoi në xhepe, nxori një fletore, e hapi dhe vuri re se ish po ai emër që ja kish dhënë sekretarja e partisë.

— Të njihemi, shoku Hekuran, quhem Hajri

Aliu. Për ju dhe familjen tuaj më ka folur sekretarja e Komitetit të Partisë të rrethit. Ajo më porositi që t'ju pyes për vendet ku do të hapim kanalin. Më tha se jeni peshkatar i aftë dhe e njihni mirë Tërbufin... Po si? Doni ta lini zanatin?

— Sa të më lerë, po e lë, shoku Hajri, — iu përgjegj Hekurani me një gëzim të papërmbajtur.

— Mirë bëni, Hekuran; ne do t'ju marrim në punë. Që nesër bile. Apö jo, shoku Gëzim?

— Po të urdhëroni ju, pa tjetër, shoku kryeinxhenjer.

— E po kështu, — tha më në fund kryeinxhenjeri, — tani mirë u pafshim; po ju presim, shoku Hekuran, — dhe i shtrëngoi dorën.

Hekurani doli nga zyra. Faqet i digjnin flakë. Vetëm kur u gjënd në oborr u kujtua se ish me Besimin; e vështroi shokun në sy duke buzëqeshur dhe e përqafoi.

— Ç'punë bën Hajriu? — pyeti si kishin ecur më shumë se dhjetë hapa.

— Është projektuesi i tharjes së Tërbufit, është xhanan burrë.

Kur arritën te xhadeja, Hekurani i dha dorën shokut, u nda me të dhe u nis për në shtëpi.

Në të kthyer peshkatar i vendosi që të shkonte në fshat me lundër. Në Gjiler zgjidhi një barkë dhe filloi të vozisë përmes Tërbufit. Duke lundruar, kujtoi edhe një herë fjalët e Hajriut, që i kish thënë: «Nesër do filloni nga puna...» dhe ja mori këngës i lumtur e i gëzuar:

Çfarë kërkon andej kënde,

O thëllëz e fushës-o!

Kërkoj rrugën dhe s'e gjej

O yll i sabahut-o!

Si doli Hekurani, me Besimin, Hajriu dhe ata që e shoqëronin u ulën rreth tavolinës, që ish mbuluar me gazeta. Nga çanta që mbante në dorë kryeinxhenjeri nxori dy libra të trasha; para se t'i hapte, u dha shokëve nga një cigare, dhe, duke vështruar me buzë në gaz Gëzimin, i tha:

— Projektin për emisarin e Tërbufit e përfundam. Tani na ngelet akoma të vendosim ç'vijë do të jetë gryka e emisarit, në të Strymit apo në të Patës. Këtë punë mendoj ta bëjmë brënda javës dhe pastaj të filloni, Gëzim!

Gëzimi i nderzi cigaren, ua nderzi dhe të tjerëve që ishin kolegë të tij, e nderzi dhe vetë e s'foli. Hajriu e dinte se Gëzimi e kish marrë punën shumë ftohtë. Ai nuk ishte i kënaqur që e kishin dërguar në punimet për tharjen e Tërbufit. Gjithmonë rrinte buzëvarur e i mërziur. Prandaj i tha shokut:

— Të gjithë jemi të rinj. Kush dy vjet më parë e kush dy vjet më pas, po gati që të dy në një kohë i kemi kryer studimet, dhe megjithatë na besohen vepra të tilla të mëdha. Kjo duhet të na bëjë të ndjejmë veten të lumtur, ne intelektualët e Shqipërisë së Re. — Më kujtohet rrëfimi i një shoku — vazhdoi të tregonte Hajriu, dhe këtë e bëri me qëllim, — Ai kishte mbaruar aty nga viti 1939-1940. Ai shoku më ka thënë: «Kur mbarova studimet më muarën në një shoqëri italiane dhe tërë ditën e ditës bëhesha lodër e tyre. Kur ndonjeri kërkonte të më jepte dëku, të rëndësishme, tjetri përgjigjej: «Mos e nga, se është nga ata «Bono për Albania». Ja ç'fat kanë patur inxhenjerët e vjetër, kurse sot del nga shkolla e të besojnë një sektor të tërë. Të

bëhet zëmra mal se ndjen që dija e puna jote do të japë frut.

— Ashtu është, — mërmëriti me gjysmë zëri inxhenjeri.

— Kështu është, kështu! Në kohën e Zogut mbaronin universitetin inxhenjerë e agronomë dhe sillëshin nëpër bulevardet e kafenetë e Tiranës e të qyteteve të tjera pa punë.

Hajriu u ngrit në këmbë, i vuri dorën në shpatulla dhe shtoi:

— Mbase të mërzita me këto fjalë, mbase këto fjalë t'i kanë thënë dhe të tjerë, po prapë meqënëse ndjej kënaqësi se shoh frytin e punës sime mendoj se bëj një farë detyre që t'i përsëris. Do ta shikosh dhe vetë se kanali do të jetë për ty një universitet tjetër, bile më i madh. Tani po të dorëzoj projektin e emisarit. Studjoi edhe një herë: megjithëse ti je në dijeni të tij.

Gëzimi mori dy librát në duar dhe i vendosi në një dollap prej druri, mbylli dollapin me çelës dhe u kthye e ndenji në vendin e mëparshëm.

— Sot më thanë, — vazhdoi të flasë Hajriu duke vështruar Gëzimin në sy, dhe këtë gjë e bënte me të gjithë ata që bisedonte, — se përfundimi i projektit të tharjes së Tërbufit dhe bonifikimi i Myzeqe-së do të bëhet nga një ekspeditë që do të ketë dhe dy inxhenjerë të zgjedhur sovjetikë.

— Pse, projekti juaj nuk u aprovua? — pyeti Gëzimi, po edhe si më thumb.

— Në projektin tim është ideja, po aty ka shumë pikëpyetje. Në duam të thajmë Tërbufin, po ta thajmë që të na japë frut. Për të na dhënë frut duhet bonifikuar jo vetëm fusha që do thahet, po gjithë Myzeqeja. Tani dalin mjaft probleme; për shëmbëll, me ç'ujë do të vaditet fusha!

— Me anë të lumenjve, — u përgjegj Gëzimi.

— Nuk është ashtu. Lumenjtë tanë në verë shterojnë dhe nuk e kanë sasinë e nevojshme të ujit. Këtu duhet edhe diçka tjetër. Duhet krijuar një ose më shumë rezervuarë. Heu edhe sa punë ka! Kërkohej një studim i ri dhe një projektim i ri. Gjithë kjo punë do të bëhet gjatë kohës që ju, Gëzim, do të hapni kanalën, të cilin mund ta quajmë fillim të punimeve të mëdha në Myzeqe. Tani ngrihem, shokë, — tha Hajriu. Dhe duke qënë më këmbë, vazhdoi: — Për të përcaktuar grykën e emisarit, siç bisedova dhe me sekretaren e Komitetit të Partisë, do të shkojmë në Plepaj pasnesër. Do të nisemi prej këndeje.

Kryeinxhenjeri mori kasketën dhe, si i shtroi me dorë flokët gështenjë të rrallë, e vuri në kokë. Pastaj, i përcjellë nga të tjerët, doli përjashta.

— Na erdhi vapa shpejt s'vijet, — iu tha shokëve. Dhe siç e kish zakon, i hodhi krahun Gëzimit, e të dy krah për krah zbritën kodrën gjër në xhade. Aty u tokën me njëri tjetrin. Hajriu hypi në makinë dhe mori udhën për në Lushnjë, kurse Gëzimi mbeti një copë herë duke vështruar veturën. Makina s'po dukej më. Ai u përkul, shqiti me forcë një fije bari dhe pastaj zuri të ecë me hap të përtuar. Kur arriti në zyrë, u përplas pas karriges e mermëriti:

— Shet mënd, shyqyr që ka mbaruar studimet tre vjet më parë, se po t'ish ndonjë inxhenjer me eksperiencë më të gjatë kush e di sa do ta vriste.

Selvije Drënja kish vënë përpara një kope të madhe me patë e, duke mbajtur në duar një pürtekë të gjatë e të hollë, u binte shpendëve, që të lë-

viznin më shpejt. Si eci një copë herë në një pllajë të veshur me thierza, kaloi përpara një shelgu të madh. Nga fletët e gjelbra vareshin merimanga të gjata, që vetëtinin në rrezet e diellit sikur të ishin spërkatur me margaritarë. Në majat më të larta, një tufë laroshe barkmurme cicëronin kryelartë. Të trëmbur nga këmbët dhe zëri i vajzës, zogjtë fluturuan duke përpjekur krahët, me zhurmë. Selvija ngriti kokën, rregulloi me dorën e saj topolake shaminë që i kish rënë mbi sy dhe ndoqi zogjtë me vështrim. Si eci dhe pak, i la patat të hynin në kënetë. Aty pranë i zuri syri një gonxhe zamaku të egër. Ashtu fytyrqeshur, duke përkulur trupin e saj të plotë, çiku lehtë kërcellin e lules dhe ndjeu aromën e ëmbël kundërmonjëse. Këputi gonxhen, i mori erë fort sa që fletët e lëngshme dhe të freskëta zunë të zhubrosen. E vështrroi lulen me sy të ndritshëm e me një kujdes të jashtëzakonshëm, pastaj fytyra e saj e hieshme dhe e gjallë sepse i mori një pamje të zymtë. U ul përdhe dhe, ashtu pa lëvizur, thithte me etje parfumet e shumtë të kashtores, dëgjonte zëra e tinguj të ndryshëm që vinin nga bregoret me qiparisa që përhapeshin gjer përtej, thellë në mes të kënetës.

Psherëtiu duke mbajtur sytë mbërthyer në një vënd pa vënë-re fluturimin e kërzave, fishkëllimave dhe rosakëve kokëjeshilë që përshkonin ajrin si me përtim, afër e larg.

Një zburmë reçi e tronditi. Zëmra i rrahu me të shpejtë. Desh të fshihej pas një kaçubeje me gjineshtra, po nuk arriti. Mbeti si e ngrirë dhe s'po mbliidhte dot veten. Sytë i mbante te lundra, që sa vinte afrohej. Psherëtiu, uli pak kokën dhe faqet iu bënë trandafil. Hekurani e vështronte i heshur.

— Mirë mbrëma, Vije, — e përshëndeti ai me gjysëm zëri.

— Mirë mbrëma, — ja ktheu ajo dhe buzët iu drodhën. Ngriti pak kokën, e vështroi vetëtimthi dhe u turpërua sikur të ish zënë në faj.

Djali këputi një gonxhe zambaku dhe vja hodhi në këmbë. Po nuk pati kohë ta vështronte së sije mori lulën, sepse nuk e la një zhurmë remi që u dëgjua aty pranë. Voziti si me nxitim dhe, kur u siguroi se zhurma vinte që përtej gardhit, ktheu kokën dhe pa vajzën që mbante gonxhen në dorë.

Selvija shikonte zambakun e kënetës dhe ish krejt e turbulluar. Nga gëzimi faqet iu vijosën; nishani i zis që kish në mollëzën e faqes së majtë i xixëlloi kur i rrëshqiti mbi të, një pikë loti.

Ditë të tëra e kish pritur këtë çast. Hekurani e donte... Ëndërimet që i patën lindur vite më parë dhe që ishin nxitur nga e motra e Hekuranit, kur ai që ushtar, atë ditë e pushtuan të tërën dhe i vinte të fluturonte me krahë. Hekurani e donte.

— Aziz Shahini, i biri i Jasharit, po ecte rrugës duke hequr këmbët osh. Ish i zemëruar dhe gjithë ky zemërim i pat ardhur se e patën thirrur në Këshillin e fshatit për një mbledhje me rëndësi.

Ku i gjejnë këto mbledhje në zjarrin e punës, — mermëriste dhe grindej me vete.

Një herë vendosi të mos shkonte, po prapë e dinte që Rizai do t'i dërgonte korierin përsëri, si ja kish bërë edhe herë të tjera, e do ta shante e do t'i thosh si i pat thënë dikur.

— Ty, o Aziz, të kanë zgjedhur kot anëtar të Këshillit.

Më në fund, Azizi hyri në ndërtesën dhe pa rreth një tavoline të gjatë një grua veshur me kostum gri, me flokët të zëza me karficë dhe të hedhur djath-tas. Fytyra me një të fshikur plumbi i kuqëlonte. E njohu. Ishte Shëga Hajdari, sekretarja e Komitetit të partisë. Në të mëngjër të saj Azizi pa dy njerëz: gadi moshatarë që s'i njihte. Njëri që trupmadh, me flokë të prera shkurtër e fytyrëqeshur që, si dëgjoi, e quanin Hajri Aliu; dhe tjetri që një djalë i pashëm; po me vetulla të vrejtura, që e thërrisnin: Gëzim Shkurti.

Shëga Hajdari u ngrit dhe i dha dorën. Po kështu bënë dhe të dy shokët e tjerë.

— Erdhën të gjithë, — u tha më në fund Rizaj qytetarëve.

— Atëhere fillojmë, o xha Rizaj, apo jo? — pyeti Shëga.

— Fillojmë, moj bijë, — tha ai. Shohti cigaren, vuri të dy duart sipër tavolinës dhe tha:

— Shokë, këtë mbledhje të këshillit po e bëjmë që t'u themi shokëve, — dhe zgjati dorën nga inxhennjerët, — fjalët tona për disa gjëra që kanë nevojë. Këto ditë na fillojnë punimet për tharjen e Tërbufit. Puna u vafte mbarë këtyre shokëve e me krahë të lehtë.

— Amin, dashtë zoti, — uruan edhe fshatarët e tjerë.

— Që thonë ju, — vazhdoi xha Rizaj, — inxhennjerët kanë menduar që kanali i Tërbufit të shkojë në fshatin tonë, dhe gryka e kanalit të kalojë në njërën nga të dy vijat: ose në Vijën e Strymit ose në Vijën e Patës. — Heshti, shtyu më tej qeleshen që kish vënë sipër tavolinës dhe shtoi: — Këta duan

edhe mendimin tonë se ku është më mirë ta bëjnë grykën, – përsëri heshti, afroi karrigen pranë tavolinës, kruajti me gishtrinjtë e trashë e tërë kallo, kokën tullace dhe përsëri nisi: — Unë e kuptova se si e duan të jetë gryka dhe u thashë se të tilla gjëra ka Vija e Strymit dhe mendoj që ajo të bëhet dhe grykë kanali. Tani flisni dhe ju, se kjo është vërtet punë e madhe.

— Mirë e ke, o Riza, mirë u ke thënë. Këtu kemi dy vija, apo jo? Mirëpo Strymi është më i gjërë, më i thellë dhe del në sop me hundë më të gjatë, — u hodh e tha një plak që mund të ish vërsnik i Rizajt, — dhe edhe unë them se atje duhet hapur gryka. Tani këta e dinë se ku iu bëhet më mirë.

— Ashtu është, — folën të tjerët, veç Azizit.

— Kurse Vija e Patës, — vazhdoi plaku, — është më e cekët, më e ngushtë dhe ka hundën më të vogël.

— Mirë fole, o komshi, — ia priti Xha Rizai, — po unë u këshilloj të mendoheni mirë që t'i ndihmojmë sa më shumë këta shokët. Sa për mua, unë vënd më të mirë se Vijën e Strymit nuk gjej, sepse veç atyre që zure në gojë ti, ajo ka edhe shumë anë të tjera të mira: Po të bëhet gryka te Vija e Strymit, do të kursejmë afër treqind pashë kanal pa gërmuar. Veç kësaj, kanali nuk do të presë thikë, po drejt.

Inxhenjerët buzëqeshën.

— Ti, o xha Riza, si duket e ditke përmëndësh nga do të shkojë emisari, — tha Hajriu.

— E di, djalë, e di.

Azizi ngriti pak kokën dhe mermëriti:

— Folët mirë, o vëllezër, po desha t'ju kujtojë dhe për diçka: Ne, si këshillë, duhet të shikojmë dhe leverdinë e fshatarëve; dhe kanali të shkojë në atë grykë që u bën më pak dëm atyre.

— Nuk po flet mirë, — ja priti Rizaj, dhe, si zgjati pak mëngën e xhaketës së zezë, vijoi: — ne duhet të përpiqemi që Tërbufi të thahet sa më parë. Sa për dëmet që do të bëhen, mos e vrisni shumë mëndjen, toka do të zëvendësohet posa të thahet kënetat.

— Mirë e ke, shoku kryetar, po kënetat nuk thahet së shpejti; ku do të gjejnë fshatarët të hianë?

— Kënetat e zezë, vitin që vjen, do të jetë tharë, — u hodh e tha Shega. — Mua më duket se xha Rizaj po flet drejt. Të gjithë kemi si detyrë ta thajmë sa më parë kuçedrën, si e quani ju.

— Mirë e ke, mirë e ke, — ja prenë fjalën fshatarët.

— E mirë e të mirave, — vazhdoi ajo, — është t'u tregojmë vëndin inxhenjerëve e t'u themi se këto vija janë kështu e kështu dhe pastaj, cilën të pëlqejnë, të marrin atë që pëlqejnë atë të marrin.

— Ashitë është, moj bijë, folë fjalë me mënd, — belbëzoi Rizaj, dhe iu drejtua inxhenjerëve.

— Hytë dët në mëndjet tona, o shokë, apo jo?

— Ato që deshëm, i kuptuam. Nesër kush do të vijë me ne?

— Me ju do të vij unë, Hekurani i Jasharit dhe dy peshkatarë të tjerë. Veçse Hekurani duhet thirrur, se punon në kantjer. Pesë lundra mjaft i kemi, më shumë s'besoj të duhen.

— Mjaft janë, o xha Riza, — tha Shega.

— Atëhere kështu, or miq: — e mbylli bisedën Xha Rizai, — nesër më të lindur të diellit, ja nisim me bismilahi, si i thonë, — dhe u ngritën e dualën në oborr.

Jashar Shahini doli nga shtëpia dhe po ecte duke i mbajtur duart pas. Po ta vije re mirë, e shquaje që çalonte pak fare, se këmbën e majtë e kish një çikë më të shkurtyr. Ish veshur me rroba kadifeje, që u pat dalë boja dhe që s'kuptoheshin fare ç'ngjyrë kishin pasur, kur kishin qënë të reja. Në këmbë kish mbathur një palë këpucë të rënda, të cilat i hiqte zvarrë. Qeleshja e bardhë, e vetmja gjë e re në trupin e tij, i rrinte pak e madhe. Plaku po shkonte në kopshtin me pemë, që s'ish shumë larg fshatit. Si kapërceu rrugën kryesore, fshiu fytyrën me dyshen, që e kish hedhur në supin e majtë, dhe hyri në kopshtin e rrethuar me driza të dendura e të gjata. Sapo hodhi këmbën brënda tha një bismilahi dhe zuri të ecë duke vështuar bajamet, shegët dhe manat. I qeshte nuri, se që të gjitha ishin ngarkuar sa s'thyheshin. Në fund të kopshtit dëgjoi një zhurmë dhe mblodhi buzët.

— Hë ç'do më prishin hardhinë, — mermëriti, se e kuptoi që graria po shkundte mana. Nxitoi çapin dhe atëhere të çaluarit u duk më shumë.

— Ti, moj, hapi kokërdhokët! Shiko se mos shkundni degët ku është spërdredhur hardhija, se pëstaj t'i shkula dhëmballët! — i tha Bules, së shpejt së Azizit.

— Mos u bëj merak, Lale, — ja ktheu e reja, që kish hipur në majë të manit.

Përposh, e ëma e Hekuranit dhe një fqinja e tyre hapen një çarçaf.

— Shkundë, Bulë, — i tha e ëma e Hekuranit.

Dega u tund dhe në pëlhurën e pastër u përplasën kokrrat e bardha e të pjekura të manit. Jashari u ul në bisht dhe nisi të mbledhë manat që

binin në barin e zverdhur. Mbushte duart dhe i hidhte në një kaçile. Në këto e sipër, dëgjoi një të kollur.

— Ecë e shiko kush është, — i tha së mbesës, e sakaq u ngrit në këmbë, zuri kryqet me duar, shëmtoi fytyrën dhe rënkoi.

— Û plaka, dreqi e mori. — Pastaj ktheu kokën: — Ti qënke Aziz? E, a e bëtë mbledhjen e Këshillit.

— E bëmë! E bëmë! — ja ktheu i biri tërë hundë e buzë.

Jashari vështroi Azizin dhe picëlloi sytë.

— Pse të ka rënë hieja e lugatit, apo të shau prapë tullaci?

— Nuk më shau njeri, po hajde ulemi, se nuk i kemi punët mirë.

Jashari u ul dhe po vështronte të birin në buzë se ç'do t'i thosh.

— Mora vesh në Këshillë, se kanali për të tharë kënetën do u bëka këtu, në Plepaj. Si grykë kanali kanë zgjedhur dy vijat: atë të Strymit dhe të Patës. Rizaj ua mbushi mëndjen inxhenjerëve, që për grykë kanali të jetë e Strymit, se po të bëhet ajo e Patës, ai atje ka bostanet dhe i ikin nga dora.

— Po mirë, ç'të keqe na sjell kjo neve?

— Si s'na sjell të keqe! Pa shih Shelgun e Lumturisë; kanali do të presë drejt dhe kopshti ynë na iku nga dora!

Plaku u pre në fytyrë.

— Po ti, o tutkun, çfarë bëre? Gojën përse e ke? Vetëm për bukë? Të ngriheshe e të thoshte ndonjë fjalë, të mbroje mallin tënd.

— Nuk ja dal dot Rizajt. Ai ka parë dynja më shumë nga unë dhe ka gjithë Këshillin me vete: ç't'i bëja unë Rizajt?

Jasharit sytë po i mjegulloheshin.

— Hë, dale, se do të më shohë se kush jam! —
dhe sakaq u gjënd më këmbë.

Jashari sa vinte zverdhëj, Shikoi djalin, që nisi të hante mana i qetë, duke i hedhur bishtat pa u ngutur në një vënd, dhe m'ermëriti gjene me irat:

— Do më shohë se kush jam unë!

Shtëpia e Riza Drënjes që ndërtuar me kallama, kish dy dritare të mëdha nga lindja dhe një nga jugu. Disa javë më parë, Rizaj i kish hequr një sherbet gëlqereje dhe muret zbardhnin për bukuri. Shtëpia që mbuluar me kashtë. Cdo njeri që s'e njihte gjëndjen e fshatit, po të shihte këtë shtëpi të mbuluar me kashtë, pa tjetër do ta shante të zotin e saj që s'kuptonte nga bota. Kashtën edhe Rizaj e kish zët, po s'kish ç'bente. Tjegullat s'bëheshin në vënd; që t'i binte nga larg, kushonin sa gjysma e shtëpisë. Megjithatë, kish vendosur t'i blente me paratë që pat hequr mënjanë. Brenda shtëpia ish rregulluar mirë e bukur. Cdo gjë ish në vëndin e saj. Dy dhomat dhe koridori qenë shtruar me dërrasa. Një e ndarë, ajo e dimrit, kish një oxhak në krye. Muret i kishte të bardha dhe dy rafte të gjata e të gjëra qenë ngulur në ta e qenë mbushur me enë, — më të shumtat prej balte. Poshtë qenë shtruar dy rrogozë. Sa herë që ulej Rizaj, Selvija, dhe, kur s'ish ajo, vetë plaku, shtronte një postiqe dashi dhe rrinte e ngruhej. Pranë murit, afër buxhakut, ish mbështetur një jastëk i mbushur me bar. Afër derës, nga të dy anët, ishin yënë dy sendyqë të vjetër, të cilëve u që hequr përsipër një bojë kafe. Dera e gjelbër puthite mirë me një bravë pak si të madhe. Dy dritaret mbylleshin me kanatë. Ditën,

përmes xhameve, hynte dielli dhe të zotët e shtëpisë as që donin ta ndalonin.

— Endëra tjetër, oda e mirë, s'kish ndryshim nga e para, veçse ajo nuk kish oxhak. Në vënd të raftëve, në mur, ish futur një binar, ku ishin mbërthyer gjashtë çengelët të vegjël, të ndritshëm, që përdoreshin për të varur rrobat. Në krye të dhomës ish vënë portreti i Stalinit, futur në një kornizë të punuar prej zhuge. Në murin e djathtë qenë vendosur shumë fotografi, më e madhja syresh ish vënë në një kornizë me xham.

— Eshtë im bir, — thoshte xha Rizaj sa herë që e vrente ndonjë i huaj atë fotografi.

Në çengelët rrinte varur përherë ndonjë plackë e ndonjë qelëshë. Poshtë dyshemeja që shtruar me rrogözë të rinj lalë dhe mbi ta qenë hapur dy qilima të vegjël. Pranë derës ishin vënë tri karvige, të thjeshta, tre jastëke minin pranë njëri tjetrit mbuluar me një cipë të bardhë, qëndisur jo me shumë mjeshteri. Edhe dritaret qenë mbuluar përgjysmë me nga një perde të tillë.

Në mbrëmjen e asaj dite që u bë mbledhja e këshillit për të biseduar me inxhenjerët, Rizaj që shtrirë në qilim, dhe duke mbajtur këkën në një llëmbë të dorës së majtë, kish mbështetur bërnylin në jastëk e po mendojë me sytë mbërthyer, te dera. Një llambë Nr. 5, me qelqe të larë, ndriçonte, kokanun ku rrinin vetë,

Dera u hap dhe Selvija i tha me zë të ulët, por e nxituar:

— Babë, ka ardhur xha Shari,

Rizaj u ngrit me të shpejtë, futi në brez brisakun, që i varej të një rryp meshini, dhe doli.

— Mirë se erdhe, — e pozitme Jasharin dhe si e

pa të trubulluar, e kuptoi që mikun e tij vinte për hall.

Jashari s'foli, la shkopin pranë derës, hoqi këpucët e rënda me gozhdë dhe pa Rizajn. Rizaj e pikasi përnjëherësh frohtësinë që po tregonte mysafiri.

— S'dua asgjë, pa mbaruar punë, — tha Jashari duke mbushur çibukun nga kutia e tij.

Rizaj u prek në sedër. Shoku s'po i pranonte kutinë dhe kjo ishte një lloj paralajmërimi se duhej patjetër të plotësonte dëshirën.

Sot nuk është as ditë e martë, që të të ketë ngatërruar shejtani, — i tha Rizaj me të butë, duke vështruar si më habit dhe me një farë nervozizmi.

— Mora vesh se ti, o Riza, kërkon që të kalojë gryka e kanalit në Vijen e Strymit!

— Ashtu, o Shari, se atje ka leverdi më shumë. Ka leverdi, the? Për cilin? Për ty?

— Për shtetin!
— Për shtetin, po a nuk e mendove një hierë se mua më pret kokën?

— Të pres kokën! — u habit Rizaj. Mbylli për gjysmë sytë dhe shtoi: — s'të marr vesh, o Shari!

— Si s'më marke vesh?! Po të shkojë kanali nga Vija e Strymit, mua më iku kopshit më shtatëdhjetë rrenjë pemë! Me se do të rroj unë pastaj?! Nuk më thua, me se do të rroj unë, ë?!

Rizaj krëfçi kokën tullace me majat e gishtrinjve dhe nga që s'dinte ç'të thoshte, heshiti për një hóp.

— Vërtet, keq e paske, po s'ke se ç'bën, more Shari. Siç më tha inxhenjeri, Vija e Strymit shkurton dy muaj punë dhe ka edhe shumë leverdi të tjera, që inxhinieri i merr vesh ato.

— Shiko, o Riza, unë të kam mik! Të keqenë

partizan dhe im, bir nuk u vra që ti, shoku i tij, t'i prishësh kopshtin që ai i la të birit. Dëgjo, o Riza: ti duhet të ndërhysh e t'u mbushësh mëndjen inxhennjerëve se Vija e Strymit nuk është për ta. Shpëtomë, o Riza; shpik ndonjë gjë; u thuaj se vahu s'mban, se shkërmoqet; aman o Riza!

Rizaj u prish në fytyrë dhe iu drodhën vetullat.

— Ti më këshilloke që të gënjej!

Bëj ç'të duash, vetëm shpëtomë kopshtin, mos më helmo tani në pleqëri.

— Nuk gënjej dot; keq më vjen, po s'kam se ç'bëj. Nuk gënjej dot qeverinë e t'u nxjerr punëtoreve punë të tepërta.

Jasharit iu zu fryma. Shqetësimi ja humbi durimin.

— Të kesh turp! E heq veten dhe njeri me mënd! E di pse s'do për te Vija e Patës, se të prishen bostanet, — shkrofëtitit dhe vështroi tjetrin si ndonjë ujk.

Rizaj u bë dyllë i verdhë. Atë çast iu duk sikur e vranë. Nga që ish shushatur, s'foli, po vështroi mysafirin me përbuzje.

Jashari u ngrit më këmbë, veshi këpucët dhe, sa doli te dera, u kërcënua:

Ke për të parë sa të vlen lëkura!

Rizaj u drodh, sytë iu shqyen dhe s'e përmbajti dot veten.

Tyt shej-shej-sheitan! — iu mbajti goja. Kësh-tu i ndodhte përherë kur trubullohej. U ngrit më këmbë, doli përjashta, e duke parë kurrizin e dalë të Jasharit, përsëri foli:

Budalla! I shkalluan! — Tundi kokën, — ç'djalë ke pastur, more dallkaur, gjynah që ka qenë i yti! — U ul në stolin e ngulur pranë derës, u mbështet pas murit dhe pa dashur, iu kujtua Demiri, dhe

jeta që pat kaluar me të në kaliben e peshkatarëve; pastaj hyri në shtëpi me buzë të varurë. Hoqi xhaketën dhe, si e kish zakon, u mbështeti te jastëku, duke mbajtur me dorën e djathtë kokën e tij të madhe.

— Do të kemi avaze me Jasharin, mëmëriti nëpër dhembë dhe i thirri së bijës t'i sillte darkën.

IV

Agimi i kaltër po binde në Plepaj. Në kashtë-

ret dhe në hurdhjet dëgjoheshin brifmat e rosavë.

Hëna po rrëshiqiste me ngadalë në të perënduar. Drita e saj e ëmbël qëndiste mbi kënetë një rrypë argjendi me kularë të vegjël, të lëvizshëm.

Mëngjesi që i bukur e i frëskët. Lloj lloj zërash përhapeshin në ajrin e pastër. Me të kënduar gjeli i trëtë, Shahinajt u zgjuan nga gjumi. Azizi lau sytë dhe, pa u nxituar, mori veglat e punës e u nis për në arë.

Në rrugët e fshatit kish gjallëri. Azizi kish hedhur shatën në krah dhe, me çapin e gjatë e të ngadalshëm, ecte duke shkëlur rëndë, në rrugicën plot me barishte të egra nga të dy anët. Me të dalë nga fshati, ngjiti një kodër të vogël, pastaj ra në fushë. Bari gjelbëronte, vesa ruaza ruaza sfoliste flijet e holla dhe aty këtu përkulte majat e pafuqishme.

Lulet e egra përhapnin aroma të këndshme. Lulëkuçet dhe përvashëzat kryelarta, sado të plakur, prapë e mbanin gjallërinë. Zhapinoku fletëverdhë me kërcellin e trashë rrinte si zymtë e hierëndë.

Në lëdhe, boçat me gjëmba që ruajnë pëshim m'anshaqi si më të kaltër, qëndronin rëndë-rëndë, tundeshin tërë naze nga veriu i lehtë dhe sikur kërcënonin barishtet e tjera që të mos afroheshin.

Azizi ecte duke shijuar pa buje natyrën e mrekullueshme. Si kaptoi një kapërcyell, që ndante feramat e gjelbërvara mospërmas, u fut në arë. Misri kish shtuar fletët dhe qe bërë për shtatë të dytë. Ai ndenji një copë herë më këmbë dhe kundroi tokën e valët e gjata e të lehta që formonin gjethet e misërit nga veriu mëngjesor. Pastaj ngriti shtatën e filloi nga puna. Tani kish zbardhur mirë. Nga lindja ish formuar një rreth i madh, i çelët, që tregonte se dielli ish duke lindur. 71

Azizi prashiste i qetë, mbledhte dheun pas bimës me kujdes dhe e shkruftonte tamam si duhej. Shata dukej si ndonjë pëndë pule në duart e tij dhe kuptohej që mbahej nga një dorë mjeshtri. Herë pas herë ai përkulte trupin dhe qeronte gramit ose ndonjë fereckë të vogël. Në të lindur të diellit erdhi Jashari. Ai vuri dorën si strehë kapellë dhe pa djalin që punonte. Pastaj ngadalë, i ndjekur nga një dash ogiç që s'e linte kurrë vetëm, iu afrua të birit. Djali e pa t'anë dhe vazhdoi punën. Jashari u ul më bisht për të shkullur ndonjë rrënjë grami të rrallë që kish ngelur. Në një fytyrë e mrvrejtur e sytë e kuq si të buhavitur, tregorin se ai s'kish fjetur. Punonte ngadalë dhe kurse kur pshërëtinte. Pas ca kohe, në arë erdhi edhe Nekija, e ëma e Hëkuranit, me një shtat në krahë dhe zuri të prashiste edhe ajo. Toka ishte e butë e shkërmëqej mirë. Në afër drekës, Shabinajt kishin prashitur një copë tokë të mirë. Më pak kish prashitur Nekija, po puna e saj nuk ndryshonte nga ajo e Azizit. Në Bulja, e shoqja e Azizit, u solli bukën. U ulën të katër në hiën e një shelgu dhe nisën të hanë. Të gjithë kishin oreks. Azizi përtypej duke vështruar herë t'atë që

ësh. shtruar këmbëkryq dhe luan. nofullat ngadalë,
si me përtim, herë të künatën, që hantë shpejt duke
i përcjellë kafshatat njerën pas tjetrës. Kur e kurrri
hidhte ga një sy edhe së shpejtë që përtypej me bul-
citë e mbushura. Pa mbaruar bukën, mbesa e vogël kaptoi kapër-
cuellin.

— Lale, — i tha të gjyshit, — ka ardhur. Shega
me një burrë; më tha se do të rrijë për darkë.

Jashari krojtë gurmazin, piu ujë dhe u ngriti.
— Shyqyr elhamdyllah, — tha dhe shikoi Ne-
kijen që u gjend më këmbë, mbase pa u rigo pur.

— Ju nisuni nga shtëpia dhe therrani patokun;
ta bëni një darkë të mirë. Ti Aziz mbaro së ngrëni,
lëre shatin dhe shko t'u ndihësh grave orbi ciantsë.
Azizi psherëtiu thellë. Se ç'dësh të thoshi po kur
vuri re se i ati e pa me zemërim nuk foli.

— Pas pak do të vij edhe unë, — murmuriti
Jashari dhe mbushi gubukun.
— Dielli digjte, po prapë jo më forcën që ka ai i
korrikut dhe i gushtit. Veriu që luan të fletët e ple-
pave, të shelgjeve e të lisave, përhapte në fushë një
farë freskie të këndëshme, pastronte ajrin dhe rru-
ga s'dukej e rëndë. Një pemët cicërinin viqet dhe
mezhdave, në degët e ferrekave, këndonte drizaku.
Peligorkat, fluturonin pa u lodhur, duke hapur kra-
hët e bukur me pendët e kuqe, të kaltra e të bardha;

Jashari që shtrirë në bie të një plepi dhe po
priste të ikte vapas. Duart i kish kryqëzuar pas ko-
kës dhe vështronte majat e pemës. Fletët e plepit
shushurin. Retë e holla mjanin si fasha të shqye-
ra e dukej sikur i langoheshin me frikë, kaltërsisë
së qiellit.

Plaku jepte e merrte me mëndje të tij se ç'do të fliste jashtë mbremjeje. «E kanë marrë me gjithë mënd djemtë», thoshte me vete. «Po sikur ta thajnë vërtet. Tërbufin? S'është e mundur, s'e thau dot Italia e jo ne. Dora e Zotit, vetëm ajo e than. S'kanë lindur ata njerëz». Kështu i jepte fund bisedës me vetëvete plaku. Dhe me këto mendime e zuri gjumi.

Kur u ngriti dielli po rrëshqiste nga perëndim. U shpi, gogësi dhe si mbushi çibukun, mori rrugën për në fshat.

Kur hyri Jashari në shtëpi, retë nga ana e dritës sipër majave të pishave, kishin marrë ngjyrën e bakrit. Pas një copë here ardhin Shega me Hajrinë, Gëzimin dhe me sekretarin e Këshillit.

«I luta të rrinin tek unë, po s'dëshën që s'dëshën, — thia sekretari pa u përshëndetur. — E po shtëpia jonë sikur ka më kripë, o djalë, — ja ktheu Jashari duke e tokur.

«Hukur, na bjerë një rrogos të rrimë përjash-taj, se kemi kohë të mirë, — urdhëroi Jashari të nipin.

U ulën pranë njeri tjetrit duke formuar një rreth të vogël.

Si gjithë njerëzve që vinin në shtëpinë e Shahinajve, ashtu dhe inxhënjerëve, e sidomos Hajriut, i bëri përshtypje rrapit i madh. Që në fillim, ai ja mbërtheu sytë dhe e vështroi me kujdes.

Fletët e rrapit fërfëllinin lehtë lehtë. Degët e holla dhe majuckat tundeshin gjithë naze. Degët e trasha qëndronin të palëvizura të mbuluara nga lëkura e përhimë. Trupi i tij i madh e i mbështjellë nga veriu me lëvozhgë të trashë dukej sikur ish ulur këmbëkryq aty në mes të oborrit dhe priste pa u mërzhitur t'i bënte ballë çdo stuhie e rrebeshi dhe

për shumë vjet të tjerë. Hija e tij zinte tërë oborrin e Jasharit, oborrin e një fqinje dhe arrinte gjër të kashtoria e kënetës.

— Kush e di se sa i vjetër do të jetë ky rrap, o xha Jashar, — foli Hajriu.

— Shumë i vjetër është, — iu përgjegj plaku kryelartë.

— Sa vjeç do të jetë vallë?! — pyeti miku.

— I ka mbushur të katërqindet, — mërmëriti Jashari duke thithur çibukun.

— Ja paskë nëmëruar vitet, më duket.

— Po, mëre djalë, ja kam nëmëruar; kjo pemë ka historinë e saj, — tha plaku serioz në fytyrë.

Inxhenjeri vështroi Shegën në sy.

— Që thoni ju, kjo pemë rrëfen edhe historinë e shtëpisë sime; po t'i lemë këto. Hekur, pa ngreru na sill ndonjë gotë. Si thoni, or miq?

— Atë e di i zoti i shtëpisë, — ja ktheu sekretari i Këshillit.

Hekurani u ngrit dhe pas pak përpara miqve u vunë dy shishë me raki, pjata me djathë, mish pate e peshk.

— Hajdeni djema, mirëse na erdhët dhe punëra të mbara, uroi Jashari.

— Mirëse të gjetëm, të ardhshim në gëzime, — ja pritën njeri pas tjetrit mysafirët dhe kthyen gotat.

Nata kish rënë, yjet xixëllonin, hëna e plotë po delte nga kodrat e Golemit. Ngjyra e shkëlqyer e vishte natyrën në të florinjte. Jashari shtirej si i gjetë, po një hall i madh e gryente përbrënda. Mëndja i punonte te toka. Këta njerëz ishin ata që do të vendosnin se ku do të shkonte kanali. Po t'i jepnin karar që të puqej me Vijën e Strymit, e sharruan. «Do zoti e u mbushet mëndja ta ndrojnë drejtimin,

se ndryshë e qava kopshin. Pastaj më mirë ngreu
e ikë nga Plepaj, se do të rrosh më keq se në kohën
e Zogut e të Italisë — thoshte më vetë. — A shpalltar
o jo? Po sikur të hapte bisedë për punën e Kënetës
se mos u shkëpute ndonjë fjalë? — — — — —
— E, si thoni, do ta thani dot gjithë këta ujë? —
pyeti Jashari pas një copë here.

— Dora të thajmë, Oj xha Shari, opastaj dot të shi-
koni imbarësi: — — — — —

— Dashtë zoti, dashtë zotit — — — — —
— tundi kokën plak-
ku, po prapë tronditja se linte të qetë. — Pë dëgjo-
ni, more miq, mos marvini fort veshin, po do t'ju
bëj një pyetje: Sa dhë duhet të gërmoni që të hi-
qet gjithë këta ujë? — — — — —

— Shumë, na duhet, si të thoni — — — — —
— — — — —
— Ro sa, më tregoni më qerre, Sa qerre dhe do
të gërmoni? — — — — —

— Lenta thotë Gëzimi, se ky dot jetësi madhi i
punimeve, — ja ktheu Shega. — — — — —
— — — — —
— Me milionë, — — — — —
— — — — —
— Jashari psherëtiu, mbloodhi pak buzët dhe tundi
kokën.

— Në çast Hajriu e kuptoi se plak i sikur s'beson-
te të thahej Tërbufi. Buzëqeshi e tha: — — — — —
— — — — —
— Oj xha Shari, thuj të drejtën, më duket sikur
s'të besohet që do ta thajmë kënetën. — — — — —

— Jo se nuk më besohet, po si thatë edhe vetë,
po që kështu, duhet të mbledhësh gjithë dynjanë që
të gërmojnë, ndaj më është bërë mendja dhallë. — — — — —
— — — — —
— Dora shohësh si do të thahet, — — — — —
— buzëqeshi
Shega. — — — — —

— — — — —
— Plaku e shikoi në sy dhe për një çast iu kujt-
tua ajo vajzë fshatare që s'mente vesh nga dynjaja
e që sot ishte bërë e ditur dhe e pyesnin të gjithë,
— — — — —
— Hajde, për shëndetin tënd, Oj xha Shari, dhe

mos e vra shumë mëndjen; kënetë do thahet, me siguri, — tha kryeinxhenjeri.

I zoti i shtëpisë ktheu gotën dhe duke mbajtur sytë gjithmonë te miq, pyeti: — Po si do ta thani kënetën? Nga do të shkojë kanali? Ku do të derdhet uji?

— Kanali do të hapet këtu, në fshatin tuaj; ka të ngjarë të gryka e Vijës së Strymit. Ai do të marrë drejt, nëpër fushë, në pyllin e Divjakës, afër Kularit, dhe në detin e përblytur të detit të Shqipërisë. Jashari, u trondit, po s'e bëri veten.

— Punë të madhe do të bëni, — mëmmeriti si, me gjysmë zëri. Për një hop u bë qetësi. Kush kthente gotën, kush hante meze, kush tymoste.

Hajriu shikonte plakun, donte ta pyeste për diçka, po druhej se mos e mërziste; megjithatë e pyeti:

— O xha Shari, sikur e hape bisedën e rrapit, po s'e sose. A është e mundur të na tregosh historinë? — iu lut.

— Historinë, the? — u mendua pak dhe luajti nga vëndi. Thithi çibukun dhe filloi.

— Ky rrëfim ka erdhur gojë më gojë gjer tek unë. Këtu e katërqind vjet më parë, stërgjyshi im rronte buzë kënetës, atje ku shkon sot xhadeja. Ish peshkatër dhe djalë i pamartuar. Në shtëpi kish t'annë, t'ëmën dhe tri motra më të vogla. Një natë u bë kjamëti. Vetëtimat e bënin erresirën ditë. Ra një shi më shtama. Papo ja nisi një furtunë e llahtarëshme sa që luante fëmija në bark të nënës. Kështu, more miq, kaloi nata. Dita u ngjithi i sterë e zezë. Ra breshër, pastaj edhe tërmet. Aty lafër dreqës, kur dëfi gjëmonte më të madhe, luajti dhe u ndje një kris-më e fortë dhe u çua bregu i kënetës. Shtëpia me laçkë e plaçkë u vërvit në hava si ndonjë ashkë!

d'uri, u flak në ujë dhe u mbytën të gjithë. Vetëm stërgjyshi im, rahmet pastë, Gjiter ja thoshin emrin, njeri me kuvet, sado i trullësor, doli në sterë. Mbeti vetëm, u ngrit, iku nga vendi e u ngul në Plepaj. Sipas zakonis, kur ndodh ndonjë gjë e keqe dhe ka frikë se mund të ngjaset prapë në vendin e ri në mbjellim një rrap, që shtëpia dhe familja të rrojnë sa rrapit. Dhe stërgjyshi ynë, rahmet i pastë shpirti, mbolli këtë rrap. Rrojtë shumë, afër tetëdhjetë vjet, dhe, kur vdiq, i la të birit amanet që pemën ta mbante e ta rriste si fëmijë. Të mos liante sorrë, në pemë të mos qëndronin e të mos këndonin në degët e saj qyqet e kukuvaçkat. Ky amanet, or më, erdhi brez pas brezi gjë në ditët tona. Rrapin e kemi mbajtur si bir të vetëm, dhe ai rron edhe sot e kësaj dite, siç e patë lida biru.

Plaku thithi çibukun, heshti një copë herë dhe shtoi:

— Sa për tharjen e kënetës, kam dëgjuar shumë gjëra. Bile dhe im gjysh, se babai më la të vogël, thosh: «Do t'i vijë dita edhe kësaj kuçedre dhe do të thahet nga dora e njeriut. Po ata njërez që do ta thajnë, do të jenë ndryshe. Atyre do t'u kullojë djersa e artë. Kjo djersë do të bjerë në ujë dhe ujët do të futet dymijë pashë nën dhe». Kështu na thosh të gjyshi.

— Domethënë të vjetrit besonin se do të thahej Tërbufi, dhe se do ta thante djersa e artë? — Ja bëri kryeinxhenjeri.

— Po, more bir, dhe ja, ju thashë, rroja me shpresa të mëdha që t'i shikoja këta njërez, po si duket, — e preu fjalën, tundi kokën e shtoi, — si duket, s'ido t'i shoh dot. Mbaze ju do t'i shihni.

Të gjithë buzëqeshën:

— E po ta ngrëmë për njerëzit me djersë të artë,
— çfaqti dëshirën sekretari i këshillit.

— Me gjithë qejf, o vëlla, — foli Jashari. — E për
poqi gotën, pastaj ndenji, ca si i shastisur dhe shtoi,
— po si ta pimë gjersa s'kanë lindur?

— Kush e di, xha Shari, mund të kenë lindur,
dijnjaja është e madhe, Hajde pra, për shëndetin e
tyre, — tha kryeinxhenjeri.

— Amin, amin — mëmëriti plak, kot, ashtu si
më tym.

Sa ngritën gotat, Shega e pyeti si me kureshtje:

— Po ndonjë fjalë të vjetër, si është grumbulluar
gjithë ky ujë, mos ke dëgjuar gjë?

— Kam dëgjuar shumë fjalë, po më e përmën-
dura është kjo: — «Dikur Tërbufi ka qënë kasaba e
madhe. Në këtë kasaba banonte një princ. Ai na
kish rënë në sevda me një vajzë fshatare. Vajza ish-
te e bukur si yll i mëngjesit, sa që kush e shikon-
te në sy, vërbohej nga shkëlqimi. Princi mendoi ta
merrte, po i ati s'e la. Atëhere ai u zhduk pa nam
pa nishan. Bukuroshja u mërzi shumë për humbjen
e princit, dhe një herë qëndroi kohë të gjatë duke
pritur pranë tri çezmave. Nga që e kish mendjen të
hutuar, i la çezmat hapur dhe ato mbytën kasabanë.
Ka dhe fjalë të tjera që një zot i di sa janë të vër-
teta. — Heshti thithi çibukun. — Kështu, ore miq, mua
mos ma vini veshin; unë them se kënetat s'thahet;
sidoqoftë, juve t'ju vejë mbarë, vetëm puna e vijës
së Strymit s'më pëlgen. Unë mbaj mend një herë, ka
shumë kohë, që deshën të bënin një hendek të Vija
e Strymit për të lidhur dy kanalet, po nuk e bënë
dot, se nuk mbante dheu; tabani i vijës ishte i butë,
kurse vija e Patës është më ndryshe.

— Të falen nderit, o xha Shari, do t'i shohim,
— tha Shega, — do t'i shohim, vetëm se qënke, në

kundershtim me mikun tend xha Rizanë. Ai na tha se Vija e Strymit është me e mirë.

Jasharit i luajti fajja e djathtë. Ndënji një copë herë pa folur, pastaj tha:

— Hamë dy kapshita bukë?

— Hamë, xha Shari, i tha Shëga.

Hekurani shtroi bukën dhe nisi t'u shërbejë miqve. Biseda që bëri plakti me inxhenjerët dhe Shëgën në fillim e kënaqi, po më vonë e turbulloi. Ai kuptoi menjëherë mendjen e gjyshit dhe sa s'u mat t'i thosh se nuk kish të drejtë.

Kur ranë miqtë të flinin, Jashari thirri Hekurarin.

— Degjo këtu; mora vesh se nesër do t'u rrëfesh të dy vijat. Ty të besojnë se je komunist, mbushjav mendjen që kanali të shkojë te vija e Patës.

Hekurani shtangu në vënd. E veshtri tërë inat dhe mermëriti:

Hajde, hajde ç'mendon, — dhe pa i vënë shume veshin, ra të flinte.

Në fund të rruges kryesore, atje ku nga të dy anët shtrihëj Kënetë e Zezë dhe Tërbufi, genë lidhur barka të vogla të lyera brenda e jashtë me serë. Disa genë vendosur gjysma në vah dhe gjysma në ujë. Bregu i Kënetës ish i shkërfët, dhe i zi, i përzjerë me rrënjë barishtesh, shkërmogej sa herë që hypnin njerëz në barkë. Në breg uji që i turbull, kurse më tej vinte i kulluar. Sipërfaqen nga e djathta e mbulonte një gram i dendur me fije të holla të gjelbra dhe me kërcëj të hollë, që i ngjatin shumë karabushit të qepëve. Në mes, uji qëndronte i palëvizur, i kaltër; vetëm ndonjë korobace a brekocë ja

prishte qetësinë dhe atëhere hapeshin në të ca rra-
thë që zmadhoheshin së ventë më shumë e shkri-
heshin buzë barit dhe lëpushkave.

Kjo quhej «Skelatë Pendëkuqit». Atij mëngje-
zi, në këtë vënd qenë grumbulluar njerëz. Vankëta-
rët po zgjidhnin lundrat. Hekurani po rregullonte
vëndin në kicin le përparmë. Vuri ca kashtë në di-
rekun që përdorej për t'u ulur, qëroi me një -
lugë prej druri në formë lopate të vockël ujin që kishi
zënë barka, dhe pastaj doli në breg. Si rregulloi dhe
një lundër tjetër i dha dorën Hajriut dhe kur hi-
pën të gjithë, dëgjoi zërin e Rizajt që të niseshin.
Barkat rrëshqitën. Në krye voziste Rizaj me She-
gën, pas tyre vinte sekretari i Këshillit me Gëzim
Shkurtin. I tretin lundronte Hekurani me Hajrinë.
Pas Hekuranit vinin dhe disa barkat e tjera.
Në të dalë në sipërfaqen e Kënetës, i përpara
shkoi Hekurani. Duke vozitur, u kujtua, i ati ditën
që i tregoi Vijën e Strymit, dhe u bë sikur dëgjo
zënë e tij: «Muaj më radhë u zhytën në ujëra për të
gjetur Vijën e Strymit, u munduan, po dhe fituan;
tani në dimë ku rri ngjala; ndaj, bir, mbajti mend
mirë kufitë e asaj, se do të duhen».

Tërë ditën lundruan. Kohë më kohë Hajriu dhe
shokët e tij ndalnin barkat, matnin thellësinë e ujit,
gjërësinë e sipërfaqes dhe mbanin shënime. Djali
u tregonte kufitë e Vijës e tymoste dhe vështronte
me kërshtëri. Kuptonte se puna e asaj dite i kish dhë
në fryt të madh. Vonë, atëhere kur donte dhe ndo-
një orë që të perëndonte dielli, barkat duallën në
breg. Njerëzit ecën më këmbë disa hapa, pastaj u
futen në një kopësht me pemë. Atje u ulën këmbë-
kryq dhe të zotët e kopshtit u suallën ujë për të pi-
rë. Teknikët nxuata nga çantat, buke dhe nisën të
hanë. Pas buke fshatarët u prunë një kacile me ma-
na.

— Hekurani hante pemët dhe diç e brante. Si do ta bënte punën me gjyshin? —

Pas buke Hajriu hapì hartën në një fron të vogël portativ dhe i shirri të gjithë fshatarët që e shoqëruan. — Nëse ja vullodim, më jepmë për të. —
— Djali mbërtheu sytë në disa vija të vizatuara me përpikmëri në një letër të trashë, të ilustruar.
— Ky është kanali. Në e quajmë Emisari i Tërbufit, — shpjegoi duke treguar me gisht dy vija të trasha. — Pa shikoni, në letër, kishim vendosur që Emisari të kalonte këtej, të gryka e Patës, kurse tani punëtorëve u bie të çajnë drejt dhe kështu ata do të gërmojnë disa kilometra më pak. — Veç kësaj kemi dhe shumë të mira të tjera. Vija e Strymit na ndihmon që ta thajmë kënetën më shpejt. Kështu, ndërre vëllezër, Jusfalemi nderit shumë, Të falemi nderit, xha Riza, paç pleqëri të bardhë, të falemi nderit, shoku Hekuran, — dhe inxhenjeri iu dha dorën të gjithëve duke i falënderuar me radhë. —
— Hekurani me Rizanë muarën rrugën e fshatit, po plaku sepse nuk i dha muhabet. Në fillim djali u habit, pastaj e pikasi shkakun e kësaj ftohtësie.

«Mban mëri për punën e sherrit me Jalën» —
thi me vete dhe foli.

— O xha Riza, po ç'ke që rri i hidhëruar me mua?! —
— Riza, e vështroi në fytyrë dhe qeshi me qesëndi.
— Shaka të duken ty të sharraf e të të gjyshi?

— Po ti, o xha Riza, e njëjratë, mos ja vure shumë veshin.

— Mos ja vë shumë veshin? Pse, mos është ndonjë i vogël yt gjysh?!

Hekurani u mbyrejtë u angjethuse nuk e priste këtë fjalë.

— S'i kanë lezet shtëpisë suaj. Mua më tha, Shega që për çdo gjë duhet të mbështetem tek ty, se je komunist; kurse ti s'je i zoti as t'i mbyllësh gojën t'ët gjyshi! — foli Rizai i dëshpëruar.

Hekuranit iu flakëruan sytë dhe iu duk sikur i ngulën një thikë në zemër.

— Ne jse, natën e mirë, djalë, me ty s'jam zemëruar, po binde t'ët gjysh, — shtoi Rizaj.

Hekurani i zgjati dorën dhe Rizaj ja tundi duke e shikuar në sy.

Me t'u ndarë nga kryetari i këshillit, Hekurani qëndroi një copë herë më këmbë, duke i parë plakut shpatullat e ngushta e krahët pak si të gjatë. Pastaj u kthye nga e majta dhe u ul në një mezhde. Mori një fije grurë breshke dhe filloi t'i heqë halat

Rrezet e kuqërremta të diellit i binin në fytyrën e vretur. Dukej se diçka bluante me vetë.

Puna në kantier Hekuranit i kish vënë shumë detyra. Ai si njeri i çalltisur donte që çdo gjë ta bënte pastër e mirë dhe të nderohej me mundin e tij. Nuk duronte dot të sharat dhe përpiqej të mos u jepte shkak që ta qortonin. Zanati i ri kërkonte punë me ngulm. I duhej vënë veshi çdo gjëje, edhe vidave më të vogla, edhe telave më të hollë, se vetëm kështu mund të bëhej zot i maqinës e, në rast nevoje, të dinte ta zberthente, ta riparonte dhe t'i bënte shërbimet e nevojshme. Pa i kushtuar kësaj pune gjithë vëmëndjen dhe kujdesin, e dinte se nuk do t'ja delte dot mbanë, ndaj dhe andrrallat e gjymit për kopshtin s'i kish përfillur. Po ja që kish bërë gabim, edhe atyre u duhej vënë veshi, ndryshe fjalët e liga si për të ashtu dhe për familjen e tij do të merrnin dhenë; jo, vetëm kag, po mund të ndodhnin dhe gjëra shumë të papëlqyera. Dhe tani,

tek rrinte sipër mezhdës mendohej të gjente mënyrën për ta rregulluar këtë punë e për të shuar zjarrin e porsandezur.

V

Punën e pastër dhe të mirë Shahinajt e kishin trashëguar nga pleqtë. Vetë natyra i kish mësuar të zinin zanate të ndryshme, që të siguronin bukën e gojës. Jashari, që në të ri të tij, s'kishte parë kurrë gëzim. Për të mbajtur familjen i qe dashur të bëhej peshkatar dhe të thurte rrogoza. Shumë kohë pat punuar edhe si argat; korrte kashtë e kallam me mëditje për beun e Elbasanit. Ndryshe nga i ati, Azizi kish dëshirë për bujqësi. Po kjo mbetej vetëm dëshirë, se s'kish as tokë, as qe për të punuar. Qëkur kish qenë akoma i vogël ai qe pajtuar çoban dhensh te një aga. Pastaj për vite me radhë kish punuar si bujk me rrogë te një bej në krahinën e Di-vjakës.

Vetëm reforma agrare u dha tokë Shahinajve dhe Azizit iu plotësua dëshira. Prej asaj kohe, Jasharit dhe familjes zuri t'u qeshë buza. Azizi, si bujk i etuar për zanatin, thuri gjerdhet që ndanin arën e tij nga të fqinjëve dhe s'la pëllëmbë tokë pa punuar. Po edhe në atë tokë që mori mund të mbillte vetëm misër, se nga vjeshta e dytë gjer në mars, ngandonjëherë dhe gjer në prill, ajo mbushej me ujë dhe s'mund të hidhte dot grurë. Kopshti ishte mjeti kryesor që u mbante frymën. Dhe tani që atë do ta prishte kanali, për familjen e Shahinajve kjo qe një gjëmë e madhe. Veç kësaj, Jashari, e nganjëherë dhe Azizi, mendonin se Tërbufi nuk do të thahet. «Italia s'e luajti nga vëndi, dhe as ne s'do t'i

bëjmë dot gjë» — thoshin ata me vete. Dhe pastaj vazhdonin: «Jo, jo, nuk kanë lindur njerëzit që të thajnë Tërbufin, s'kanë lindur!» Jashari zinte kokën me dorë e mërmëriste me zemrën helm e pikë: «Kopshti po na ikën dhe kënetat nuk do thahet që nuk do thahet. Ah qeros, qeros!» shante Rizanë, — ti do dru, or qelbësirë! Dale, dale, po s't'i theva kërcijtë!

Edhe të nipit, Jashari ja kish bërë benë, se, edhe ai as majën e gishtit s'luajti për të mbajtur kopshtin, Nganjëherë thosh t'i hiqte një dajak të mirë, nganjëherë thosh ta përzente, po prapë diç e ndalonte përbrënda.

Puna e kopshtit kish shqetësuar gjithë shtëpinë. Të mëdhenj e të vegjël rrinin të vrejtur, sikur t'u kish ndodhur ndonjë vdekje.

Nekija, me të dëgjuar lajmin dhe kur pa plakun të shqetësuar, u trondit. Asaj ja ndillte zemra se në shtëpi po vinte rrotull sherri. Të birin do ta shanin e do ta bënë për pesë para. Ajo ishte gati të bënte ç'mos, po vetëm djalin të mos ja trazonin. Si grua e zgjuar e kuptonte se me fajin që kish bërë Hekurani, s'do t'u shpëtonte fjalëve, mbase dhe drurit.

Si gjithëmonë, edhe këtë herë donte të mos binte në gojën e Bules, së shoqes së Azizit.

Bulja u gëzua shumë për këtë mosmarrëveshje në gjirin e familjes. Afër drekës, ajo përgatiti bukën dhe bashkë me një kotruve ujë mori udhën për në arë, te i shoqi. Gjithë rrugës mendoi ç'ti thoshte Azizit, që ta ndërsente kundër Hekuranit. I shkoi e vrejtur, uli tepsinë nga koka dhe ja shtroi. Azizi erdhi me ngadalë. Që në fillim vuri re se e shoqja diç do t'i thosh. U ul këmbëkryq, u kthye si mënjanë dhe lau duart. Si i fshiu me një peshqir që e

përdorte edhe si shami, para se të futëte kafshatën në gojë, mërmëriti «bismilahi» dhe nisi të përtypej.

Bulja e kish Nekijen halë në sy, sepse e vjehra, kur ishte gjallë, e mbante Nekijen në pëllëmbë të dorës, kurse Bulen e shante: — Hë, ti, m'u bëfsh kurban, mirë më thanë mua që mos e fut në shtëpi atë shushunjë, atë qafire; luaj vithet! — i thërriste dhe ja hiqte me kokë të fsheshës.

Këto të shara ishin të përditëshme dhe Bulja kujtonte se atë e ndizte Nekija. «Kush i ka thënë që të mos hyja në shtëpi e të mos bëhesha nuse e tyre? Nekija, ajo shtriga!» — dërdëliste me vete.

Kur vdiq e vjehra, Bulja sikur lindi dhe që aso kohe nisi të marë hak. Vëzhgonte dhe, kur i gjente kunatës gabimin më të vogël, e ngatërronte lëmshin me mjeshtëri.

Këtë mëri kish dhe për Hekuranin, bile dhe pak më të madh. Pa vajtur në ushtri, djali e kish rrahur dy herë, për punë të s'ëmës. Dhe ata dajakë ajo s'i harronte. Veç kësaj edhe ajo kish planin e saj për punë të kopshtit. Ajo mendonte: «Jashari s'e ka të gjatë; pemët do të na ngelin neve, sepse Nekijen dhe Hekuranin do t'i mërzis aqë sa të shkojnë nga sytë këmbët pa e kthyer kokën pas».

Hollake në fytyrë, me sytë larushë, qëndronte si e vrejtur, si me siklet përpara të shoqit kur ky hante bukë, me qëllim që i i shoqi të pyeste pse rrinte ashtu.

Azizi hëngri drekën, fshiu buzët e duart dhe nxori kutinë ta dridhte.

— Ç'ke që rri si kecka në vapë? — mërmëriti ai duke mbajtur sytë të cigarja që po dridhte.

— Lëre, lëre, o burrë, na bëri vaki një hata e madhe.

— Ç'bëri vaki? — ngriti kokën Azizi.

— Lala u sëmur për punën e Hekuranit. Ky s'e dëgjoi Lalën. Njerëzit e qeverisë caktuan Vijën e Strymit për të bërë kanalën; na iku kopshti.

— Qysh? Qysh? — u vrejt Azizi dhe në çast i ra cigarja nga dora.

— Ja, yt nip i ngatërroi punët. Vija e Strymit do të bëhet gryka e kanalit. Kanali do të shkojë drejt dhe do prishë kopshtin tonë.

Azizi e vështroi të shoqen me inat, sikur të ish ajo fajtorja dhe i bërtiti duke u ngritur më këmbë e duke u rënë enëve që kishte përpara:

— Vithisu, mos të ta shoh bojën!

Shkoi ngadalë në një hie plepi dhe u shtri. Fjalët e së shoqes i hynë si zagali në mish. U mërzi, u rrutullua sa më të majtë në të djathtë, pastaj u ngrit me sy të llahtaritur dhe nga dëshpërimi s'dinte ç'të bënte. U mat të shkonte në shtëpi, të merrte vesh më mirë, po prapë u përmbajt. Atë ditë duhej të mbaronte prashitjen, se vapë sa vinte po shtohet. Nisi të punonte me mendje të prishur. Duart s'i bënin për punë dhe çdo gjë iu neverit.

— Hajde, o laço, hajde. Ti do dru, nga ti s'ka hair shtëpia, — thoshte për të nipin.

Punoi si me zor gjersa perëndoi dielli, pastaj, me shatën në krahë, bëri për nga fshati.

Hyri në shtëpi. Nekija e vuri re përnjëherë zëmërimin e tij. Iu prish gjaku e u ndez në fytyrë.

Azizi, si la shatën, shkoi në konakun ku ish i ati.

— Mirë mbrëma, — përshëndeti.

Jashari s'foli, po e vështroi me kujdes. E pikasiti se Bulja do t'ja kish treguar të gjitha.

— E mbarove prashitjen?? — pyeti plaku.

— Më ka ngelur dhe pak për nesër në mëngjes.

— Paske ecur si breshka, o djalë, — shfryu tërë zëmërim plaku.

Heshti një copë herë dhe shtoi: — Pse i ke varur ashtu turinjtë?

— Kot; ja, mora vesh punën e kopshtit.

— Hë, hë, — kruajti gurmazin Jashari dhe u kollit lehtë.

Në këto fjalë u dhia te dera Hekurani. Si hoqi këpucët u ul në fund të dhomës.

U bë qetësi. Të treve iu kishte rënë një hie e rëndë në fytyrë.

— Mbarove punë me të qeverisë? — pyeti Jashari duke folur si me grykë.

— Mbarova sa për sot, — u dëgjua zëri si i zemëruar i djalit.

Azizi luajti nga vëndi, e pa me inat të nipin dhe tha:

— Jau fërkove kurrizin, doje t'i merrje me të mirë që të të dorovitnin. Po a nuk mendove se na preve krahët?

— Nuk i fërkova njeriut kurrizin. Ti mos u bën merak për kopshtin; kur të thahet kënetat do të marim tokë sa të duam e do të bëjmë një kopsht të ri, — foli me guxim djali.

— Ashtu të thotë radakja ty, që ma ke mbushur me kashtë. Kush të jep shtatëdhjetë rënje pemë, o hajvan!

— Mbaje pakë gojën; ta dish se nuk jam mësuar të gënjej njeri!

— Surretit tënd i thua të mbajë gojën, more edepzëz! — u çirr Azizi e u ngrit më këmbë.

Atë kohë brofi dhe Hekurani.

Tyt! Qenër e bir qenësh! Si s'keni turp që zihen në syt' e mi! — thirri Jashari dhe me shkopin që kish i ra rrogosit shtruar në tokë. — Uluni dhe të mos dëgjoj asnjë fjalë!

Të dy u stepën.

Azizi u përmbajt, po e ndjente trupin t'i dridhej.

Jashari pa fytyrat e tyre të ndezura, u përtyp dhe bërtiti:

— Po qetë të zotë, shkoni e i thyeni brinjët Riza qerosit, e jo të haheni me njeri tjetrin si hajvanët. Ai qen i bën të gjitha, se do të ruajë kostanet që ka te Vija e Patës. — Heshti, hodhi këmbën mbi këmbë, i vështroi përsëri dhe shtoi: — Shporruni këtej, të mos jua shoh bojën, dhe po dëgjova prapë të bëni fjalë, ju përzura nga shtëpia!

Hekurani u ngrit ngadalë, lëshoi një psherëtimë dhe hyri në të ndarën tjetër.

Nekija pa nja dy tri herë Azizin me zëmërim dhe i shkoi të birit pas.

— Ti, moj, thirmë nusen këtu, — dëgjoi Nekija zërin e vjehërit.

Në ato fjalë, hyri në dhomë Bulja si në trëmbur.

— Ecë, ecë t'ahu, — mermëriti plaku i shtëpisë duke e vështruar me tërsëllëm dhe pastaj iu shkreh: — E kush të tha ty ta shponje t'ët shoq për punën e kanalit? Hë, kush? Yt atë? Tyt, edepsëze, spece e dreqit. Jashtë, dhe mos u përzje më me këto punë, se...

Bulja doli kokëulur.

Sherri u kufizua. E pse vallë?

Jashari, që ish përgatitur ta qortonte të nipin, u frenua. Shkaku ish se s'donte të mbillte përçarje në mes të fëmijëve. Vetë mund të shante, mund të rrihte cilindo, po që të shaheshin e të ziheshin pjesëtarët e shtëpisë me njëri tjetrin, nuk e lejonte. Ai kish detyrën kryesore që të mbante në krahët e tij gjithë familjen dhe ta rregullonte si t'ja priste mëndja. Përçarjen s'e duronte, këtë e kish amanet

edhe nga të vjetërit. Ndaj atë mbrëmje, me autoritetin e tij, i preu rrugën shërrit midis fëmijëve dhe shtëpia shpëtoi nga turbullimi.

... VI ...

Gushti ishte më të dalë. Në buzë të xhadesë, në një pllajë, që grumbulluar gjithë teknika që do të hidhej Tërbufit, Turli maqinash të zinte syri. Sipër, ku dikur ishte postkomanda e karabinierisë, që vendosur administrata e kantjerit. Lloj lloj tingujsh dëgjoheshin; që nga zhurma e limës gjer te të goditurat e varesë; që nga zhurma e motoçikletës gjer te gumzhitja e eskavatorit.

Hekurani punonte me zell dhe po bënte përparime në zanatin e ri. Çdo gjëje i kushtonte kujdes, pastrimit dhe vajtjes së rrotave, mbërthimit e zbërthimit të ingranazheve, punimit të motorit, lëvizshmërisë së krahut e lopatës. Për gjithë këtë përparim ai kish fituar zemrën e Besimit edhe të shokëve të tjerë. Megjithatë ai nuk ish i kënaqur me veten. Ku ish ai e ku Besimi! I vinte zili kur vështronte duart e shkathëta të shokut, që me lehtësinë më të madhe rregullonte motorin, cilindrat, karburatorin, valvolat e thithjes, dhomën e shkrepjes, pistonin, distributorin e vegla të tjera. Nuk i hiqej nga mendja dora e përpikët kur kontrollonte krahun dhe e shpinte atje ku donte.

«Je larg, shumë larg», — i thoshte vetes. — «Duhet akoma të punosh më vëmendje e kujdes», — po kur kujtonte se nuk kish as tre muaj që mërrrej me mjeshtërinë e re, ngushëllohëj për një çast. Një ditë, tek po rrinte në kabinën e eskavatorit, të cilin e drejtonte Besimi, shikonte duart e më-

dha e tërë kallo të shokut që lëviznin marshet me ustallëk dhe nuk i hoqi sytë gjersa maqina mbriti pranë një kodre. Atë ditë gjithë eskavatorët do të bënin provën e fundit, para se të fillonin nga puna. Ndaj që të dy i patën kushtuar vëmëndje si zërit të motorit, ashtu dhe ecjes së maqinës e përdorimit të mjeteve të drejtimit.

Kur mbritën në kodër, eskavatoristët panë se atje kish vajtur shefi i kantjerit dhe brigadieri. U përshëndetën me njëri tjetrin dhe në çast Besimi luajti një marsh: krahu u ngrit, pastaj u ul, lopata gryeji dhenë, u mbush, u ngrit, u rrotullua djathtëz dhe u zbraz. Besimi mbuhi kështu katër pesë lopata dhe më në fund u bind se eskavatori ish në rrëgull.

— Hekur, po na, ulu ti dhe hidhe dheun të vargëzuar përpara, — i tha shoku dhe zbriti nga maqina e shkoi te të tjerët që po e tymosnin dhe po vështronin.

Hekuranit iu drodh zëmra. U ul në sedile, shke-li pedalin, luajti marshet dhe me sy që sikur i visheshin, vështronte lopatën që gërryente dhenë e që mbushej, po jo buzë më buzë, pastaj, kur u rrotullua më të djathtë dhe kur u derdh. Ai vuri re se dheu nuk binte i vargëzuar. Besimi i bëri një shënjë me kokë. E kuptoi që shoku nuk u kënaq. Shtrëngoi notullat dhe shau veten, pastaj studjoi vëndin, uli lopatën dhe luajti marshet pa drojtje. Kësaj radhe lopata u mbush. Luajti me shkathtësi krahun dhe e hodhi dheun të vargëzuar. E ndjeu se këtë radhë veproji mirë, ndaj dhe nuk e vështroi shokun. E mbushi përsëri lopatën, pastaj edhe një herë, edhe një herë. E më në fund shoqti motorin e u hodh përdhe.

Besimi fu ra kraheve me buzën në gaz.

— Eskavatori ju punon si sahat, ju lumtë! tani miqt' e mi pastrojani dhe vendoseni në konservim. Nesër të gjithë eskavatoristëve do t'u jepet leja. Kur të kthehemi, rruga do të jetë mbaruar dhe do t'ja nisim Tërbufit. Pastaj u kthye nga Hekurani dhe e pyeti: — Ti, Hekur, ku mendon ta bësh lejën?

— Këtë vit do të rri në fshat, shoku brigadier!

— E po si të duash. Tani merrni maqinën se po vjen tjetri.

Besimi ja la eskavatorin Hekuranit, i cili e shpuri në kantjer. Atje e ngritën në dy trenj të mëdhenj, e pastruan, e vajosën, i mbuluan motorin me mushama dhe, kur mbaruan punë, dielli donte dhe nj'a dy pash të perëndonte.

— Po tashti, shoku Besim?

— Tani, Hekur, shkojmë; kthejmë nga një gotë për t'i lënë shëndetin njëri tjetrit. Pas pesëmbëdhjetë ditëve do të shihemi prapë.

— Mirë, Besim.

Hynë të dy në klub dhe porositën nga një birrë.

— Hajde, Hekur, për miqësinë tonë dhe për shëndetin tënd.

— Për miqësinë dhe për shëndetin tënd, — iu përgjegj Hekurani.

Gotat tringëllitën.

Si mbaruan dhe nga një gotë tjetër u ngritën dhe dualën jashtë. Dielli kish perënduar. Prapa kodrave të Kryekuqit retë dukeshin si shufra bakri të derdhura.

Të dy shokët zbritën bregoren, shkuan poshtë në xhade dhe atje u ndanë duke u puthur e u përgafuar.

— Rruga e mbarë, Hekur, të fala nga shtëpia.

— Të falem nderit, Besim, rruga e mbarë të qoftë dhe ty, të fala bëji mëmës.

Hekurani hyri në fushë, nxitoi çapin dhe, si bëri nja dy kilometra rrugë, u gjënd në buzë të kënetës. Zgjidhi lundrën dhe rrahu ujin me rrem. Lart yjet filluan të ndizeshin dhe nga lindja doli kuro-ra e artë e hënës.

* * *

Shumë të errëta janë netët me re në Tërbuf. Në qiellin e zi sterrë, vetëtimat e dendura që të lbyrin sytë pasqyrohen në ujin e qetë me një shkëlqim verbonjës, pastaj ja nisin bubullimat shurdhonjëse. Era e thatë dhe e vakët që vjen nga fusha sjell me vete aromën e barit të shplarë, afshin e llumit, e të lagështisë, që përzihen me erën e rrënjëve të kash-tës e të lëpushkave.

Rosat e egra bërtasin. Kredharakët dhe barinj-të e ujit çirren me llahtarë. Bajzat lëshojnë zërin e vajtueshëm dhe fletët e presjes shushurinjtë me një tingull të trishtuar.

Në gardhet e thurur prej peshkatarëve ndihet zhurmë. Peshq të mëdhenj e të majmë, të trëmbur nga gjëmimet, çajnë me vërtik ujët, futen në koridoret e ngushtë, nga të dy anët me kallama, dhe hy-në në kocë. Kujtojnë se shpëtuan. Vinë rrotull dhe, kur ndjejnë se janë të rrethuar, përplasen pas resës e e turbullojnë ujët sa që në vëndin përçanë formohen njolla të mëdha balte.

Në netë të tilla, peshkatarët gëzohen. Janë të sigurtë se të nesërmen do t' u qeshë fati. Vetëm fshatarët rreth kënetës rrinë me frikë në zemër. Dën-dur dalin e përgjojnë se mos dëgjojnë gumëzhimën e Shkumbinit. Ja kanë frikën këtij lumi, se, kur

vërshon, u shkretton arat dhe nganjëherë u futet në shtëpi e u rrëmben laçkë e plaçkë.

Familja e Jashar Shahinit atë natë qe e shqetësuar. Plaku rrinte në krye të dhomës, kur e kur tymoste dhe me sy të trubulluar vështronte i dëshpëruar. Puna e kopshtit e kish qetësuar, se i patën thënë që punimet në fshat do të fillonin nga vera e ardhëshme.

«Këtu e në verë kushedi sa mëndje do të dalin» — i epte shpresë vetes.

Nekija, e ëma e Hekuranit, po dridhte lesh, kur-se Bulja, me këmbën e djathtë tunde një djep dhe me duar thurte çarape. Hekurani ish mbështetur në mur dhe shihte njerëzit e shtëpisë që u kish rënë një çehre e vajtuëshme. Tani që ish me leje merrej me zanatin e vjetër. Ai ndjehej i gëzuar, se qe i sigurt që kocet e tij do të kishin zënë; po në të njëjtën kohë e brente dhe një farë shqetësimi, se kish frikë mos dilte Shkumbini, që kish ardhur buzë më buzë.

Familja ra të flinte vonë, plaku e la Hekuranin të ruante, se mos dëgjonte zhurmë përtej, afër buzës së xhadesë.

Djali dilte kohë më kohë, ngulte vështrimin diku thellë në errësirë dhe ndizte nga një cigare.

Asaj nate Shkumbini vijoi udhën e tij të zakonshme. Afër buzës kish shtrirë aty këtu degët, po këto ishin të holla dhe s'bënin dëme.

Ndaj të gdhirë, Hekurani zgjidhi lundrën e nisi të rrahë ujët me rem. Në heshtjen mëngjesore, një mjergullë e hollë valëvitej mbi kënetë. Majat e presjes kishin ulur kryet nga pikat e mëdha të vesës. Në pyllin e dëndur të kashtës dëgjoheshin fësh-fëshe të gjata. Shpendë të ndryshme uji, të trembur

nga barka, strukeshin me ngut në gjethet e zverdhura. Zhgaba e kënetës me krahë të hapura, fluturonte një me penien, vështronte poshtë me sytë e saj si qelibari dhe, në çastin e volitshëm, i turrej gjahut. Në hurdhën e presjes së djegur Hekurani pa një zhgabë të madhe që vinte në drejtim të tij, u fsheh pas një bërryli me rakita dhe shtiu me teken që kish me vete. Shpendi në fillim u ngrit, pastaj u rrukullis në ajër e ra përdhe. Djali, si mori zhgabën e vrarë, vijoi lundrimin. Më në fund u duk resa. Valët e lehta përplaseshin pas saj. Gardhi i rrethuar shtrihej sa të hante syri dhe në katër vënde dilte si me hundë, tamam si kambanore kishe.

Në kocen e parë bëhej zhurmë; brënda lëvrinin peshq të mëdhenj. Djali rrëmbeu menjëherë çernikun dhe e futi në ujin e rrethuar me kallama. Nguttej, se peshqit mund të shkulnin kocen nga një çast në tjetrim. Kallamat, sado të forcuar me hunj të gjatë, qenë anuar dhe dridheshin sikur të binte tërmet. Në çernikun e parë kapri tre peshq të mëdhenj. Posa filloi të nxjerrë çernikun e dytë, ndjeu një të dredhur në duar.

— Të zura, — mërmëriti. Nguli këmbët më mirë në lundrën e lidhur nga të dy anët në hunj dhe e ngriti me tërë fuqinë. Një goxha peshk që futur në koshin prej rrjete. Hekurani buzëqeshi i kënaqur. Gjahu që i mbarë. Lundra u mbush. Ai mëngjes provonte edhe një herë se peshkatari që usta në të gjeturit e vëndeve të përshtatëshme për gjue-ti. Tani gjyshi s'do të kish më gojë t'i thoshte se aty ku pat ngritur kocet, do të zinte minj kënete dhe ndonjë cironkë.

Lundra rrëshqiste lehtë në sipërfaqen e këthjell-të dhe të qetë. Qielli sa ventë po qërohej. Me të dalë dielli nga një re e murme, natyra u vësh si në

ergjënd. Rrezet që binin pingul në ujin e kulluar formonin pasqyra të gjata, që thyheshin në valën më të vogël, po që nuk e humbisnin shkëlqimin.

* * *

Jashari ish ulur në një rrogöz dhe po qëronte një shkop për ta bërë hosten. Si mbaroi punë, mori brezin e gjerë, e ngjeshi pas belit dhe bëri nga oborri. Sa doli në deriokë, dëgjoi zëra të Skela e Peshkut. Të vegjëlit ja mbathën me vrap; me ta shkoj dhe e mbesa e vogël. U mat të dilte, kërkoi shkopin dhe nisi të grindej gjersa e gjeti. Në oborr takoi çupën që kthehej me një frymë.

— Lale, Hekuri ka zënë një peshk të madh, na kaq, — dhe hapi krahët.

Plaku picërroi sytë si me gëzim e zëmërim bashkë. U ul përsëri në vëndin e mëparshëm. Përtej, në rrugicë, pa Hekuranin të përcjellë nga tre katër veta. Nxori kutinë dhe filloi të mbushte çibukun.

Sa hyri Hekurani në oborr, ai u ngrit dhe i doli përpara.

— I madh qënka! — tha. — Ato kocet e tua zënë nganjëherë edhe të tillë dhe a e di pse?

— Jo, lale, s'e di, — e qesëndisi Hekurani, po me një ton të tillë që plaku s'e kuptoi.

— Ka qënë i uritur dhe, duke ndjekur korobacet, ra në lak.

— Mirë, o lale, mirë, — buzëqeshi djali, vari peshkun në një qepër të koçekut dhe hyri brenda.

Plaku iu afrua peshkut, e vrejti me kujdes nga të gjitha anët dhe tha i habitur:

— Sa i madh qënka! — Me të dëgjuar këmbët e Hekuranit, u step, dhe kur pa djalin që kish vënë

në krah dy kosha të thurur me purtekëza rakite,
thithi çibukun fort dhe mbeti i shastisur.

— O lale, e kam lundrën dënga; po deshe hajde
më ndihmo.

— Hë-he! — qeshi plaku si me të tallur, — ti i
ke shpatullat sa nuk t'i nxë dera, dashke edhe ndih-
më! — I foli kështu sepse kujtoi mos i nipi ja pat
me rumuz ato që i tha, dhe u kthye përsëri te peshku.

Megjithëse gjyshi e porositi Hekuranin që të
mos i vinte kocet në vëndin që ishin ngulur, gjene
i ardhi mirë që zunë gjah, po edhe s'mund të rrin-
te pa e sharë të nipin që s'e kish dëgjuar, se kjo që
e para herë që s'e dëgjonte një njeri nga të shtë-
pisë. «Minj dhe korobace ke për të zënë», i kishte
thirrur të nipit.

Me gjithë inatin që kishte, u bëri zë grave që
të shkonin ta ndihmonin Hekuranin.

Me të dalë i nipi nga oborri, plaku hapi deric-
kën dhe shkoi përpara. Një dash i madh me brirë
të gjatë që vetëtinin dhe me perçet të lyera me bo-
jë të kuqe e të gjelbër, u ngrit nga streha e shtëpisë
dhe e ndoqi Jasharin nga pas.

— Hë, bandill, ardhe, — i tha: u ul në bisht, i lë-
moi turinjt dhe i dha ca bukë misri, që e mbante
përherë në xhep. Nisi të ecë duke u mbështetur te
shkopi, i ndjekur nga dashi që përtypej.

Te skela e kënetës mbajti këmbët dhe po vësh-
tronte Hekuranin tek hidhte gjahun në koshat. Sa-
doqë ish i vretur në fytyrë, prapë ndjente një farë
krenarie, se të gjithë ata që ishin përreth po e
mburrnin Hekuranin.

Mbi kënetë binin shkarazi rrezet e diellit dhe
valët e lehta, që i thyenin këto rreze, çonin dritën
e tyre në sytë e plakut; prandaj ai vështronte si me

zor. Përtej, thellë, atje ku derdhej Shkumbini, kish rënë mjegulla dhe afshi i saj vinte gjer aty ku që lidhur lundra, e cila lëkundej herë djathtas herë majtas.

Plaku më në fund vendosi të ndihmonte djalin.

— Rri, o lale, mos fëlliq duart, se e rregulloj vetë, — i tha Hekurani.

Jashari bëri sikur s'dëgjoi; zuri dy peshq dhe i hodhi në kosh. Në çast, se si i vanë sytë te zhgaba e vrarë që Hekurani e kish lënë në buzë të presjes, dhe u ngrys përnjëherë në fytyrë.

— Ti e vrave këtë? — pyeti plaku me sy të hakaritur.

— Unë, — iu përgjegj ai.

Gjyshi shtrëngoi nofullat, shau ndyrë, mori shkopin dhe ngau nga shtëpia.

— Qen! — thirri përsëri sa bëri dhjetë hapa.

Në shtëpi hapi një rrogoz të vogël, u ul dhe u mbështet pas murit. I vinte inat dhe, nga që s'dinte ç'të bënte, u shtri duke mbështjellë kokën me të dy duart.

* * *

Jashar Shahini pat qënë gjuetar i mirë, kur ish i ri. I dinte të gjitha emrat e zogjve, papo ndiqte me vëmëndje se cili zog që më i fortë se tjetri. I donte të gjithë ata shpendë, që ishin të fuqishëm, qoftë dhe sikur të qenë të shëmtuar. Plakut s'i pëlqente gushëkuqi, peçka apo kryearta, që janë të bukura dhe, sa herë që i shihte sikur i dhimbnin sytë. Atij i pëlqente laroshja, i pëlqenin dhe harabelat e misrit dhe gargujt. Kënaqej të shikonte gargullin kur zihej me këmqirithin dhe kur e vinte për-

para, sadoqë gargulli me trup ishte më i vogël. E kish për mburrje, kur binin laroshet te rrapit; ai mund të rrinte me orë të tëra duke i vështruar. Kënaqej kur dëgjonte zërin e tyre, të mprehtë. Dendur merrte krunde, ua hidhte harabelave; ulej, larg e i kundronte kur hanin. Nga shpendët e ujit më shumë donte narecin. Një herë kur ishte për peshkim, pa të zihej nareci me bajzën. Të dy shpendë uji të një madhësie. U kënaq dhe qëndroi aty afër një orë. Nareci e mundi bajzën dhe e ndoqi duke krakaritur.

Kështu e kish Jashari, ndaj u hidhërua atë ditë, kur pa zhgabën e vrarë, se e donte dhe e quante mbret të shpendëve. Ai i kish porositur djemtë që zogjtë dhe shpendët e fortë të mos i vrasin. Veçanërisht zhgabën, gargullin, laroshet dhe cigjet.

Një copë herë të madhe ndenji i shtirë; vetëm kur dëgjoi zërin e larosheve sipër në drap, u ngrit, buzëqeshi dhe dolli përjashta. Zogjtë me kokë të kaltër, bark të murrë dhe krahët, lara lara, rrinin si të ngrirë në një degë të hollë në majë të rrapit; kur e kthuanin puplat e gushës me sqepin e tyre të fortë, shkristonin fletët e krahëve e të bishtit, pastaj cicëronin me tingull rrenqethës.

Plaku s'ua hiqte sytë dhe ndiqte me vëmendje lëvizjet e tyre. Sa herë që cicëronin huante kokën dhe përdridhte mustaqet. Së fundi zogjtë fluturuan. Jashari i ndoqi me vështrim gjersa u zhdukën.

Nga kafshët e buta Jashari donte demat dhe veçanërisht deshtë. Merrte përherë një ogër të vogël dhe e rriste, kujdesej për të si për një fëmijë dhe e mbante dashin manar gjersa plakej fare. Edhe kur shkonte në Lushnjë për ndonjë plackë, s'e ndante dashin.

Mishin e shpendëve të fortë, të dashit e të de-

mit, s'e vinte në gojë dhe jo vetëm kaq, por as njerëzit e shtëpisë s'i linte ta hanin.

Si ikën zogjtë, ndolli dashin dhe nisi ta kontrollojë mos kish ndonjë këpushë. Në këtë punë e sipër dëgjoi zëra dhe pa njerëzit që vinin. Iu kujtua zhgaba. U inatos përsëri. E la Hekuranin sa shkarkoi koshin e i tha:

— Dëgjo, o lanet, po të pashë tjetër herë të vrapshpendë të fortë, do të të thyej shkopin pas kurrit. More vesh? — i bërtiti duke u dredhur.

Hekurani e shikoi në sy, rrudhi vetullat dhe s'foli. Dolli përjashta, mbrehu buajt në qerre, e ngarkoi qerren me peshq dhe mori rrugën për në Kooperativën e Peshkimit.

Qerrja kërkëllinte, rrotat lëviznin ngadalë duke shkelur në pluhur e duke lënë pas dy vija të gjata. Hekurani mbante hostenin në dorë dhe, i ngrysur në fytyrë, mendohej. «Sharjet e gjyshit s'duroheshin. Kështu kish qënë edhe më parë, pa vajtur Hekurani në ushtri, apo kish ndryshuar?» — Mendohej, kujtonte të kaluarën dhe thosh:

«Ashtu si ishte, ashtu është. Lala s'pyet për gjë. Airdo që vetëm atij t'ia shkojë fjala, qoftë e mirë, qoftë e keqe. Airdo që t'ia bindesh si ndonjë i vogël dhe të shkosh si i verbër në rrugën që të tregon ai! Drejt e mori, — u nevrokos me veten e tij. — Gjithë bota me lotën, veç fshatit tonë. Po edhe fshati ynë duhet të shkojë si gjithë të tjerët dhe lala duhet të bëhet njeri». — Shpoi buajtë dhe qerrja lëvizti më shpejt.

— Shpoi buajtë dhe qerrja lëvizti më shpejt.

Nekije Shahini, e ëma e Hekuranit, qe një grua shëndetligë, me trup mesatar, me petka të vjetra që s'mbahej mënd kur qenë veshur. Me një të parë, mund të dalloje zgjuarësinë dhe pastërtinë e shpirtit të saj. Sytë gështenjë, pak të mëdhenj, vështronin përherë pa djallëzi, buzët e vogla plasa-plasa dukeshin sikur s'dinin të flisnin fjalë të liga.

Nekija qe martuar posa kish mbushur të gjashtëmbëdhjetat. Ishte vajzë e pashme dhe punëtore e madhe; dinte ç'ishin punët e shtëpisë, punët e arës dhe të bagëtisë. Sa qe me burrë, ajo rrojti e lumtur, po kur u vra Demiri, jetoi e shqetësuar. Jashari, sadoqë e donte, ishte huqli i prapë.

Gjithë shëndetin ja rrëmbyen vitet e vuajtjes dhe tani qe e drobitur, e munduar, e frudhur si një mollë e fishkur.

Jeta e saj shkante përherë njësoj, e mërzitëshme dhe mos më keq; vetëm kur përkëdhelte të birin, Hekuranin, sikur kënaqej. Për të kujdesohej së tepërmi. E kish rritur dhe tani qe ai kish mbushur të njëzet e katër vjetët, e ndjente vetën krenare.

Hekurani e donte shumë t'ëmën; i dëgjonte fjalën dhe mundohej si e si që të mos t'i kthehte zemrën.

Një mbremje Hekurani hyri si çazë vonë në shtëpi. Gjyshi kish shkuar të një fqinj dhe s'ish kthyer, kurse xhaxhaj pat vajtur të huantë pak ditë. Në shtëpi mbretëronte qetësia; kandili i varur në mur kugëlonte të ndarën. Në hyrje të saj qe vendosur një sendyq i madh, i vjetër, në truall qenë shtruar rrogoza dhe pranë derës ishin vendosur dy katrive me nga një vegjë. Në mure qenë varur rre-

ta peshku, kurse nga trarët vareshin dy vargje me qepë.

Hekurani, si hoqi opingat, u ul. Qe i menduar. Nxori kutinë dhe e drodhi. E hiqte cigaren dhe den-
dur vështronte nga dera mos vinte i gjyshi.

Pas pak, në dhomë hyri Nekija. U ul, e vështroi djaln drejt në sy dhe s'foli. Mori një shtëllungë lesh dhe nisi të tjerë.

Hekurani, si mbaroi cigaren, u ngrit dhe u ul afër s'emës. Për një çast vështrimet e tyre u takuan dhe Nekija i fërkoj kokën.

— S'qënke më qejf, Hekri, — mërmëriti gruaja si e pakënaqur.

— Jam si përherë, moj mome.

— E shoh, e shoh. Të daltë mërzitja e ëmbël, bir.

Atë kohë hyri në shtëpi Jashari; të dy, nënë e bir, u ngritën më këmbë. Plaku la më një qoshe shkopin, hoqi këpucët, dhe para se të ulej pyeti të nipin:

— I ngule kocet?

— I ngula, — iu përgjigj.

U ul duke rënkuar, mblodhi këmbët kryq dhe zuri të mbushë çibukun.

— Sonte do të kemi shi; peshku do të rihet. Nesër në mëngjes ngreu heret se, si të kontrollosh kocet, do të vesh t'i ndihmosh Azizit.

Hekurani ish ulur mbi sendyq pranë s'emës, që vazhdonte të tirte, dhe s'foli.

— Uluni në shesh, si ka urdhëruar Perëndia, — tha Jashari duke treguar vëndin me dorë.

Qetësia në konak vazhdoi një copë herë të madhe. Kur e kur dëgjohej gjepi që mbushej me fije leshi dhe që përdridhej në duart e Nekijes. Vetëm

një zë që erdhi nga oborri, një zë i trashë, theu heshtjen.

Hekurani u ngrit përnjëherë e doli. Pas tij duallën dhe e ëma e i gjyshi. Në hajat u takuan me Bullen, që kish dalë nga e ndara tjetër për të parë.

— Erdhe, Aziz? — pyeti Jashari.

— Erdha, lale, erdha.

— Mbarove punë?

— Mbarova.

Hekurani ngrii një thes dhe e shkarkoi në hajat. Aty shkarkoi edhe thesin e dytë. Azizi u hoqi buajve zgjedhën, i futi në kasolle dhe, si u shtroi kashtë e u hodhi për të ngrënë, hyri në shtëpi. E shoqja, Bulja, e priti si përherë më këmbë i mori gunën, ja vari dhe të dy, njeri pas tjetrit, hynë në konakun e zjarrit. Një saç qëndronte mbi vatër; flaka që dilte nga anët i jepte dhomës më shumë dritë. Pranë saçit, një bukë misri e zbuluar dhe gjysmë e pjekur lëshonte avull e përhapte aromë të këndëshme.

Azizi nuk i ngjante as t'et as s'ëmës. Kish trup të madh dhe shpatulla si të varura, fytyrën vrarëlie, hundën me majë, buzët të holla dhe sytë të zes, të vegjël. Flokët e dëndura, të pashtuara, i mbulonte me një qeleshe të bardhë. Ishte njeri i mbyllur.

Azizi, si piu cigaren, zgjidhi brezin e mesit, hoqi çorapet e leshta të grisura në gishtrinj dhe lau këmbët në prak të derës. Pas pak hyri në konakun ku ish ulur i ati, e kunata dhe i nipi. Mblodhi këmbët kryq dhe qëndroi si e kish zakon me kokën gjysmë të ulur.

— Të dha bereqet Qaniu?

— Më dha dhe të bën shumë të fala.

— Të fala pastë, ja paça borç, — foli Jashari me fytyrë të çelur.

Atë kohë në dhomë hyri Azizësja, i vuri zjarrit
ca dru dhe u ul në krah të Nekijes.

— Po ndonjë të re ç'kemi andej? — pyeti Ja-
shari. Pastaj luajti nga vëndi dhe u mbështet në
një jastëk.

— E kanë mbathur bregun e Shkumbinit. Xha-
deja na ka ardhur afër fare. Aty në rrugën e Lush-
njës, ku ka qenë komuna e Çermës, kanë ardhur
plot maqina. Disa si traktorë me presje prapa, disa
me hundë të gjatë. Ato, o lalë, ishin të mëdhaja.
Papo kish dhe me rrota të gjera e të rënda. Ç'të të
them? Ish bërë një pazar i madh me tyri maqinash.
Plaku tundi kokën.

— E kanë marrë me gjithë mend çunat, — dhe
vështroi Hekuranin, — po sado që të bëjnë, s'kanë
lindur akoma ata që mund të thajnë gjithë këtë derr
ujë.

— S'kanë lindur! Pse? Ndryshe do të jenë ata?
— pyeti Hekurani.

— Ndryshe, ndryshe. Nejse, pa na shtroni të ha-
më një kafshatë bukë.

Gratë u ngritën, shtruan sofrën, thyen bukën,
vunë në mes një sahan me fasule dhe nisën të ha-
në pa bërë fjalë.

Jashari i hoqi etërat përballë të orës. Një orë
në atë shtëpi e merrd idh* * * * * * * * * * * * * *

Jasharit po i linte mbresa të këqija sjellja e He-
kuranit. Në shumë gjëra i nipi s'po e dëgjonte. Ndry-
shë pat qenë ai përpam se të vinte nga ushtria.
Atëhere, sa herë që i fliste plaku, ai s'guxonte ta
vështronte në sy e jo t'i kthente fjalën.

Puna e kopshtit, e koçeve dhe vrasja e zhgabës
ja kishin thyer zemrën.

— I thotë vetes komunist. E çfarë komunisti

është ai kur s'dëgjon fjalën e të madhit! — psherë-
tinte. — S'e kam punën mirë me të, është i sertë, ta-
mam kokën time ka, po unë, ama, kur isha i ri, s'bë-
ja gëk para të mëdhenjve, kurse ky ta pret me së-
patë, — psherëtiu gjene dhe tundi kokën.

«Sa për të punuar s'ja gjen dot shokun. Të nde-
ro ngerrataj», — mëmëriti në fund dhe u ngrit nga
shtresat.

«Kanë ngelur të dy batall, duhet gjetur punë
për ta», — tha dhe i thirri Bules ti sillnin mëngjesin.

Si hëngri një copë bukë, mori rremin, e yuri në
sqetull dhe, i mbështetur te shkopi, nisi të ecë. Da-
shi e ndoqi nga pas, po Jashari mbylli derën e obo-
rrit, i dha pak bukë misri nga vrimat e gardhit, i
përkëdheli perçen dhe e urdhëroi:

— Shko, kalesh, shko shplodhu.

Dashi qëndroi një hop sikur të mendohej, dhe
kur u largua i zoti, u kthye me përtim nën strehën
e koronecit.

Jashari ecte duke thithur ajrin e freskët e të
lagësht që mbulonte tërë vendin. Qielli ish i qeruar,
ca re të holla si fije leshi rudë zgjatëshin e zgjero-
heshin, sikur t'i shkruante një dorë njeriu. Njëra sy-
resh, që dukej vënde vënde sikur të ish shqyer,
arrinte gjer prapa kodrinave të Golemit. Përfund ajo
ndriçohej nga dielli që akoma s'kish lindur.

Te Skela e Pendëkuqit, Jashari zgjidhi lundrën
dhe filloi të voziste. E kish bërë me mend që të
shkonte gjer te hurdha e presjes së djegur për të
kontrolluar.

Lundronte i qetë ashtu siç ish i qetë edhe Tër-
bufi, i cili dukej sikur kish rënë në një gjumë të
thellë.

Plaku vështronte i heshtur dhe sado që i ishte
mësuar syri me pamje të tilla u kënaq.

U fut në hurdhë, pastaj kaptoi një shteg. Një rosë që u ngrit me vërtik, e trëmbi. Shpendi, për çudi të plakut, nuk shkoi larg, u kthye e fluturoi fare ulët. Atë çast, dhjetë rrema larg, një pesëmbëdhjetë rika të vogla nisën të notonin varg dhe të trembura. Ato përqeshin të arrifin në buzë të presjes dhe disa prej tyre u matën të fluturonin, po më kot e turbulluan ujët.

Plaku qëndroi të vështronte me kujdes. Sytë i mbante të rikat, e më shumë të rosa që s'u ndahej. Një herë ajo fluturoi aq afër plakut, sa u duk sikur desh ta sulmonte.

— Trimëreshë, — mëmëriti ai, duke parë shpendin. I erdhi keq, ktheu lundrën dhe u fut në presje, që të përgjonte se ç'do të bënte rosa.

Tani rikat sikur u qetësuan. Rosa, si erdhi dhe një herë rrotull, u ul. Të vocklat u mbloodhën e e vunë në mes, notuan gjer afër një copë toke në mes të hurdhës dhe qëndruan. Rosa shpupuriti pendët dhe, si u sigurua që sikish njeri, ndolli të vocklat me zërin e saj të ashpër e u platit pas tokës. Rikat i rrinin anës. Disa i hipnin mbi kurriz, disa i futeshin nën krahë, disa lonin në ujin pranë dhe të tjerat kruanin kokën me këmbë dhe gushën e krahët me sqep.

Shpendi qëndronte, shikonte me kujdes, herë pas here gërmonte llucën me sqepin e tij si lugë, nxirrte ushqim dhe ua jepte fëmijëve.

Kjo pamje e preku Jasharin. Voziti lehtë që të mos u prishte rikave qetësinë dhe bëri për nga hurdhja pranë. Vuri re se peshku i madh po përtypej në pesë gjashtë vende. U kthye, po gjithënjë me mendjen te rikat dhe te rosa.

«Edhe shpendëve Zoti u ka dhënë mend që të duan dhe të rritin fëmijët.» — thosh me vete.

Mëndja i shkoi te Azizi e te Hekurani, pastaj te mbesat e tij. Për të parën herë në jetë sikur iu kujtuan më kthjelltë mundimet që kish hequr për t'i rritur. Një ndjenjë krenarie ja përshkoi trupin. Pat vepruar si baba i mirë dhe gjër atëherë s'që turpëruar përpara fëmijëve. Atyre u kish dhënë mënd e zanat e i kish rritur me nder.

Dolli në buzë të kënetës. La lundrën, mori shkopin e ashtu, me hap të lehtë, iu ngjit një kodre. U ul në hien e një lisi, nxori kutinë, mbushi çibukun, e vuri në gojë, qiti masatin, i ra gurit strall dhe eshka mori përnejherë. Mblodhi gjunë, vuri dorën në ballë si strehë kapele dhe vëshiroi rreth e rrotull.

Dielli, që kish lindur, i jepte një dritë të shkëlqyer gjithë natyrës. Në të djathtë, buzë kodrave, dukej Lushnja me shtëpitë e bardha, të futura midis një gjelbërimi të dendur. Poshtë saj, fusha zverdhonte. Të lashtat e vona fommonin dallgë dhe dukeshin si të mbuluara me një çarçaf të artë të hollë, që valvitej lehtë e tërë naze. Në të mëngjër dukej Rrogozhina me oxhaqet e fabrikave, me shtëpitë e reja e të mbuluara me tjegulla, që kugëlonin nën rrezet e diellit mëngjesor. Më afër shtriheshin arat e mbjella me misër e pambuk dhe vëndin gjelbëronte ku më thellë e ku më çelur. Tej, në buzë të një kodrine, ku pat qenë dikur posta e xhandarmërisë dhe e karabinierisë, që ngritur kantjeri për tharjen e Tërbufit, Maqina të ndryshme qenë bërë gati për punë. Përmes arave shkonte një vijë e gjatë që mbaronte në Sulzotaj.

— Po e mbarojnë rrugën, — mëmëriti dhe vështroi përpara.

Tërbufi plak ishte gjithmonë i qetë. Kashtorja e kish rrethuar ujët si thembër byreku. Nga juga e

veriu presja e kallami hapnin krahët dy herë më gjerë se sa vetë ujët.

Plaku i pa me kujdes dhe vetvetiu zemra iu bë mal. Këtu pat ardhur dëndur, vëndin përreth e kish parë mirë e bukur. Po asaj vere i dukej i ndryshuar. S'të zinte syri asnjë pëllëmbë tokë të papunuar.

— Lum ju, o fshatarë, që rroni në ato anë, — e në çast kujtoi rrëfimet e një maku nga Çifliku i Ri.

«Po bëjmë jetë, o Shari, po rrojmë si jo më mirë», — i pat folur ai duke i zënë ngojë t'ardhurat që merrnin nga duhani, pambuku, e duke i treguar për shtëpinë e re që pat bërë ato kohët e fundit.

«Rroni, o fsharakë, rroni, — psherëtiu fort dhe vështroi me zemërim ujin që kishte përpara. — Neve na ka mbirë kuçedra, lanet pastë! — po në çast syri se si i vajti tej në kantjer, te rruga e Sulzotajt, e tha me vete:

— Ta thajnë vërtet?! — Shëtiti me sy gjithë fushat dhe sikur mori prej tyre përgjegje pohojëse. Buzëqeshi, po shpejt u vrenjt.

Zbriti nga kodra dhe mori rrugën e fshatit duke mbajtur kokën gjysmë të ulur. Hyri në oborr, u ul në një rrogöz, që i shtroi Bulja me të shpejtë, dhe ndezi çibukun.

«Më sill ca ujë, moj nuse, — i tha Azizeshës.

E reja ja plotësoi dëshirën. Piu ujët me gllënjka të mëdha dhe, si shojt i etjen, e urdhëroi përsëri Bulen:

— Thuaji asaj të vijë një çikë.

Azizësja iku pa u ndjerë. Sa hyri në dhomë nga shtëpia doli Nekija.

— Urdhëro, — tha urtë e butë e ëmë e Hekuranit.

— Dëgjo: thuaji t'ët biri të gatitë fushqanën, se nesër në mëngjes do shkojmë për gjueti.

— Si urdhëron, — ja ktheu e reja me përulësi.

Në fshatin Plepaj po shuheshin dritat e fundit të kandilëve. Vesa po vishte me një cipë të hollë fletët e pemëve dhe të barishtave. Matanë fshatit, në Hurdhjet e fshehta, disa bozhore qenë ulur e po lëshonin një zë të çjerrë, e të trashë. Era që frynte nga jugëperëndimi sillte në fshat klithmat e tyre që përziheshin me krrakarimat e patave të buta dhe prishnin heshtjen e natës.

Zëri i lopçarit dhe muallitjet e lopëve ftonin fshatarët për të lëshuar gjedhet. Nëpër rrugica, degjoheshin zëra burrash e aty këtu skuqnin në mugetirë cigaret e ndezura.

Jashari me të nipin ecnin pranë e pranë. Plaku e tymoste dhe shkante nja dy hapa para Hekuranit. Mbante nën sqetull rremin dhe kish hedhur në krah fushqanën. Si hypën në lundër, djali futi remin në ujë dhe e shtyu me tërë fuqinë përpara. Barka rrëshqiti. Gjysh e nip kishin ndenjur kundruall njëri tjetrit dhe s'benin zë. Hekurani rrinte si i drojtur.

Plaku vështronte si mënjane dhe herë pas here hidhte sytë nga i nipi. Donte të haptë muhabët me të, por e kuptonte se s'ish rasti. Sa u futën në hurdhat e mbuluara me gram e me lëpushka, Jashari hodhi cigaren e tha:

— Më jep rremin dhe merr fushqanën.

Djali e shikoi në sy, i zgjati lopatën e vogël, mori fushqanën që ish me shumë së dy metra e gjatë, fshiu dhembët e mprehtë metalikë me vajin që e kish marrë me vetë dhe e kapi te bishti.

Plaku kujtoi se i nipi do të bëhej gati, kurse ai u ul pa bërë zë. E la të lirë të vepronte si të donte, sepse kish frikë mos thosh ndonjë fjale që nuk i dilte mirë.

Si kaluan një vijë të ngushtë ujore dhe kapëryen një strugë të zbuluar, Hekurani u ngrit. Shquante çdo gjë me intësi. Sytë i shpinte rrëzë-presjes, në gramin që kur e kur dilte sipër ujit. Lundra rrëshqiste me ngadalë, pa u ndier. Jashari vështronte të nipin se mos i jepte ndonjë shënjë. Kish gjuajtur me të shumë herë dhe e dinte se djali sapo shihte peshkun, e sulmonte dhe nuk bënte si të tjerët që prisnin t'u afrohej.

Duke luajtur rremin, pa të nipin që ngriti dorën dhe e lëvizti përpara, ndjeu se këmba e djathtë e Hekuranit anoi pak lundrën dhe sakaq e kuptoi ç'drejtim t'i jepte barkës.

Jashari veproi si i tha i nipi. Në një shenjë tjetër, ngadalësoi barkën dhe pa se nja njëzet rrema përpara po ngrihej lëpushka.

«Qënka i madh!» — tha plaku dhe vuri kujdes që të mos shkaktonte as zhurmën më të vogël.

Vanka u afrua. Peshku gjithmonë po përtypej i kënaqur, se nganjëherë lëshonte zë sikur të gurgullonte uji. Hekurani ishte gati. Nga lëvizjet, ai e kish kuptuar se gjahu po qëndronte në një pozicion jo të volitshëm. Peshkatarët në të tilla raste presin orë të tëra gjersa peshku të mbarojë përtypjen e të marrë rrugën.

Ai që vret peshkun në një mënyrë të tillë është ustaj i fushqanës dhe peshkatarët thonë: «Është nga ata që vret peshkun në brinjë».

Plaku e kish kuptuar se i nipi pat ngecur dhe habitej që jepte gjithmonë shenjën të lëvizte.

«Mos do t'i bjerë në brinjë?» — mendonte.

Teksa plaku po vriste mendjen, Hekurani nguli më mirë këmbët në lundër, ngriti dorën dhe vërviti fushqanën me tërë fuqinë.

Dhëmbët e çeliktë shpuan më parë një lëpushkë dhe me vërtik u futën në mish.

— E kapi, — mërmëriti djali me buzë në gaz.

Plaku psherëtiu i kënaqur dhe ngau lundrën.

Peshku po përpëlitej, doli disa herë sipër ujit, theu kërcëjtë e lëpushkëve dhe do të vazhdohte akoma, po s'ë la Hekurani. E ngriti me fushqanë dhe e hodhi në barkë.

— Mirë na vajti më këtë, qënka llovushkë e madhe! — mërmëriti Jashari. La rremin dhe nxori kutinë ta ndihte.

— Nema mua rremin, — ja bëri Hekurani.

— Rri, rri shplodhu, — e këshilloi plaku duke e parë në sy.

Jashari, si tymosi, zuri të vozitë përsëri duke çarë një shteg që e shpinte në një kurdhë tjetër. Sa e kaptuan, Hekurani i dha shenjën se një peshk tjetër po përtypej. Plaku përsëri nisi të verë kujdes, po kur iu afrua bëri një lare zhurmë. Peshku u tremb dhe rrëshqiti me shpejtësi.

— Na iku, — tha plaku me keqardhje.

— Jepi rremit më shpejt, — tha Hekurani duke qenë gati të sulmonte, — djathtas, më shpejt, — vazhdoi të flasë dhe papandehur vërviti fushqanën që mlturoi në ajër dhe u ngul në kokë të peshkut.

— Të lumtë, djalë! — bellëzoi plaku.

Ai e kuptonte se ta qëllosh peshkun në ndjekje është shumë zor. Duhet të kesh sy shumë të fortë dhe dorë shumë të sigurtë.

Pas peshkut të dytë, gjysh e nip vranë dhe tre të tjerë. Do të kishin vazhduar akoma, po dielli kish nisur të digjte dhe ishin të sigurtë se s'do të kishin frut.

Te skela takuan peshkatarët e tjerë. Ata u mblo-

dhën dhe po vështronin me kureshtje gjahun e Hekuranit.

— Të lumtëndora, Hekur; dy në brinjë i paske mbërthyer!

— Vërtet në brinjë! — habiteshin të tjerët.

— Këtë, o djem, në brinjë dhe duke çarë ujët rrufe! — ja bëri plaku duke treguar me dorë njerin nga peshqit.

Djali buzëqeshi. Krallëmdodhte që plaku ta lavdëronte, ndaj dhe u kënaq. Uli kokën si me turp, vuri peshqit në thes dhe ikën duke dëgjuar lëvdatat e peshkatarëve.

Në mes të rrugës Hekurani pa Selvijën që i kaloi pranë. I hodhi sytë e qeshur që u përpoqën vetëtimthi me të saj të dhe vijoi të ecte në krah të gjyshit.

— Po kjo vajzë e kujt është? — pyeti Jashari me zë të ulët.

— Është e bija e Riza Drenjës.

Plaku e pa vengër të nipin dhe ai u skuq flakë.

— Phu, lanet qoftë, — u grind me vete dhe vijoi rrugën.

Sa hyri në oborr, dolli nga shtëpia Azizi si i çakërditur. Buzët i dridheshin nën mustaqe, dhe foli me sy të shqyer:

— Sot matën kopshtin dhe kanë vënë sinorët e kanalit.

Jashari u ul. Ju pre fuqia dhe një djersë e hollë i njomi ballin.

— Më sill kotruven, — tha me gjysmë zëri dhe fshiu qafën me dyshen që mbante hedhur në sup të majtë.

Hekurani i solli ujë. Jashari ktheu kotruven dhe piu me gllënjka të mëdha.

— Shkojmë nga kopshti, — i tha Azizit dhe, si rregulloi brezin e gjërë me vija të kuqe, të bardha

e të zeza, mori rrugën dhe eci si me nxitim, duke hedhur këmbën e shkurtyr zdrënkthi.

Hyri në kopsht dhe sakaq sytë i zunë gurët e mëdhenj, nga të dy anët, tridhjet-dyzet metra larg shoshqit së gjëri. I shikonte dhe i dukeshin si gurët e varrit të tij.

— Po na ikën kopshti, — tha i ngashëryer.

I ra truallit për së gjati dhe, kurr doli në fund, u kthye, qëndroi dhe, me sy të përgjëruar, shikoi vëndin ku do të shkonte kanali.

— Gjithë pemët do na prishen, — mbloodhi grushitet dhe mërmëriti:

— Sa të jemë unë gjallë, s'kanë për të vënë kazmë këtu.

VIII

Pesëmbëdhjetëditëshi shkoi, njerëzit përsëri u kthyen në punë dhe kantieri, që pat ngelur si i vdekur, u gjallërua. Edhe shefi i kantierit e bëri lejën në një kohë me eskavatoristët e me ata që s'e linin dot punën përgjysmë gjatë kohës që do të gërmohej kanali. Gëzimin e ëma dhe e motra e pritën të mallëngjyera. Në kryeqytetet ai i kaloi ditët për mrekulli. U kënaq, po kjo kënaqësi sikur ja bëri më të zi vëndin ku do të jetonte. Sapo u kthye përsëri në punë, u mërzi. I ra një herë poshtë e përpjetë kantierit, e pastaj shkoi në zyrë. Aty nuk ndejti kohë, dhe bëri për në Lushnjë se mos takohej me Hajriun për të caktuar ditën kur do të hidhte teknikën në punime. Të nesërmen në mëngjes bisedoi me Hajriun, caktoi sektorët ku do të punonin eskavatorët, pastaj u kthye përsëri në kantier, thirri brigadierin dhe sekretarin e organizatës, Besim Qolin. Biseduan

së bashku dhe i udhëzoi se ku do të punonte maqineria. Kur mbeti vetëm u mendua që të nesërmen të shkonte për peshkim, meqenëse kish marrë me vete filispanjë dhe grepa. Ky mendim ja ngrohu zemrën dhe zuri të përgatitej të shkonte në ndonjë gjë dhe të mëngjesohej e të drekohej atje.

Në përgatitje e sipër ndjeu një zë që e thirri dhe pa postierin që i zgjati një letër. E rrëmbeu letrën dhe mbërtheu sytë mavi në gërmat e shkruara me kujdes. Letra i vinte nga Fatbardha Mezini, nga vajza që kish njohur në Tiranë kur ishte me leje. U ul, hapi zarfin dhe nisi të lexojë me kureshtje. Duke lexuar fytyra i qeshte dhe, kur ish gati në mbarim, kërkoi zarfin. Brënda në zarf gjeti një fotografi. Vuri fotografinë sipër tavolinës dhe po e vështronte me sy të përmalluar. Fotografia i ngjalli shumë kujtime:

Kur kish qënë në Tiranë me leje, një ditë të dielë, kish mbetur në shtëpi dhe po hekuroste kollaren. Atë kohë dëgjoi një të trokitur, hapi derën dhe pa të hyjë një vajzë e bukur që, posa i hodhi sytë djalit, u turpërua.

— Është Afërdita në shtëpi? — e pyeti ajo.

— Tani vjen, urdhëroni brënda, — e ftoi Gëzim.

— Ju falem nderit, po kthehem kur të vijë Afërdita.

— Ime motër sapo ka ardhur, urdhëroni brënda. Dhe vajza s'ja prishi, hyri në dhomën e pritjes, u ul në kolltuk dhe mbuloi gjunjët me fustan.

— Ju jeni i vëllai i Afërditës? — pyeti vajza.

— Po. Ju mos jeni Fatbardha? —

— Unë jam, — buzëqeshi ajo përsëri e turpëruar.

Djali e la një copë herë vetëm, vuri në këmi-kollaron dhe erdhi duke mbajtur në dorë një

pjatë me karamele, gostiti vajzën dhe nisi ta vësh-
trojë me kujdes.

«Pa shiko si qënka», — mërmëriste me vete.

— Dhe ju vitin e fundit të universitetit bëni?

— Vitin e fundit, po s'jam në një fakultet me
Afërditën.

— Dhe ku mëndoni të punoni?

— Dëshira ime është në Myzeqe, në vëndlindje!

— Ashtu! — u habit, — jeni myzeqare.

— Po, kam lindur në Lushnjë. Ju, me sa kam dë-
gjuar nga Afërdita, jeni caktuar të punoni për thar-
rjen e Tërbufit.

— Po.

— Lum ju. Për myzeqarët Tërbufi është me të
vërtetë kuçedër; kushedi sa njerëz do t'ju urojnë
e do t'ju falënderojnë.

Atë kohë hyri e motra dhe biseda sikur u pre.
Të dy vajzat u ngritën dhe dolën. Fatbardha i zgjati
krahun dhe Gëzimi zuri një dorë të vogël të butë si
pambuku.

Tërë atë ditë, ngado që vinte, Fatbardha i mbeti
në sy dhe kur e ftoi e motra pasdite të vinte në
mbrëmjen që do të organizonte universiteti, kur mo-
ri vesh se aty do të ish edhe Fatbardha, e se ajo do
të recitonte, e falënderoi të motrën dhe u kujdesua
të vishej sa më mirë që të dukej sa më i pashëm.

Salla llamburiste, njerëzit zunë të vinin një nga
një.

Filloi koncerti. Më parë këndoi një student, pas-
taj dy vajza, më vonë kori. Gëzimi dëgjonte dhe
kur u tha: «Tani studentja e vitit të katërt, Fatbar-
dha Mezini, do të recitojë pjesë nga veprat e Nai-
mit», Gëzimit iu drodh zëmra dhe ndjeu faqet t'i
digjeshin.

Fatbardha doli nga perdja, eci disa hapa dhe, si ndënji një çast pa bërë zë, filloi:

**O malet e Shqipërisë, e ju, o lisat' e gjatë,
Fushat e gjera me lule, q'u kam ndër mënt dit' e natë,**

**Ju, bregore bukuroshe e ju lumenjt' e kulluar,
Çuka, kodra, brigje, gërxhe, dhe pyje të gjelbëruar. . .**

Gëzimi dëgjonte i mahnitur. Zëri i ngrohtë dhe tingëllonjës, kundrimi i ëmbël dhe përkëdhelës i vajzës e kishin bërë për vete.

— Sa e mirë që është, — mermëriste duke vështruar i magjepsur fytyrën gazmore, shtatin e hedhur, të veshur me një fustan të kaltër të mëndafshhtë, gushën e bardhë, në të cilën varej një yll floriri me pesë cepa.

Fatbardha recitonte dhe Gëzimi vështronte buzët e vogla si qershija që nxirnin vargjet me dashuri dhe ngrohtësi.

**O flutura krahëshkruar, që fluturon nëpër erë,
As merr' dhe zemrënë time me vet'-hezë dhe ma
shpjerë**

**Nër malet e Shqipërisë, tek kullosën bagëtia,
Tek i fryn bariu xhurasë, tek më rrinë mënt' e mia,**

Ajo mbaroi recitimin, përshëndeti me faqe të skuqura dhe, duke vështruar në sallë, sytë i vanë te Gëzimi që përplaste duart pa reshtur. I buzëqeshi dhe ngadalë kthye e u zhduk prapa perdes. Pas pak koncerti mbaroi dhe të pranishmit u lajmëruan se pas pesëmbëdhjet minutash do të kish dans.

Gëzimi doli në oborr, ndezi një cigare, i ra posh-

të e përpjetë sheshit që llamburitej nga elektrikë të mëdhenj, pastaj hyri në sallë.

Fatbardha po kërcente me një student. Gëzimi u ul në një fron dhe s'ja ndante sytë. Kërkonte të vinte re dhe lëvizjet më të vogla e, duke shikuar, i lindi në vetëvete një pyetje:

— Mos dashurohen me njëri tjetrin?

Orkestra pushoi dhe çiftet shkuan në vëndin e tyre. Fatbardha e pa, përsëri i buzëqeshi dhe Gëzimi ndjeu zëmren t'i rrihte. Kur shkoi në një vënd, përkundrejt djalit, nisi ta vështrojë më dëndur.

Orkestra ja nisi një valceri. Gëzimi shkoi dhe e ftoi. Fatbardha u ngrit pa përtuar e duke kërcyer kuvëndonin. Tërë atë mbrëmje ndjejtën bashkë. Qeshën, bënë shaka, biseduan... dhe ç'do fjalë e afronte më shumë djalin.

Mbrëmja kaloi dhe Gëzimi përfytyronte ditët e tjera. Përpara i delnin takimet, kujtonte fjalët e matura e ndjenjat e lumtura kur ish pranë saj. Nga dita në ditë vajza i dukej më e mirë, më e dashur. Dhe ja, nata e fundit, të nesërmen djali do të shkonte në kantier. Ecnin përmes bulevardit «Dëshmorët e Kombit», pastaj u ulën në parkun Rinia. Vajza e vështronte me dhëmshuri dhe Gëzimit i shtoej më fort dëshira që atë natë t'i thosh ndonjë fjalë. Duke biseduar i zuri dorën, pastaj belin.

— Gëzim ç'bën kështu? — e qërtoi vajza dhe luajti nga vëndi.

— Fatbardha, unë të dua, të dashuroj, — i tha dhe zëri sepse iu ngjir.

— Gëzim, mos u axito! Ne posa jemi njohur! Duhet akoma të bisedojmë, ta njohim njëri tjetrin më mirë. Pa mendohu, është një jetë për të kaluar mendohu mirë, Gëzim. Pastaj unë jam akoma studente...

Vajza heshti një hop e përsëri foli duke mbajtur kokën gjymë të ulur. — Unë vetëm këtë mund të të them: ti, Gëzim, do të jesh njeriu kryesor që do të qëndrosh në zemrën dhe dhe mëndjen time, — këto fjalë Fatbardha se si i tha, dhe vetë s'e kuptoi. Në cast, djali, në dritën elektrike, pa faqet që iu skuqën.

Më vonë u ndanë.

Duke kujtuar të gjitha këto, me fotografinë e Fatbardhës ndër duar, Gëzimi jetoi edhe një herë ato çaste të lumtura që pat provuar atje në Parkun Rinia, dhe në atë cast iu bë sikur dëgjoi edhe një herë zërin e ëmbël të vajzës:

— Mirë u pafshim, Gëzim! Mirë u pafshim!

Pastaj psherëtiu, e vendosi fotografinë në mes të një fletoreje, u ngrit, dhe, ashtu si i hutuar, vazhdoi të përgatiste ushqimin për të nesërmen.

* * *

Gëzimi u zgjua në të zbardhëlluar, mori ushqimin dhe doli nga dhoma ku flinte; sapo lindi dielli u gjënd në majë të një kodre. Përqark e rrethonte bukuria mahnitëse e natyrës, po ai sepse s'e shijonte. Ecte, dhe kur u fut në mes të një pylli, la bukën e plaçkat përdhe, u shmpi dhe u ul. Sadoqë thithte aromat e ndryshme e të pasura të pyllit, të mbushur me lloj lloj bimësh e pemësh, prapë nuk ndjente kënaqësi.

Një lule i bëri përshtypje, iu duk se nuk e kish parë ndonjëherë, e këputi dhe e shikoi si ndonjë i vogël. Atë cast mëndja i shkoi te Fatbardha e për një hop mbeti duke vështruar si i kotë. Një veri i lehtë që shkundi pemët dhe lëshoi përdhe fletët e zverdhura të plepave e përmbloodhi; u ngrit, eci mi-

dis pemëve dhe dolli në një rrugicë buzë kënetës. Vazhdoi në udhëzën që gjarpëronte bregut të Tërgufit e më në fund qëndroi në një gji të zveshur. Më parë hangri bukë, pastaj hodhi dy grepe si një qind pashë larg. Lidhi filispanjën në dy kallama dhe nga torba e lëkurtë nxori një komplet grepash më të vegjël. Si i koi me karema, i vërtiti nja njëzet metra larg. Shpresonte se do ta humbiste mëndjen pas gjahut, por jo toruan e kish të prishur aq shumë, sa që, kur luante valëza e lehtë filispanjën e i dukej sikur peshku po i sillej grepit, kujtonte se ish për peshkim. Shkoi kohë më ketë pritje e qetësi që iu bë e mërzitëshme.

Në çastin kur vendosi të mbledhë grepat dëgjoi një rrem që rrinte ujët dhe pa një barkë që po i afrohej.

— Po ky, nga doli pa u ndjerë?! — dhe shikoi barkëtarin, të cilin e njohu se ishte Jashar Shahini.

— Paske dalë për gjueti, o djalë, — i tha Jashari dhe zbriti nga barka.

— Dola po nuk më ecën, o xhaxho.

— Me se gjuan?

— Me grepa, i kam ushqyer me kareme, po më kot.

— Pa nixirre ta shoh grepin, o djalë.

Gëzimi s'ja prishi.

Jashari vështroi grepin dhe buzqeshi.

— Mos u mundo kot, o djalë. Me muaj të tërë të rrish, s'ke për të zënë peshk. Fundi i kënetës është tërë llum dhe grepi hyn i tëri në baltë. Mund të bëjë vaki që të kapësh ndonjë ngjalë, po ngjalë të hollë kështu sa gishti; breshka uji mund të kapësh, së ato futen në llum. Ndaj mos u lebetit më kot. Ky grep është i mirë për në grykë të Kularit, në buzë të detit.

— Qënke peshkatar, si duket, o xhaxho.

— Të rrosh në buzë të Tërbufit dhe të mos jesh peshkatar vaj halli pastaj, se do të vdesësh për të ngrënë.

Jashari u shëshua në breg dhe nxori kutinë. Gëzimi, si mbloodhi grapat, shkoi e ndenji edhe ai pranë tij. Kur hodhi sytë në barkë pa se brënda kish nja dhjetë pesliq.

— Paske qënë për gjah, më duket.

— Isha, kontrollova kocet; na, dridhe një herë.

— Të falem nderit, s'ë ndroj duhanin se më zë kollë. — pastaj i zgjati paqetën dhe Jashari mori një cingar dhe e vuri në vesh.

— Ti, o djalë, — tha Jashari duke e tymosur e duke kundruar Gëzimin, po deshe të shkosh kohën, gjej ndonjë armë gjuetije dhe gjuaj shpëndë. Meqënëse të kemi kryetar të punës, po të të shpije unë në ca vënde që të kënaqesh.

— Ashtu! — tha Gëzimi, dhe ngriti vetullat kul-lar.

— Pse, ç'do të më kushtojë mua. Engldisem dhe unë një copë herë me këtë rast.

— Armën e gjej. Po kur ta lëmë, o xhaxho?

— Kur të duash. Ti shtëpinë e di. Hajde me diell, që të shkojmë në kalibën e karrocakeve, të flemë atje natën e të nesërmen të zëmë pritat. Ke për të bërë qejf. Unë që sot po i dërgoj fjalë një mikut tim që të ruajë një hurdhje e mos ta trembi.

— Mirë, xhaxho; unë po gatisë armën, po mbush dhe ca fishekë.

— Ashtu bëj, veçse saçmat të jenë pesëshe, ose gjashtëshe. Po pate mundësi merr dhe ca saçme për mua, se më janë mbaruar.

— Të falem nderit, xhaxho.

— S'ka përse. Ti a do vish tani me mua në barkë, apo do shkosh steresë? se unë u ktheva për ty, rrugën e kam tutje, — dhe bëri me dorë nga veriu.

— Po shkoj këmbë, xhaxhó, të falem nderit.

— S'ka përse, s'ka përse, — ja priti Jashari dhe u ngrit, ja hipi barkës e i ra ujit me rrem.

Gëzimi u ngrit, vuri grepat në torbë dhe mori udhën buzë Tërbufit, drejt kantjerit të ri që po ndërtohej e që nuk ish më larg se një gjysmë ore.

* * *

Buzë detit Adriatik, ku derdhet Shkumbini, shtrihet një pyll i madh. Aty ka drunj të lashtë qindvjeçarë, drunj më të rij e filiza të njomë.

Në mëngjes, kur nxjerr synë dielli nga manastiri plot selvi i Shen-Premtes, rrezet që vërshojnë në majat e pishave mbushur me vesë shkëlqejnë e ngjyra e tyre bëhet aq e kthjellët sa që dallohen edhe degët më të holla.

Në mbrëmje, rrethi i kuq i diellit dhe kaltrësia e detit përzihen me gjelbërimin e pyllit dhe njeriu mund të pyesë me vete: mos vallë jam në ëndër, apo mos jam ai dashnori i përrallave të bukura, që po shkoj në këtë vënd për të gjetur të Bukurën e Dheut?

Këto bukuri ka pisha, kur është koha e mirë; po kur prishet, kur lëvizin retë me shpejtësi e herë pas herë derdhen, apo kur fryn murlani, pisha merr pamje tjetër. Majat e saj lëkundën e formojnë dallgë të gjata, që dallohen me ato të detit vetëm nga ngjyra e errët. Një zhurmë e vrazhët dëgjohet kudo: gumëzhima e valëve trazohet me erën dhe krismën e degëve që thyhen, më bubullimat e rrufetë që shpër-

në Hurdhjet e fshehta dhe pa perënduar dielli të gjithë ja hipën maqinës e shkuan në kantier.

Para se të largoheshin eskavatoristët, Hajriu i mblodhi dhe u tha:

— Ju, shokë, patë se si do të hapet emisari. Është llogaritur që për nder të dhjetëvjetorit të Çlirimit, me punën tuaj që do të bëni në këtë vepër, do t'i jepni fshatarësisë tokën që ka zaptuar Këneta e Zezë. Vej kësaj emisari është nga kanalet kryesore, ose, më mirë të themi, një nga punët e mëdha që hynë në kompleksin e tharjes së Tërbufit. Kanali do të shpëtojë nga lagështia shumë fshatra. Njëpër të do të kalojë gjithë uji i Tërbufit. Ndaj, si përherë, si e keni treguar dhe në veprat e tjera të mëdha, të keni kujdes, të mobilizoheni dhe të punoni me mend. Unë gjer tani kam qënë me ju. Që të thajmë Tërbufin, na duhen dhe shumë punë, na duhen projekte të tjera. Këto ditë për të na ndihmuar na kanë ardhur dy inxhenjerë sovjetikë dhe mua më kanë ngarkuar të punoj me ta. . . Me ju do të jetë shoku Gëzim. Ta ndihmoni shokun. Ai është i ri po me talent dhe me siguri do t'ja dalë në krye punës. . . Tani, shokë, mirë u pafshim.

Hajriu e toku me të gjithë, pastaj shkoi në zyrën e Gëzimit, i pa përsëri fytyrën e vretur dhe i tha:

— Ki kujdes, Gëzim. Partia ka besim në forcat e tua.

Shefi i kantierit psherëtiu.

— Shoku Hajri, meqënëse po ikëni dhe do të shkoni në Ministri, po të doni të mirën time dhe të familjes, përpiquni të më transferojnë në Tiranë. Ju them të drejtën, nuk mund të punoj këtu.

Hajriu u ul, mori frymë thellë dhe foli:

— Akoma nuk të është shqitur nga mëndja largimi prej këtej.

— Nuk më ikën nga mëndja, se kam detyrime familjare në Tiranë. Mëma rrojti kaq vjet pa mua, si të rrojë dhe tani?

— Këto, o Gëzim, janë fjalë. Nuk është mirë që bisedon kështu. Në shtëpi ke mëmën dhe motrën. Motra është me bursë dhe s'ke përse të vraç mëndjen për të. Mëma edhe ajo punon dhe rron si zonjë e vërtetë. Ti ke mundësi ta ndihmosh nga ana materiale. Atëhere çfarë detyrimi ke tjetër?! Nuk është mirë për ty, dhe nuk i kanë lezet njeriut si ty të bisedojë pa arësytuar. Shiko, njihu me njerzit, afrohu me ta, shikoju hallet, ç'halle kanë. Hidh sytë përtej dhe çmoje frutin e punës sate për njerëzit, dhe mos u fut në guackën tënde, mos shih vetëm interesin tënd e ç'interes se! të rrish në Tiranë! E ç'kuptim ka për një inxhenjer të zanatit tonë të rrijë në Tiranë?! Nuk është ky interesi e lumturia jonë. Interesi e lumturia jonë janë përpjekjet për një qëllim fisnik; të kryejmë detyrën që na ngarkon shoqëria. Puna dhe mundimi duhet t'i kushtohen lumturisë së atdheut e të popullit. Unë të dua me shpirt, prandaj po të flas. Dhe ki kujdes, hap sytë se këtu populli të ka besuar një vepër shumë të madhe. Ti duhet të jesh babai i njerëzve. Të ruash teknikën dhe të mos ngjasin gjëra të papëlqyera. Mblidhe veten, Gëzim, puno i qetë dhe derdh gjithë talentin tënd.

— Tani mirë u pafshim, — uroi më në fund Hajriu.

Gëzimi psherëtiu, i zgjati krahun shokut dhe ja ktheu:

— Mirë u pafshim.

E përcolli gjer sa hipi në maqinë dhe kur mori udhën shoku i tij, hyri në dhomën e gjumit dhe u përplas në krevat duke mbuluar fytyrën me duar.

Rruga e re Çermë-Sulzotaj çante përmes fushës. Ajo s'donte t'ja dinte në qoftë se verës nga të dy anët toka ish kockë e thatë dhe dimërit plot me ujë. Ajo nuk u trembej vërshimeve të Shkumbinit dhe ujit të Tërbufit.

Muzgu i mëngjesit ngrinte në këtë rrugë një zhurmë të madhe që dëgjohej gjer larg. Dhjetra eskavatorë dhe buldozerë shkonin duke uluritur si të frikësonin ujin e ndenjur për shekuj me radhë. Çdo gjë u zgjua më heret atë ditë. Njerëzit hipnin në pemë a në ndonjë vënd tjetër të lartë dhe shikonin nga vinte kjo gumëzhimë. Shpendët e egra fluturonin të llahtaritura e të çakërdisura. Sykuqet, sezhat dhe baldosat shqetësoheshin dhe kridheshin në ujë.

Afër drekës Plepallarët u grumbulluan buzë rrugës kryesore dhe vështronin eskavatorin e fuqishëm e të madh që ecte si me përtim. Eskavatorin e drejtonte Hekurani. Besimi e kish lënë kasten shokun e tij që ta shikonin fshatarët e të thoshnin: ja dhe një i yni di të ngasë tërë këtë alamet binaje. Dhe kështu ndodhi. Fshatarët e ndiqnin pas makinën dhe mërmërisnin.

— Shikoni, Hekurani, ore, Hekurani e ngaka!... Ja si i luan veglat!... E mësoi ushtria!... Atje ngis-te tërë atë tank!... I zoti i dorës është, usta për të gjitha!...

Kur iu afrua shtëpisë së tij dhe pa që kishin dalë të gjithë njerëzit, u buzëqeshi — Paskan dalë dhe të shtëpisë time, — i belbëzoi Besimit

— Mbaje maqinën, — i tha shoku. Dhe të dy zbritën. Hekurani e njohu me gjyshin, xhaxhanë, dhe t'

ëmën. Jashari s'e la që s'e la pa e gostitur me një gotë qumësht shokun e nipit.

— Të më vish, more djalë. Shtëpia jonë është dhe e jotja, — i tha Jashari kur u ndanë dhe e qafoi Besimin me përzëmërsi.

Eskavatori zuri të ecë, i ndjekur nga kalamajtë e fshatarët, që me fjalët e tyre bënin përshekrimin e pjesëve të ndryshme e sidomos të krahut.

Me t'iu afruar shtëpisë së Rizajt, Hekuranit iu drodh zëmra. Bashkë me Rizanë kish dalë për të shikuar dhe Selvija.

— Bëskë, ai plaku është kryetari i Këshillit; ka qënë partizan; duhet ta ndaloj maqinën, se na zëmërohet.

— Po si, kam dëgjuar për të. E kam parë kushe-di sa herë në kantier.

Pranë deriçkës së shtëpisë së Rizajt eskavatori qëndroi dhe plaku sa s'fluturoi nga gëzimi.

Selvija, kur pa Hekuranin në gabinë, u skuq.

— Vije, na nxirr ca qumësht dhe këput ca kokrra bostani, — i tha plaku së bijës.

Vajza rendi sikur të fluturonte, kurse Rizaj hapi krahët dhe foli:

— Mirë se na erdhët, pëllumbat e mi, — dhe i rroku në qafë, më parë Besimin, pastaj Hekuranin.

U dha cingare. Atë kohë erdhi Selvija duke mbajtur në duar një enë me qumësht dhe dy gota. U mbushi djemve gotat me qumësht dhe me dorë të dredhur ja zgjati njëren Hekuranit duke e vështruar me sy të ëmbël e përkëdhelës, sa që e shushatën djalin.

Vajza, si u dha qumështin, shkoi në kopshtin pranë dhe këputi dy shalqi, ua dha me ato, pastaj ndejti më këmbë duke vështruar herë pas here fytyrën e Hekuranit që aty skuqej aty zverdhej.

— Të falem nderit, xha Riza, i tha Besimi, duke e shikuar plakun në sy dhe shtoi: — Na plotëso dhe neve një dëshirë: hipi eskavatorit të shkojmë bashkë gjer përtej te Shelgu i lumturisë.

— Me gjithë qejf, biro, — dhe xha Rizaj u ngjit në kabinë.

Besimi u përshëndet me Selvijen, kurse Hekurani zgjati dorën dhe e pa me ca sy të zjarrtë sa që sytë e saj s'i qëndruan dot vështrimit të tij. I shtërngoi dorën më fort se kurdoherë dhe shkoi e u ngjit në maqinë.

Hekurani ndezi motorin dhe vuri në lëvizje maqinën. Rizaj e vështronte dhe kënaqej. Tek e shikonte si në brinjë, plaku thosh me vete:

— Tërë Demiri! S'i ka lënë gjë. — Pastaj shtoi gjithë po me vete, sikur ta kish përpara shokun e tij të vjetër me të cili pati ndarë gëzimet e hidhërimet: — Mundimi dhe gjaku s'të vajtën kot, o Demir. Gëzimin që do të ndjeje për këto ditë ja le tët biri që s'po të turpëron.

Kur qëndroi maqina, Rizaj zbriti; bashkë me të zbritën edhe dy eskavatoristët. Plaku u dha dorën.

— Më gëzove shumë, djalë, — i tha Hekuranit, — më të lumtë, kështu duhet, se ke pasur një baba që s'e ka pasur njeri. Plotësoja amanetin dhe merri forcën që do të kish ai për ditën e sotme. Ju vaftë mbarë, djemt' e mi. Dhe dëgjoni, dyert e shtëpisë sime janë të hapura; po nuk më erdhët vetë, do të vi t'ju marr unë, po me të shara ama, — u dha dorën eskavatoristëve dhe u nda prej tyre.

Besimi dhe Hekurani u ulën në shesh, e ndezën, pastaj çanë një shalqi dhe, si e hëngrën, panë rajonin ku do të punonin. Pas pak u dëgjua zhurma e eskavatorit. Lopata u mbush me dheun që u hodh mënjanë.

— Hekur, mbaje mënd, ora është gjashtë e tri-dhjet e pesë minuta. Pra, në këtë orë të datës 3 shtator \$53 filluam luftën kundër Tërbufit.

Hekurani i buzëqeshi dhe i shtrëngoi dorën shokut.

* * *

Punimet për hapjen e kanalit muarën hov kur u shtua maqinaria. Në rajonin poshtë Plepajt, në drejtim të detit, zunë të punojnë tre eskavatorë dhe dy buldozerë; në rajonin e Sulzotajt zhumra e maqinerve ishte e vazhdueshme. Në pyllin me pisha që kish zaptuar gjithë bregdetin, vëndi ziente. Pisha të moçme rrëzoheshin, tërhiqeshin dhe në mes të pyllit çdo ditë e më shumë hapej një rrugë e gjërë.

Puna ziente në një gjatësi përmbi njëzet kilometra; Azizi desh të vështronte punimet, t'i binte një herë poshtë e përpjetë vëndit, sadoqë duhej të ecte dy ditë të mira. Jasharit nuk i tregoi se ç'qëllim kishte, po i tha se donte të vinte te e mbesa që qe martuar në Kular, fshat buzë detit. I ati e lejoi dhe e përositi të merrte edhe qerren e të ngarkonte ca kallama të butë.

Pa lindur dielli, Azizi u nis për udhë. Rruga e qerres shkante pranë punimeve dhe ai kish mundësi të vështronte ç'bëhej. Shponte buajt dhe herë pas here përshëndeste punëtorët e specialistët që punonin. Vërtet, syri s'i zuri asnjë që të gërmonte me kazmë. Me dhjetra eskavatorë dhe buldozerë qenë rreshtuar gjatë njëzet kilometrave dhe ushtonin pa pushuar. Lopatat e mëdha mbusheshin, ngriheshin dhe lëshonin dheun togje togje që dukeshin si kodra. Buldozerët rrafshonin tokën, qëronin vëndin nga pemët e gardhet. Hendeqe të gjërë e të thellë.

të shkëputur nga njëri tjetri, dukeshin në shumë vende ë rrypit të caktuar për kanal. Punimet shkolin mirë; këtë e shikonte dhe Aziz. Atij s'ja priste mëndja që brënda një kohe aq të shkurtër të bëhej një punë kaq e madhe. Përshkoi gjithë rajonin dhe, më të perënduar të diellit, hyri në oborrin e shtëpisë së mbesës. Azizin e pritën mirë. Dhëndri i foli për punët e veta, po s'la pa përmëndur dhe punimet e Tërbufit.

— Paskemi qënë të fortë dhe s'e paskemi ditur, o Aziz, — kish përfunduar dhëndri.

Të nesërmen, si ngarkoi kallamat, u nis për rrugë. Ecte dhe vështronte me habi. Brënda asaj kohe të shkurtër që kish ndenjur të e mbesa, ishin ngritur kodra të reja me dhe, ishin lidhur shumë hendeqe me njëri tjetrin, ish gërmuër një vënd shumë i madh pyjor.

Kur u kthye në fshatin e vet, hyri në shtëpi tërë qejf, shkarkoi qerren, rregulloi kallamat dhe u ul duke përshëndetur t'anë.

— Si e le atë çupë, o Aziz, si i kishte kalamajtë?

— Të bën selam, lalë; ishin mirë. Aliu më dha një dorë duhan, — dhe u ngrit i zgjati Jasharit një torbë të mbushur plot.

— Më pastë uratën, — mërmëriti plaku si i mori erë torbës.

Atë kohë aty pranë u ulën dhe Azizesha me Nekijen.

— Po ndonjë gjë ç'kish nga Kulari?

— Plot gjëra, o lalë; po gjëmon dheu nga maqinat, s'ka pëllëmbë tokë që të mos jetë ngacmuar. Janë ngritur me dhjetra kodra si ajo e Shën-Premtës.

— Ashtu, ë? — thithi cigaren Jashari; tundi këmbën dhe psherëtiu.

— Çudi! Çudi! E kanë marrë me forcë të madhe!

Me forcë e kanë marrë. Të gëzojnë zemrën.
Dhe sikur të mos kishim punën e kopshtit. . . .
De, kopshti, djalë, kopshti. Ai na e turbulloi,
ai po na fut në dhe të gjallë; më mirë të vdes se sa
ta shoh të shkallmuar, — psherëtiu Jashari dhe shtoi:
— Pa dale, ishalla Zoti u ndërron mëndjen. E kam
një shpresë, se përpara do të kenë Hurdhjet e fshehta
që do t'i pengojnë. E kam, një shpresë, dhe të
madhe bile, — përfundoi plaku dhe u ngrit e doli
përjashta.

IX

Gjinkalla s'dëgjohej më. Një farë freskie le-
dhatonte fytyrat e njerëzve, po prapë ta kish ënda
të rrije në hie. Besimi dhe Hekurani kishin lënë pu-
nën dhe qënë ulur në barin e thatë. Degët e Shelgut
të Lumturisë u prisnin rrezet e diellit. Besimi kish
zbërdhyer këmishën dhe i dukej gjoksi me lëkurën
e pjekur leshtore, kish nderur këmbën e djathtë
përpara dhe që mbështetur përdhe në pëllëmbën e
dorës së majtë. Hekurani rrinte këmbëkryq. Të dy
thithnin nga një cigare dhe vështronin diku në ho-
rizont.

— Hija e këtij shelgu më kujton hiet e pemëve
të repartit; a e mban mënd kur shtriheshin në kohën
e pushimit?

— Atë po kujtoja edhe unë tani, o Besim.

— Hekuran, ti s'ke ardhur fare në vëndin e ri të
banimit. Eja të shkojmë sonde nga kantjeri. Të më
shikosh shtëpinë, — buzëqeshi. — Më duket se son-
de jep koncert grupi diletant i Lushnjës. Vemi e
shohim, se thonë që ka këngëtarë të mirë.

Hekurani vuri buzën në gaz:

— Do të vi, o Besim, se më mori malli dhe për shokët.

U ngritën të dy dhe u shkundën. Hekurani hoqi ca rrødhe që i qenë ngjitur pas pantallonave dhe, me hap të ngadalshëm, mori rrugën.

Udha ish tërë pluhur. Përpara, kur e kur, tur-tujt dy e nga dy ngriheshin nga mezhdat, fluturonin si të lodhur dhe binin në arat që kishin qenë me misër e qenë vjelë.

Në kantjer kish lëvizje. Shumë punëtorë shkolin poshtë e përpjetë. Disa ishin mbledhur grumbull pranë pusit dhe laheshin. Në garazhin e maqinerive një grumbull tjetër vështronte disa eskavatorë dhe buldozerë.

— Paskan ardhur voronezhë të tjerë, — tha Besimi sapo i pa dhe qëndroi përpara maqinave vigane. Krahët e gjatë të eskavatorëve, që mbaronin me një lopatë shumë të madhe, e bënë Hekuranin t'i xixëllonin sytë.

— Me një nga këta do të punosh edhe ti, — ja bëri Besimi.

Hekurani e pa dhe s'foli.

Atë ditë Hekurani u takua me shumë shokë. Një zhurmë maqine u tërhoqi vëmëndjen të gjithëve. Kthyen kokën dhe panë grupin artistik diletant të qytetit që kish ardhur për të dhënë koncert.

— Shkojmë lahem, Hekuran, se jemi bërë tërë pluhur, — i tha Besimi.

Hynë në dhomën ku flinte Besimi. E ndara ish e gjatë dhe e ngushtë. Pesë krevate prej druri qenë radhitur në një vijë. Hekuranit i bëri përshtypje pastërtia e dhomës që ish mobiluar thjesht dhe ku çdo gjë ish në vëndin e saj. Po më shumë përshtypje i bëri rregullimi i orendive. Krevatet qenë vëndosur me kujdes. Bataniet e gjelbra mbështillnin dy-

shkun në formë katrore, çarçafët delnin një pëllëmbë e ca nga fundi, në një vijë. Jastekët me këllefe pëlhure sikur rrinin në rresht. Shtretet qenë rregulluar ashtu si i rregullonte dikur në ushtri edhe Hekurani. Të gjitha këto i kujtonin kazermën ku flinte, çarçafet e bardha dhe atë gjumë me të cilin s'qe ngopur kurrë.

— Mua m'u bënë kaq kohë me ty, po s'ta kisha parë fjetinën. Këtu bie erë ushtri, o Besim, si duket të gjithë shokët e tu e paskan kryer shërbimin.

— Jo, o Hekur, tre veta s'kanë shkuar akoma.

Besimi hodhi peshqirin në qafë, mori një sapun nga një valixhe druri vëndosur poshtë krevatit, dhe, duke hequr këmishën, tha: — ushtria, që thua ti, na mësoi shumë gjëra. Ajo vërtet ka qenë shkollë e madhe për ne e për të gjithë shokët tanë.

Besimi i dha shokut një copë sapun dhe një peshqir. Shoku hoqi pallton dhe të dy dolën jashtë. U lanë e u shplanë. Besimi veshi një palë troba të pastra prej doku dhe shkuan të dy në mensë. E ndarra qe mbushur plot. Vetëm në një vënd nga fundi gjetën dy karrige të lira. Punëtorët hamin e bisedonin. Dikush fliste për punën, dikush hante dhe i hidhte një sy gazetës, një tjetër përtypej pa folur.

Të dy shokët, si u drekosën, dualën përjashta dhe nisën të bisedonin.

Nuk shikoi shumë dhe grupi diletant nisi të jepet koncertin. Hekurani vështronte dhe sikur çmallej me klubin, korin dhe orkestrën e repartit.

Pas koncertit vijuan udhën. Ecnin me hap të lirë në rrugën tërë pluhur. Hekurani nisi t'i flasë shokut për jetën e tij dhe, padashur, i bëri fjalë për Selvijën, vajzën e Rізajt.

— Ndaj të vështronte ashtu ajo; po pse nuk i thua ndonjë fjalë, apo kë frikë?

Pastaj edhe Besimi i tregoi për jetën e tij. I tha se ish nga një fshat i Maliqit, se kish marrë pjesë për tharjen e kënetës së atjeshme dhe se fshati i tij i dikurshëm i ngjante shumë Plepajt. Më në fund Besimi i tha edhe se ish i fejuar, i tregoi se ish dekoruar dy herë dhe se kish marrë pjesë në shumë ndërtime të vëndit. Biseda e të dyve qe shumë e përzemërt dhe kur i uruan natën e mirë njeri tjetrit, sepse s'donin të ndaheshin.

Hekurani eote tërë ngazëllim, po pa bërë as pesëdhjetë hapa, iu kujtua Selvija. Përfytyronte fytyrën e saj rrumbullaktë, sytë e zes që i shkëlqenin vazhdimisht dhe që pasqyronin shpirtin e pastër, të thjeshtë e druajtjen e saj, që është një nga shenjat e para të dashurisë. Përfytyronte trupin e saj të zhdërvjellët e të plotë, me krahë të rregulltë, që skamja dhe mundimet s'kishin arritur ta rrëgjonin. Më në fund, psherëtiu e tha:

— Duhet të takohem me të, të bisedoj, s'rrihet më kështu.

Kur pati arritur në shtëpi e pat hyrë në oborr, e vendosi edhe një herë që të takohej sa më parë me Selvijën dhe t'i hapte zemrën.

* * *

Hekurani, në fillim, e ndjente se nuk do ta kish shumë zor me eskavatorin. Çdo gjë i dukej e lehtë, vetëm manovrimi, i krahut ishte një nga gjërat e papërpunuara si duhet prej tij. Krahu i eskavatorit i ngjante shumë kullës së topit të tankut; po ai, në ushtri, kish qenë shofer tanku dhe jo artiljer tanku. E njihte topin, qëllonte me të kur ta donte puna, po i mungonte pervoja që ta përdorte si duhej. E kish dhe pak fajin vetë, se nuk i pat vënë kujdes manov-

vrimit të kullës, duke pandehur se nuk do t'i hynte në punë. Ky ish gabimi që kish bërë në ushtri dhe që tani po e vuante, prandaj duhej të përvetësonte më mirë manovrimin e krahut të eskavatorit në kthimet dhe në mbushjen e zbrazjen e lopatës.

Hekurani e ndjente veten ndryshe dhe kjo vinte së punonte me dëshirë, se jeta e tij kish marrë një rrugë që dukej qartë. Gjendjen shpirtërore të djalit e vinin re gjithë familja dhe në radhë të parë Jashari dhe Nekija. Të dy qenë të gëzuar, sidomos e ëma.

Kohët e fundit Hekurani dukej i dëshpëruar dhe i pakënaqur. Ai i pat vënë vetes si detyrë që brenda një muaji ta zotëronte si duhej krahun e eskavatorit, po kaloi shtatori dhe gjysma e tetorit e, megjithëse kish përparuar, dorën e saktë e të shpejtë të Besimit s'e kish fituar. Kjo u provua ditën e 14 tetorit. Atë ditë Besimit i dhi mbetë koka shumë dhe s'doli në punë. Eskavatorin e drejtoi vetë Hekurani. Po ç'ndodhi? Nga 140% që realizohej norma çdo ditë, ra në 110%. Dheu nuk ish hedhur i vargëzuar dhe kanali nuk kish paraqitjen e nevojshme.

«Edhe një vit të rrish, prapë s'ke për të bërë gjë» — shau Hekurani veten.

Gjithë këtë dëshpërim të Hekuranit Besimi e kish vënë re dhe ja kish pikasur shkaku. Një ditë i foli rreptë, sa që Hekurani u habit me arësytimin e drejtë që i bënte shoku.

Një shkak tjetër që e mundonte ishte dhe dashuria për Selvijën. Sa herë që Hekurani kthehej nga puna, kalonte pranë shtëpisë së saj, vërshëllente dhe kur shihte vajzën të dilte në prak të derës, psherëtinte.

«Më shtire në lëngim», — mermëriste ai herë

pas here dhe me sy të vuajtur e fytyrë të pezmatuar këndonte këngë që i gufonin nga thellësia e shpirtit.

Atë mbrëmje, i përkëdhelur nga një veri i freskët që rrihte me krah të lehtë fshatin, kashtoren dhe kënetën, Hekurani po kthehej nga puna i lodhur.

Në mes të udhës i hipi një mërzitje e madhe.

Ecte si i këputur. Me të parë majat e Shelgut të Lumturisë, mëndja i shkoi vetëtimthi te Selvija. Psherëtiu thellë, tundi kokën dhe u mallëngjye.

— Selvije, moj, Selvije, — mermëriti. I ra një plisi me këmbë dhe e shkërmoqi. Eci kuturu një copë udhë të gjatë dhe kur doli nga bërryli i presjes, pa vajzën e dashur që ish ulur sipër thierzave e gjetheve të thata të Shelgut të Lumturisë. Qëndroi duke e vështruar.

Selvija u ngrit në këmbë, shkundi fustanin e kuq me pika të bardha dhe mbeti e palëvizur.

Djalit sa nuk iu çazëmra. E humbi dhe erdhi në vete, kur pa Selvijen të rrejtë për sërë. Eci ngadalë duke vrejitur fytyrën e skuqur dhe të turpëruar të çupës.

— Mirë mbrëma, — ja ktheu vajza me zë të hollë dhe u kapërxye.

Djali u ul për kundruall, rrëzë disa gjineshtrave që e fshihnin nga sytë e fshatit. E vështroi Selvijen si me drojtje. Pa sytë, qerpikët e gjatë e të zinj, vetullat e trasha të zeza, ballin e gjërë në të cilin binte aty këtu ndonjë flokë që s'e kishte zënë shamia.

Djali qe turbulluar. Mori në dorë një fletë thierzë dhe e përdroldhi. S'dinte si të hapte bisedë. Pa nga të gjitha anët dhe, kur dalloj patat që bënin zhurmë, me zërin e tyre të gjerrë, mermëriti.

— Sa pata ke, Selvije?

— Njëzet, — iu përgjegy ajo shkurtë.

Hekurani e kuptoi se nuk e hapi mirë bisedën. Ç'ti thosh? Ndenji një copë herë i hutuar.

Vajza qëndronte kokëulur dhe kur e kur e vështronte shtrëmbër.

Më në fund, Hekurani i zuri duart:

— Vije, të dua, Vije, të dua! pa ty s'rroj dot! — dhe i shtrëngonte duart.

Vajza gëlltitej, merrte frymë me zor, sytë iu njomën me lot gëzimi dhe i ndriçonin si qelibari. Ai i fërkoj duart, flokët, pastaj, pa folur, u ngrit, i zuri faqet me dorë dhe mundi të flasë me zë të ngashëruar:

— Të dua, xhani im!

Si pat bërë nja dhjetë hapa, u kthye dhe i pëshpëriti:

— Vije, të shtunën mbrëma takohemi këtu përsëri. Më prit...

Vajza buzëqeshi dhe ngau patat duke vështruar herë pas here prapa. Hekurani rëndete sikur ta ndiqte kush pas dhe kthente kryet e shikonte edhe ai.

X

Të shtunën tjetër, Selvija, para se të çonte patat në shtëpi, qëndroi një copë herë në buzë të kënetës. Një lagështi e freskët që vinte nga perëndimi i guduliste hundën. E ndjente zemrën të lehtë e të gëzuar. Era ja ngrinte fustanin e loste me qimet e pulpave të saj topolake; gjoksi i përhidhej sa herë që mbushej me frymë dhe vinte në pah tërë bukurinë e tij.

Mëndjen e kish te Hekurani dhe kur e kur nënqeshte me buzët e vogla, të kuqe e të fryra. Më në fund, u ra patave dhe hyri në shtëpi. Dalëngadalë i

futi shpendët në qymes, u hodhi për të ngrënë dhe shkoi në odën e mirë; poshtë nimit nxori një sëndyq të vogël stolitur me varak, e hapi dhe qiti prej andej disa plaçka. Hoqi fustanin. Njëpërmjet linjës së hollë i dukej gjoksi i mbushur, i dukeshin krahët e bukur me një gropëz në bërryl dhe shpatullat e rregullta e të lëmuara, që lëshoheshin anëve, si të derdhura në mermer. Linja e hollë i jepte hie dhe bukuri të veçantë trupin lakuriq. Fustani prej basmaje rrëshqiti në trupin e bëshëm pa naze. Vajza nisi të krihet duke parë fytyrën në pasqyrë; zuri flokët kokorodhe me karfica e doli në oborr.

— Babë, do të shkoj në dasëm, — tha.

— Te kush? Te Zenuni, apo te e bija e Ilmiut? se kemi dy dasma në fshat.

— Te Bajamja po shkoj, te e bija e Xha Ilmiut. Iku me çape të ngadalshëm dhe sa doli në oborr, hyri në një rrugicë të fshehtë përmes presjes. Ecte me zemër të ngrirë. Kish frikë se mos takonte ndonjë të njohur dhe e shikonte që kapërxente shtigje të fshehta. U ruhej shumë fjalëve të botës, se llafazanët s'kishin punë tjetër në fshat. Herë pas here vështronte nga pas, majtas e djathtas. Për fat, rru-gës nuk takoi njeri. Me t'iu afruar Shelgut të Lumturisë, zemra i rrahu me të shpejtë, se dalloj djalin. Ngadalësoi këmbët dhe një e dredhur e vazhdueshme i pushtoi trupin. Hekurani u ngrit. I shtrënguan dorën njeri tjetrit, u panë në sy pa e pasur vetën në dorë. Hekurani e përmbloodhi më parë. Sytë e tij nisën të vështrojnë me zjarr të padurueshëm. S'u përmbajt dot. E përqafoi, e shtrëngoi, e puthi në buzë e në gushë.

— Selvije, Selvije... e dija që do të vije... E dija që do ta mbaje fjalën... Shpirt, Selvije. Vajza dëgjonte e drithëruar. Në fillim kundër-

shtoi, pastaj e lanë forcat dhe mbeti në krahët e të dashurit. Kur erdhi në vete, u shkëput dhe u mat, të ikte, po vështrimet e tij depërtuan ëmbël në zemrën e saj. Atë çast, djali e kapi për dore. Selviya e kuptoi se ç'donte të bënte. Duke shikuar lundrën, buzëqeshi dhe me kujdes u ul në strepën e mesit, sipër kashtës që ish shtruar mirë e bukur. Ish peshkatari e shtyu pak barkën dhe i ra ujit të qetë me rremin që mbante në duart e fuqishme.

Kaluan një magicë ujore nga të dy anët me kashtë. Hekurani ngiste dhe mëndjen e kish përpara, se mos takonte ndonjë të njohur. Kur dolën në hapësirën e gjerë të kënetës, u lehtësua. Vështroi me buzë në gaz Selvijën dhe i tha:

— Mos folë me zë të lartë, se na dëgjojnë; uji e përhap shumë zërin.

Vajza tundi kokën. Shikonte e habitur. Ish bërë nëntëmbëdhjetë vjeç dhe s'ja priste mëndja që të ish kaq bukur natën në Tërbuf.

Sipërfaqja e ujit shkëlqente kaltroshe, si t'i qe hequr përsipër një llustër e kristaltë. Yjet pasqyroheshin në të sa të picëlloheshin sytë. Bregut, kashta e gjelbër, e veshur me tylin e errët, mbulohej nga drita e hënës dhe merrte ngjyrë të mrekullueshme, si të manushaqes, si të përvashës dhe nganjëherë si me të dy ngjyrat bashkë. Hëna e plotë, e zjarrtë, lëshonte një rryp floriri të drejtë dhe dukej sikur lidhej me fytyrën e vajzës, që edhe ajo shkëlqente e llamburiste. Barka lëvizte e qetë nën marshin e tingujve të fshehtë të natyrës dhe shoqërohej nga bilbili i kënetës me sqep të bardhë, nga zogëza e ujit, nga pulëbardhat që rrinin nëpër rakita dhe që e habisnin vajzën, se dukeshin si trëndafilë të bardhë të panumurt që radhiteshin kur e kur në bregun e qëndisur e të stolisur. Në një gji si të futur, Heku-

rani mbajti lundrën. Vajza u ngrit e doli në vah; pas saj u hodh edhe djali. Bënë disa hapa dhe qëndruan pranë ca shelgjeve të rinj me trup të njomë.

Vendi s'qe i gjerë; nga të gjithë anët ai qe rrethuar nga uji e qe i veshur me rakita e pemë të tje-
ra të egra, shumë të shkurtëra. Dukej si një pyll i rrallë, po i bukur.

Të dy të rinjtë qëndruan pranë e pranë. Sel-
vija ish qetësuar dhe ndjehej mjaft e kënaqur. Vësh-
tronte Hekuranin me sy të zjarrtë të përvëluar. Dja-
li i pshtolli kryet ndër duar, e pënkëdheli e i tha:

— Tani mund të fjalosemi. — Pastaj i zuri llë-
rët topolake dhe shtoi: — Më do shumë, Vije? — Zë-
ri i doli i ngashëryer dhe i turbulluar.

Vajza nuk foli, faqet iu njomën me lot dhe, si
padashur e papandehur edhe ajo vetë, i hodhi duart
në qafë e i tha:

— Të dua, aq të dua sa s'roj dot pa ty!

Djali i ngjiti buzët në buzët e saj.

Lart, një yll u shkëput e u bashkua me një
tjetër.

Një zhurmë, që çau ajrin me vërtik, u prishi
qetësinë. Vajza u tremb dhe u mvrejt në fytyrë.

— U trembe? Janë rosa, Vije. Na kaloi një tufë
sipër kokës.

— Sa më trembën! Mu sikur shkoi ndonjë ba-
llon. M'i shurdhuan veshët.

Takimi me vajzën i hoqi Hekuranit mendimin
që e gërryente, kurse Selvija, edhe pse u takua me
të, prapë mendjen e kish të ngritur. Donte të pyes-
te se ç'mendonte ai për të ardhmen dhe si do ta
rregullonin punën që të bashkoheshin. Gjithë ditën
kish kurditur shumë, fjalë, po tani as që ish e zonja
të gjente fillin. Ndenji një copë herë si e humbur
dhe vetëm zëri i Hekuranit e solli në vete.

— Vije, çfarë mendon?
— Asgjë, Hekur, vetëm ja, si të të them, grindja e prindërve më ka turbulluar.

— Mos u mërzit, Vije, ata prapë do të pajtohen. Vajza psherëtiu.

— Ashtu qoftë. Po sikur të mos dojë yt gjysh të të martojë me mua, si do t'ja bësh?

— Pa ty s'rroj dot. Vije. Ose me ty ose s'ka. Oh, xhani im. Ti, vetëm ti je për mua. Unë jam i yti dhe, ose do jem me ty, ose s'do jem fare.

Selvija e përqafoi djalin dhe e uthi me zjarr.

— Selvija ime, Selvija ime, shpirti im, pa ty s'rroj dot. S'ka fuqi që të na ndajë.

U përqaftuan përsëri të mbështjellë nga qetësia madhështore e natyrës që kundërmonte nga aroma të ndryshme gjallëronjëse.

Ajri i pastër dhe veriu i lehtë u ledhatonte fytyrat, u shpupuniste flokët dhe fërfëllinte shaminë që kish rënë në shpatullat e vajzës.

Kur po ktheheshin, Hekurani voziste si më i lehtësuar. Ky takim i tregoi rrugën nëpër të cilën duhej të shkonte. S'kish asnjë arsye që ta ndalonte të mos martohej me Selvijen. Ajo ish një nga vajzat më të mira të fshatit dhe shpirti ja desh aq shumë.

XI

Fjalët e Hajriut sikur e shkundën për një kohë Gëzimin. Ngrihej që në mëngjes dhe shkonte në punë, herë në një sektor dhe herë në një tjetër. Megjithëse e shikonte se gjithçka kish marrë vrull, prapë qëndronte ndaj punës i ftohtë dhe nuk ndjente as një farë kënaqësie. Kështu po i kalonte ditët. Atë mëngjes duke ecur në buzë të presjes e trembi

një rosak që u ngrit menjëherë. E ndoqi me sy shpëndin gjersa u zhduk. Rosaku i kujtoi Jasharin e bisedën që pat bërë një muaj më parë.

«Si nuk shkova një herë për rosa», — tha me vete dhe aty për aty vendosi të shkonte atë mbrëmje meqenëse kishte siguruar dhe një çifte.

Pasdite shkoi te Jashari dhe plaku pa përtuar mori tekjen.

Ndaj të perënduar nga bregu i Plepajt u shkëput një barkë e vogël. Ajo u fut me shpejtësi midis presjes, në vijat e ngushta ujore, që ndante vahet me njeri tjetrin, dhe doli në hapësirën e qetë të Tërbufit. Çdo gjë që zinte syri në natyrë pasqyrohej në ujin e kulluar, më e bukur, e dukej sikur në fund të tij ngrihej një botë tjetër e stolitur me xhixha të shkëlqyera diamantesh.

Barka vazhdonte lundrimin. Jashari e fuste rremin në ujë kaq me kujdes sa që nuk bënte as gurgullimën më të vogël. Kudo kish pllakosur qetësia. Vetëm më të rrallë dëgjohej ndonjë zhurmë që shkaktohej nga zhytja e kredharakëve, bajzave ose vidrave dhe që përzihej me zërin e zogëzave të ujit, apo të ndonjë rose o rosaku të plagosur.

Në fund, barka u kthye në një bërryl, pastaj në një vijë të ngushtë futur midis kashtës.

— As e ndezim një herë, o djalë, — ja bëri Jashari.

— E ndezim, xhaxho, — ja këtheu Gézimi.

Inxhenjeri nxori kutinë dhe i dha një cigare «partizani». Nisën ta tymosin dhe pa dashur dëgjonin lëvizjet e peshqve që kur e kur ngriheshin sipër ujit dhe përplaseshin në sipërfaqen e tij.

Rremi vazhdonte të rrihte ujin dhe barka e futur në një pyll të dendur kashte e kallami lundron-

te pa u ndalur. Së fundi, tej, u duk një gjë e zezë e midis saj një dritë e mekur!

— Erdhëm, — ja bëri barkëtari.

Nuk shkoi shumë dhe nga kasollja u dëgjua një zë:

— Ti je, o xha Shari!

— Unë jam, — ja ktheu plaku.

Të dy udhëtarët zbritën nga lundra e hynë në kasolle.

Miqtë u dhan dorën peshkatarëve, pastaj Gëzimi hoqi kapellën dhe u ul pranë një arke të vjetër.

Para se të hapnin bisedën peshkatarët, sipas zakonit, i dhanë dhe një herë dorën e mirëseardhjes, pastaj më i vjetri i zgjati kutinë. Gëzimi s'e mori duke thënë se nuk ndërronte duhan.

— Shumë u vonuat, o Shari, u bëmë merak, — i tha më plaku që rrinte pranë Gëzimit.

— S'ka faj xha Shari, u vonova unë, — ja ktheu Gëzimi.

— O Lym, ne s'kemi ngrënë; a ke ndonjë bej të mbajmë aty?

— Po si, e kemi bërë hazër, — iu përgjegj më plaku i peshkatarëve e sakaq u ngrit e u fut thellë në kasolle, hoqi diçka nga çatia prej kashte, që s'ish më e lartë se një boj e gjysmë njeriu, dhe ardhri pranë zjarrit.

— Domethënë qefullit i thoni bej ju, — tha Gëzimi duke vështruar peshkun sa krahu futur në hell, që ish pjekur për qejf, po që Gëzimit iu vështiros kur pa duart tërë kallo të peshkatarit.

— Kemi gjuhën tonë ne, shoku inxhenjer, — ja bëri dikush.

Më plaku i peshkatarëve shtroi një dyshe sipër kashtës, nxori nga një trastë një gjysmë buke tepsie, e theu dhe ja vuri mikut përpara. Në një pjatë bal-

te vendosi peshkun dhe Gëzimi zuri të hajë, po si me zor, megjithëse kish uri.

Si mbaroi së ngrëni, inxhenjeri piu ujë nga katruvja me një gotë alumini dhe, kur ndjeu një farë ere e iu kujtua se me atë enë pinin të gjithë ata që e rrethonin, hoqi gotën për një herë.

Pas buke zunë ta tymosnin; kush ish ulur këmbëkryq, kush qe shtrirë, kush qe mbështetur më ndonjë send dhe s'kuvëndonte.

Kandili i ndezur kuqëronte fytyrat dhe gjithë orenditë që kish kasollja: tri shtamba të vogla pranë derës, tri tura të mëdha rrjetash, të mbledhura në rregull e të vendosura anës së kasolles, strumbullarin e tymosur, ku varej një teke e vjetër dhe lëmshe me spango e grepa që binin gjer afër truallit. Në kreun e kasolles qenë mbledhur dy dengje të vogla me shtresa e mbulesa.

Gëzimi sa vinte dhe mërziqej nisi të mallëkojë veten që erdhi në këtë kasolle dreqi.

Jashari e diktoi dhe i foli Lymit:

— O Lym, pas zjarrit ka lezet ndonjë rrëfim. Po nga ato të Sulçes, se kështu pa folur nuk shkohet gjithë nata.

— A ke dëgjuar ndonjë herë për Sulçen, o shoku inxhenjer? — pyeti plaku.

— Jo, — ja ktheu inxhenjeri.

— E që thua ti, na ishte një herë një Sulçe. Po vetëm dije se nuk është përrallë, po është e vërtetë dhe ka ndodhur gjashtëdhjetë vjet më parë. Ky Sulçia qe usta i mirë; shkonte në shtëpi të fshatarëve, të ndonjë prifti a hoxhe, dhe te ndonjë që kish; me një fjalë, atje ku delte leku. U lyente shtëpinë dhe me paret që merrte na pinte raki, po çfarë të pirë se! Mbrëmje për mbrëmje bëhej karroqe. Dhe një natë, ashtu i pirë, na mori rrugën që t'ja zinte

ndonjë fshatari. Këmbët e shpunë në kishë; hyri brënda dhe ndezi çakmakun. Kur, përtej, na i zënë sytë një shishe me verë dhe disa kuleç, që i kish lënë prifti për shpirtrat e të vdekurve.

«E gjeta xhenetin», — ja bëri me vete Sulçia, — e iu sul verës dhe e thau. Këmbët s'i bënin të ngrihej. Ra në dysheme dhe sakaq e zuri gjumi. Në mes të natës na dëgjoi një uturimë të madhe në tavan, nëpër mure e dysheme. U ngrit i llahtaritur.

«Shpirtrat e të vdekurve!» — tha e i hipën dridhmët. U ngrit po s'i bënin këmbët dhe u përplas përdehe. Gjumi s'e zinte. Zhurma vazhdonte me të madhe. Binte Sulçia i shkretë në shehadet, megjithëse ishte në kishë, po s'kish derman. Zhurma po zhurmë. Ndenji përdhe këmbëkryq, ngriti kokën e thirri:

— O shpirtëra të vdekur, unë piva verën tuaj; po të doni hajdeni thitheni se e kam këtu, — dhe i ra barkut me pëllëmbë. Qëndroi një copë herë duke pritur se mos vërtet vinin të vdekurit, po asnjëri s'erdhi.

«Çfarë dreqi janë, pa dalë se mos shoh ndonjë të vdekur e çmalle me të». — ja bëri. Iu kujtua çakmaku, e shkrepiti, po ç'të shohë, minjtë na, si lepuj, shkonin nëpër mure e konizma, le, le, le.

«Ah, mor kopila, ama ju paskeni qenë», — bërtiti sa u tund gjithë kisha.

Ra të flinte, mbuloi kokën dhe e zuri gjumi.

Aty ndaj të gdhirë u hap dera e kishës dhe hyri prifti, një djalë i ri që s'kish as tre vjet që priftëronte. Pas tij hyri dhe një femër. Prifti ndezi qirinë e gruaja iu hodh në qafë. Më ta ka mbërthyer prifti gruan, pa na i hoqi fustanën... Sulçia bënte sehir.

«Do t'ja punoj këtij qeni», — tha. Në kohën e duhur, Sulçia hipën në ajodhimë dhe bërtet me zë të trashë:

«O të mallkuar, pse, vëndi i këtyre punëve është këtu?!»

U ngritën që të dy me brekë nëpër këmbë e duallën jashtë me të shpejtë.

— Jashari qeshi me të madhe. Dashur pa dashur qeshi edhe Gëzimi.

— Apo paske qenë drejt, o Lym, — tha Jashari duke u gajasur.

Peshkatarit qëndronte rëndë.

— Kështu, o Shari, puna e Sulçes. — Dhe e pa në sy inxhenjerin. — Kjo mesele është e vërtetë. Dhe Sulçen e kam pasur usta. Ai ma mësoi zanatin. A do të ta tregoj jetën e tij?

— Folë, o Lym, folë, — mermëriti Jashari dhe nisi të dredhë një cigare.

— Që thoni ju, ky Sulçia na u rrit jetim. Nisi të bredhë fshatrave e më në fund na hyri pas një bojaxhiu. Bojaxhiu ish usta i mirë, po pianec i madh. Ai i mësoi zanatin Sulçes, po na i mësoi edhe pijen. Katër vjet ndenji pas tij, gjersa ustaj vdiq. Përsëri Sulçia mbeti vetëm, pa shtëpi pa katandi. Nata e zinte sa në kishë në xhami; herë jashtë, herë në ndonjë mullar me bar. Rrojti sa rrojti kështu gjersa një herë na u sëmur rëndë. Për fat të tij, sëmurdja e zuri në qytet. Lëngoi tri ditë në xhami, gjersa një burrë me mënd, që iu ndodh si baba e shkuar babajt, e mori në shtëpi. Pesëdhjetë ditë zuri dyshekun. I zoti i shtëpisë u kujdes sikur ta kish djalë; gruaja, vëllai i tij dhe e shoqja e të vëllait i rrinin te koka.

Peshkatarit psherëtiu thellë, thithi cigaren e vijoi, — e shëruan, o shoku xhenjer. Me t'u shëruar Sulçja, i zoti i shtëpisë e thirri, u ul këmbëkryq para tij dhe i tha:

«Tani u shërove, djalë; paske qenë jetëgjatë».

Unë po të jap një këshillë: lere rakinë, në qoftë se e do jetën. Po fillove përsëri atë të shkretë, vdiqe».

Sulçia u përtyp.

«E marr vesh se është vështirë, po duhet ta lësh; bota bëjnë gjëra më të mëdha, kurse ti frikësohe e dridhe përpara rakisë. Si thua — Do ta lësh?»

«Dua, — i qe përgjigjur Sulçia, — po si t'ja bëj».

«Si t'ja bësh?» — i zoti i shtëpisë qe menduar.

«Lere zanatin; ti vetëm kokën ke, zërë një zanat që s'ke ku ta gjesh rakinë», — e këshilloi.

«Që s'kam ku ta gjej rakinë?» — pyeti Sulçia i habitur.

«Po. Shko në kënetë dhe bëhu peshkatar. Atje s'ke ku e gjen rakinë. Që sot do t'i them një koroçaku të të ketë në kujdes».

I zoti i shtëpisë qe ngritur më këmbë.

«Kështu bëj, — i tha e shtoi: — tani hajde shkoj më për një vizitë te një miku im se ka djalin sëmurë».

Shkonte Sulçia me mëndjen te fjalët e mikut.

Hynë te shtëpia, kur ç'të shohë: i sëmuri qe dobësuar për së tepërmi, sytë i qenë shqyer, buzët i qenë bërë plagë, fytyra i qe zverdhur e dobësuar, që mos o zot. Sulçes i erdhi keq për djalin. Doli me zemër të këputur. Kur mori vesh të nesërmen se djali që kish vizituar pat vdekur, mbeti shumë i dëshpëruar. S'priti më, po hyri në kënetë e u bë peshkatar. Që atëhere Sulçja ndjeu se ishte njeri. Miku u kujdesua me anë shokësh, e fejoj dhe e martoi. Po dhe Sulçia s'iu kursye, u bë burrë po burrë, i zoti i punës, i shakave dhe i çdo gjëje.

Ky ishte Sulçia, po kish kokë më vete. Ish njeri që nuk besonte Zotin. «Zot dhe shejtan jam vetë», thosh. Dhe vërtet zot e shejtan ish. Kur frynte smorci e vala ngrihej në qiell, Sulçia merrte barkën

dhe delte te shtegu i Kiçit. Përgjonte dhe kur dëgjonte ndonjë ulurimë, turrej pa humbur kohën. Përsëmbëdhjetë veta ka shpëtuar nga vdekja. Papo kur e pyesje pse më parë pinte, nuk shante ustanë që i kish mësuar rakinë, po pasanikët: «Ata e kanë fajin, se mbajnë florinë mbyllur, ata më bënë pianec, si bënë dhe ustanë tim. E ç'të bëja me ato që nxirrja? Të martohesha? — thosh. — Po të martohesh dotë keshë fëmijë; fëmija do të hajë, të rritet dhe të mësojë, kurse unë s'mundja. Kush e ka fajin, unë? Jo. bejlerët».

— E po prapë u martove, o Sulçe, prapë bërë si do zoti!

— U martova, — na thosh ai, — se bota do të kthehet dhe do të kthehet pa derman e, në mos fëmijët e mi, nipërit dhe mbesat e mia do të rrojnë si njerëz, si kanë filluar të rrojnë në Rusi, — na thosh me zë të ulët. Dhe ne habiteshim me të, po gjene e dinim se gjithë këto fjalë i kish huajtur nga miku i tij që u dha dermën italianëve në luftën e Vlorës. Pa na thosh Sulçia: «Edhe Tërbufi do të thahet, or djem, dhe atëhere popullsia do të shohë hair. — Dhe t'ët bir Sulçia e mësoi, o Shari, që u bë i parë në luftë. E di unë këtë. Eqë thoni ju, fjalët e Sulçes dolën. Nipërit e tij u bënë me shkollë. Një oficer, një doktor, një xhenjer. Le nipërit, po edhe e mbesa, Bardha, sivjet mbaron shkollën e madhe».

— Cila Bardhë?! — pyeti Gëzimi.

— E mbesa e Sulçes, Bardha Mezini.

— Shiko! shiko! — buzëqeshi inxhenjeri.

— Si duket e njohke, — shtoi peshkatari, — ne jse, kështu na ish Sulçia. Ja po ju rrëfej diçka tjetër. Ai thosh se s'u besonte xhindeve dhe, për ta provuar këtë, dëgjoni çfarë rrënkës na punoi. Një natë që thua ti, ish verë. Sa u err, Sulçia

dolli nga kasollja, vajti kontrolloi kocet dhe u kthye. Bënte vapë e madhe. Vendosi të lahej. U zvesh lakuriq dhe, si u la, u kthye në buzë të vahut. Gjatë kësaj kohe një Sali, Saliu i Puçes i thoshin, kish fjetur. Sulçeja hyri në kasolle dhe aty i ra ndër mënd të trembë Salinë. Me këtë deshi të më rrëfente edhe mua se si çfaqen xhindët. Mori ca rakita të thata, i bëri kopicë dhe i vendosi në mes të kasolles, pastaj dolli me kujdes dhe, si e lau trupin e surratin me llum, u kthye përsëri; ndezi çakmakun e u vuri zjarrin rakitave. U bë një flakë e madhe. Sulçia rrinte afër zjarrit dhe herë pas here bënte «gëk! gëk! gëk!» duke u hedhur topthi.

Saliu u zgjua. Kur pa njeriun lakuriq me atë fytyrë të përçmuar dhe zjarrin e madh, i hyri drithma. Mori një batanie dhe u mbulua kokë e këmbë.

Unë rrija përgjoja. Si Sulçes ashtu dhe mua na vinte për të qeshur, po prapë e mbanim. «Gëk! Gëk!» — thërriste Sulçia. Saliu dridhej e luante sa djathtas majtas. Më në fund Sulçia e zuri Salinë për këmbë. Ai i ra me shqelm dhe u mblodh kruspull ndën batanie. Sulçia bënte gjoja sikur donte ta zbulonte dhe Saliu dridhej i tëri. Si e mendoj një copë herë kështu, Sulçia u ngrit, i hodhi ujë zjarrit dhe, duke bërtitur «Gëk, gik, guk!», ra bull-dum në ujë dhe nisi të bëjë zhurmë me duar e me këmbë. Qëndroi një copë herë në ujë, kur shikon Saliun t'ja marrë vrapin përmes bazit. Nga llahtëra i shkreti kish byrur me kokë duajt e kashtës që rrethonin kasollen. Sulçeja u tremb se përpara Saliut kish gropa dhe po të binte shkonte në atë jetë. Mallëkoi veten për këtë shaka të tepëruar. Në çast mori varkën dhe, duke lundruar me të shpejtë, ja preu rrugën, jo për të bërë shaka, po për ta ruajtur nga gropat. I dolli përpara dhe përsëri nisi t'ja bëjë:

— Gëk, Gëk!
— Saliu qëndroi dhe u ul. Sulçia lehtë lehtë u kthye në kasolle, hoqi nga trualli shkarpat e shuara, e mbuloi vendin si më parë, u vesh dhe thirri:

— O Sali! O Sali!

— Ej, — i përgjigjet Saliu si i ngjirur.

— Hajde, hajde; pse ke shkuar në mes të bazit?
— e u drejtua nga ai.

— Ti je, o Sulçe? — e pyet me buzë të dredhura Saliu.

— Unë jam. Pse ke dalë gjer këtu?

Saliu u ngrit më këmbë dhe mezi qëndronte.

— Ç'të ka ndodhur? Pse flet si i shkalluar?

— Lere, lere. Po ti ku ishe?

— Kontrollova kocet bashkë me Lymin. Si është puna? Pse je bërë kështu?

— M'u faneps xhindi, — i tha Saliu. — E pashe me sytë e mi. Më bënte «gëk! gëk;», më zuri nga këmba, pastaj u kredh në ujë, u la sa u la duke bërë zhurmë të madhe e duke bërë titur e pastaj nuk e pashe më se nga bëri. Veç kur dolla nga kasollja e ja dhashë vrapit, ai ma preu përsëri rrugën mu përtej bazit!..

— Ç'na thua, more, ç'janë këto budallallëqe?! Ke fjetur me vithe zbuluar dhe ke parë ëndër! — i thotë Sulçia.

— Rri, o Sulçe, se m'u faneps xhindi, desh më mbyti. Kam frikë të hy në kasolle.

— Ke parë ëndër, o Sali, ke parë ëndër, dhe nga frika, ashtu përgjumësh siç ishe u ngrite e dolle.

— Po zjarrin që e bëri ai në kasollë edhe e shoi me katruve?

— Edhe zjarrin e ke parë në ëndër.

Saliu fliste i trembur dhe kish frikë të hynte në kasolle.

— Sa të zbardhë ajo ditë dhe po iki. Lanet qof-të peshku! — mallëkonte me vete.

— Ecë, or drej në kasolle, — i thotë Sulçëja dhe hyri brenda e ndezi kandilin me çakmak. Atë çast në ujë luajti një peshk i madh.

— O bobo më zuri! — thirri Saliu dhe hyri në kasolle.

— Ore, mblihd mendjen! S'ka xhind, or jo, ke qenë në ëndër të them. Ja, shiko, ku e ke zjarrin e ndezur dhe shkarpat e shuara. — i dëftente vendin Sulçia.

Saliu hapi sytë. U habit po dhe sikur u qetë-sua. Mori katruven, të cilën Sulçia e kish mbushur përsëri dhe, kur e pa plot, sikur i erdhi pakë gjaku në vënd.

— Mos kam qënë me të vërtetë në ëndër?! — mëmëriste.

— Me siguri; pastaj ne kemi një çerek ore që kemi ardhur dhe po konim ca grepa, — tha Sulçëja.

— Keni një çerek ore? Po xhindin që lahej, nuk e patë?

— Çfarë xhindi? Unë të them që ke qenë në ëndër. Ti hala avazin e Mukës!

— Po mua s'më patë kur dolla?

— Të pamë, po menduam se të kish shpëtuar, që ja mbathe vrapit.

— Ç'më thua, o Sulçë?

— Ç'të them? Ja, ke qenë në ëndër. Po bjerë ta-ni, bjerë e fli.

— Ja, kështu çfaqen xhindët, — m'u drejtua mua Sulçia duke vënë buzën në gaz. Po të mos ishim ne, Saliu do ta hapte në gjithë kënetën se iu çfaq xhindi e fjala do të merrte dhenë.

— Kur ka vdekur ky Sulçëja? — pyeti Gëzimi.

— Po ka kohë. Vdiq ahëre kur erdhi Zogu në

fucit. Rrojti shumë. Kur vdiq, i biri ish martuar dhe kish fëmijë.

— Na kënaqe, o Lym, ta paçim hua, — i tha Jashari Lymit, Pastaj u kthye nga të tjerët: — Nuk zëmë një sy gjumi, o shokëni, se nesër do të ngrihemi shpejt.

— Biem, — ja pritën ata me një gojë.

Peshkatari më i ri u ngrit e shtroi. Shtresat më të mira ja shtruan Gëzimit, i cili ra pa u zveshur. Pas inxhenjerit ranë të flinin të gjithë.

Gëzimi e pa me sytë e tij që peshkatarët hoqën dyshekun dhe jorganin e tyre dhe ja shtruan atij për të fjetur, kurse ata vetë u mblodhën të gjithë në një batanie; po megjithatë ai nuk e kuptonte bujarinë e tyre ashtu siç nuk e kuptonte se gjithë kë të nder, si Jashari ashtu edhe peshkatarët, ja bënë vetëm se kishin respekt për punën e tij. Ai rrinte zgjuar, i vinte të pështirë nga shtresat e peshkatarëve dhe thosh me vete: «Kush e di së të kujt janë!» Pas ca ndjeu të pickuara në këmbët dhe u shqetësua aq shumë sa që desh të ngrihej. Mërzitja iu shtua akoma më shumë kur dëgjoi të gërhiste dikush.

«S'është e mundur të flihet, — grindej me vete dhe kthehej herë nga një anë herë nga ana tjetër. — Ç'më duhej mua gjuetia?! Po këta si rrojnë këtu ditë e natë! Këta s'janë njerëz!» — Mandej iu kujtua rrëfimi i peshkatarit për Sulçen «Edhe gjyshi i Fatbardhës peshkatar si këta paska qenë» tha me vete dhe i erdhi keq që ish e mbesa e Sulçes. I ati i Gëzimit kish qenë këpucar. Ai punonte gjithë ditën e ditës me çekan në dorë për të rritur fëmijët dhe kurrë nuk arriti t'i shihte një herë të nginjur me bukë e të veshur si duhet, sepse më shumë ish pa punë se më punë. Gjersa më në fund, ca nga lodh-

Ja, ca nga jeta e keqe, u sëmur rëndë e ra e vdiq në kohën e okupacionit fashist, duke i lënë gruan e fëmijët udhëvet.

Të gjitha këto Gëzimi i dinte e i mbante mënd fare mirë, por as atë natë, as ndonjë herë tjetër nuk i kujtonte. Ai kish harruar se populli, ai popull që i kishte dhënë edhe sot shtresat e tij për të fjetur, kish derdhur gjak e djersë dhe e kishte dërguar atë që të mësonte, të delte inxhenjer e të punonte për lumturinë e atdheut, duke tharë Tërbufin e çdo vënd tjetër që kishte qenë gjer atëhere burim sëmundjesh e varfërie.

Të nesërmen Gëzimi u ngrit pa zbardhëlluar dita.

— A fjete mirë, shoku inxhenjer? — e pyeti peshkatar i më plak.

Gëzimi bëri sikur s'e dëgjoji.

— Xha Lymi ka dërguar e ka marrë shtresat e të birit, që e martoi javën e kaluar, për të bërë ti rehat, — i tha Jashari me kast, sepse ai e kish parë sa lart e mbante hundën miku.

— Ashtu, të falem nderit, xha Lym, — tha Gëzimi rëndë rëndë.

Si u veshën e u armatosën u nisën për gjah. Një peshkatar i ri, Jashari dhe Lymi muarën tri varka. Gëzimi hipi me Lymën. Tërbufi dukej si i llustruar e shkëlqente aq fort sa të lbyreshin sytë. Kudo ndjehej një freski gjallëronjëse. Yjtë xixëllonin si të mekur.

PJESA E DYTË

I

Kish hyrë marsi, ledheve dhe pllajave kish plasur bari i njomë dhe lulëshqerrat duke i dhënë vëndit një bukuri të veçantë që të çlodhte sytë; arave, përtej Tërbufit, kishin filluar të lëronin për mbjelljet e pranverës. Të lashtat bleronin. Toka e majme i ushqente dhe çdo çast ato rriteshin, forcoheshin e hidhnin krahë. Veriu i hollë frynte mbi arat me të lashta, që dukeshin në rrezet e diellit si të mbuluarra me mëndafsh të gjelbër të vetëtitur. Në tokat pranë Tërbufit, zotëronte gjithëmonë dimri; uji, që formonte pellgje të mëdhenj, e kish bërë dheun të mos vinte në vete edhe për një kohë të gjatë. Patat e egra krakarishnin dhe kullosnin të qeta, se gjuetari, sado qejfli, s'mund ta çante ujin e llucën që arrinte më sipër gjunjëve.

Brënda në Tërbuf presja dhe kashta kishin nxjerrë filizat e njoma, lëpushka kish nxjerrë dhe aty këtu ndonjë gonxhe të pahapur, që u ngjante shumë me goglave të qiparisave.

Hekuran Shahini kish më shumë se gjashtë muaj që punonte me eskavator. Dëshira për t'u bërë mjeshtër, puna e vazhdueshme dhe vullneti i madh e kishin bërë ta mësonte zanatën si duhej. Es-

kavatorin e kish në dorë. Dinte ta përdorte, ta pas-tronte, ta vajoste, ta riparonte dhe ai s'e turpëronte. Gjithë dimrit punoi fereckës së Divjakës, se atij kra-hu dheu s'mbante shumë lagështi. Nga fundi i shkurf-it e transferuan në rajonin e Hurdhjeve të fshehta, jo vetëm atë, po gjithë eskavatorët e kantjerit, se kanali nga deti gjer te Këneta e Zezë qe hapur dhe s'kërkonte më punë. Tani mbeteshin edhe shtatë ki-lometra kanal dhe uji i Tërbufit do të derdhej në det. Shtatë kilometra patën mbetur, po hajt t'i bëje-dot! Duhej të çaje Hurdhjet e fshehta, të futeshe me tërë ato maqina në vahun që lëkundej or' e ças edhe nga një qerre po të kalonte, jo eskavator. Duhej të hyje në atë llucë, në atë dhë e në atë baltë ku s'ish e mundur të mos ngecje brënda! Sidoqoftë, eskavato-ristët i kishin marrë parasysht të gjitha. Llucë, bal-të, ata do të çanin përpara. Inxhenjeri ngulmonte se vahu do të mbante, pasi kishte trashësi. Ai, sado ftohtë që rrinte ndaj punës, i këshillonte eskavato-ristët të mos frikësoheshin kur të lëkundej vahu. Hekurani donte t'u besonte fjalëve të tij, po edhe sikur s'i besohej. Vahu vërtet ish i trashë, po kish një yçkë. Po të binte shi, dheu hahej e hollohej aq shumë sa që kish ndodhur të kredheshin edhe ka-lorës.

Hekurani e dinte me kohë se kanali do të ka-lonte Hurdhjeve të fshehta, po nuk shqetësohej, se i kishin thënë që porsa të arrinte emisari në Tër-bufin e vogël, Këneta e Zezë do të fillonte të thahej dhe, kur të nisnim punimet në Hurdhjet e fshehta, toka do të ish si kockë. Këto fjalë s'dolën. Uji te Këneta e Zezë jo vetëm që s'ish shterur, po dhe qe shtuar, megjithëse prej Kënetës së Zezë, në kanal, ishin bërë shumë hendeqe, ku uji gurgullonte me të madhe e lëshohej drejt detit me rrëmbim.

Me ujin e Kënetës së Zezë dhe në atë vënd ku ish piketuar, kanali s'ish e mundur të shkonte përpara. Do të ndodhte pa tjetër ndonjë fatkeqësi.

Këto Hekurani i mendonte, po druhej t'i thosh. Kujtonte se do t'ja merrnin për ters dhe nuk fliste. Ai qëndronte në krye të kolonës së eskavatorëve. «Voroneshi» i tij ushtonte e ulej si ndonjë barkë që ul këmbë e përparmë kur rrihet pas nga valët tërë duf. Kur e kur maqina mënjanohej aq shumë, sa që thoshe: ja, tani u Kredh.

Pa marrë parasysh këto, djali punonte. Kohë pas kohe i rrihte zemra me frikë, por e mbante veten. S'ish mirë të frikësohej, nuk duhej të shfaqte shqetësim. Ç'do t'i thoshin shokët kur ta dëgjonin! Punonte duke ndrydhur frikën. Herë pas here ulej në tokë, shikonte zinxhoret se mos dilnin nga trarët që i kish shtruar vahun e që i kish mbuluar me kash-të për të mos shkarë. Kur sigurohej se çdo gjë ish në rregull, vazhdonte punën.

Zor të madh e kish kur lëvizte eskavatori. Gjithë presja lëkundej sikur të kish rënë tërmet.

Atë mëngjes Hekurani nisi nga puna posa lindi dielli. Do të lëvizte eskavatorin. Bashkë me ndihmësin ngritën trarët, i shtruan në llucën e mbuluar me kashtë të thatë, dhe, duke ecur zbathur në llumin që arrinte gjer te gjunjët, vështronin se ku ish piketuar kanali dhe ku duhej të hidhnin dheun. Duke biseduar me njeri tjetrin, dëndur ulnin trupin, shqitnin nga mishit shushunjat, fërkonin lëkurën dhe vepronin në një mënyrë të tillë që të epnin të kuptojë se asgjë nuk u bënte përshtypje. Nga njëherë shanin dhe i përplasnin shushunjet fort përdhe.

— Fillojmë, — tha më në fund Hekurani. Ndezi eskavatorin e, duke mbajtur sytë te ndihmësi, ndronte marshet që të shkelte në trarë. Vahu lëkundej.

Atje ku vahu vinte më i hollë, maqina ulej, dhe atëhere Hekurani zbriste, vendoste rrëzë sinxhirëve trarë të tjerë dhe i jepte motorit me tërë fuqinë. Pesë herë zbriti për të bërë një rrugë nja dhjetë metra të gjatë.

— Dy orë bëmë, vetëm për ta luajtur dhjetë hap, dreqi e mori! — shfryu Hekurani dhe me mëngën e palltos fshiu fytyrën që i qe bërë tërë pika balte.

— Më duket se do t'i lemë eshtrat këtu, — mërmëriti ndihmësi duke ndezur një cigare.

— Mos ki frikë, po hajde, — ja priti Hekurani dhe hyri në kabinë. U ul në vëndin e tij, ktheu krahun e eskavatorit, lëshoi ngadalë lopatën, e mbushi dhe luajti marshin tjetër. Eskavatori, si e kish bërë zakon, u pënkul sikur t'i lutej tokës ta mbante fort që të mos kridhej, pastaj ngriti lopatën anës, nga e cila kulloi llumi i zi, që lëshoi një erë të qelbur. Krahu u mënjanua, u ul pak ngadalë dhe lopata lëshoi dheun e përzier me ujë.

Lopata u ngul për herë të dytë. Hekurani luajti përsëri marshin, eskavatori u përkul përsëri, po lopata mbeti. Djali ja dha më me forcë, po dhe kësaj here s'doli gjë. Eskavatoristi ngrysi vetullat. Kuptoi se te çengeli, që lidhte krahun me lopatën, punët s'i kish në rregull.

— Më jep çelësat e mëdhenj, — i tha ndihmësit dhe, si e mori, doli nga kabina. — Mbaji marshet fort, mos e shuaj motorin, — shtoi duke vështruar shokun dhe hipi në krahun që ulej poshtë si ndonjë urë. Në fund të krahut pa çengelën që lidhte lopatën. Ish në rregull. Duhej parë çengeli tjetër. U lëshua dhe i zunë këmbët te faqja e lopatës. Hyri në llum gjer sipër gjunjëve. I hipi një e dredhur, se ndjeu të ftohtë të madh. Sa rëndoi të lopata, ajo rrëshqiti, po Hekurani u mbajt menjëherë te litari

dhe, duke hyrë në ujë gjer në gjoks, mbështolli këmbët pas tij. Kështu s'mund të kontrollonte gjë. U ngjiti në krah të maqinës dhe i foli shokut:

— Shkurtoje pak litarin!

— Në rrotën vinxh çdo gjë është në rregull; fajin e ka krahu, — mërmëriti dhe duke u dredhur, eci sipër tij, hypi në kabinë dhe i tha shokut:

— Shiko rrotën e poshtme të krahut.

Ndihmësi u hodh në tokë, kontrollloi e thirri:

— Rrota ka zënë dhe.

— Qëroje, — e urdhëroi.

Për pak lopata u ngrit përpjetë dhe u lëshua në vëndin e duhur.

Hekurani, që mbante përherë rroba rezervë, u ndrua dhe nisi përsëri nga puna. Po mendjen e kish gjithmonë të prishur, se ish i sigurt që kanali s'mund të bëhej në Hurdhjet e fshehta.

* * *

Besimi Qoli po ecte rëndë në llucën e baltën e qëruar nga presja. Me t'iu afruar eskavatorit të Hekuranit mbajti këmbët, dhe, si njeri që e dashuron zanatin, ndenji një hop për të parë një herë se si punonte shoku i tij. Të manovruarit e krahut, mbushja, dhe zbrazja e lopatës me mjeshtëri ja bënë qejfin dhe me buzë në gaz vazhdoi udhën e hypi në kabinë.

— Puna mbarë, o shokë, — përshëndeti.

— Mbarë paç, — ja ktheu Hekurani dhe i zgjati dorën e ja shtrëngoi fort.

— Si shikon, Hekur, a shpohet lluca?

— Shpohet, o shpohet, — foli.

Besimi atë ditë vuri re në fytyrën e shokut poata sy të vrejtur, po atë fytyrë të mërzhitur që i kish vënë re prej disa ditësh.

«Ç'ka që rri kështu? Ç'ngjet me të?» — pyeti me vete duke ndezur një cigare.

— More Hekur, kam ditë që s'të shoh më qejf, mos je gjë i sëmurë?

Hekurani e shikoi në sy një copë herë dhe psherëtiu.

— Dua të filas me ty, Besim.

— Mirë, Hekur, pas punës, ku të duash.

— Te Shelgu i Lumturisë.

— Te Shelgu i Lumturisë, qoftë e hajrit, — tha Besimi duke u përgjegjur me fjalët që i kish marrë hua Riza Drenjës.

Hekurani la punën dhe mori rrugën e shtëpisë. Eci në këmbë më shumë se një orë. Hyri në oborr, përshëndeti Jasharin dhe të dhëndrit dhe, si u la, nisi të hajë bukë. Pas buke, qëndroi pranë tyre duke i parë të thurnin resë.

— Paskan zënë kocet, më duket, — hapi bisedën Hekurani duke parë katër turra me ngjala varur në qeprat e koronecit.

— Zunë, zunë, or bir; si i keni punët andej? Si duket Këneta e Zezë? S'ka të shteruar, se bozhoret odo mbrëmje bien të qeta.

— Jo, lalë, ujë ikën kiamet, po nuk ka firasur asnjë gisht, sikur e mbush shejtani.

— Dëgjo, Hekur, duhen parë «Shtigjet e Ngjalës» dhe «Shtegu i Mahmutit». Sot, kur kontrollova me lalën kocet, vura re se uji ish ulur një pëllëmbë. Kjo s'ka bërë vaki ndonjë herë. Mos e mbush Tërbufi Kënetën e Zezë? Duhet parë, — tha dhëndri.

Hekurani çeli sytë dhe vështroi të kunatin sikur ta shihte për herë të parë.

— Ish ulur një pëllëmbë? — psherëtiu dhe në cast mëndja i vajti të shtigjet. U ngrit dhe, pa bërë zë, doli në rrugë. Shkonte me mëndjen të atë gry-

kat që lidhnin dy kënetat. Më të dalë të fshatit, u kthye djathtas. Në skelën e Pendëkuqit mori një lundër dhe nisi të vozisë. Se si i dukej rremi, nga që kish kohë që nuk e kish zënë me dorë. Lundronte dhe gjithë aromat, erërat, verinë, fësh-fëshen e kash-tës, presjen dhe kallamet i ndjente si kurrë ndonjë herë. Mos kish mall të lundronte? Të peshkonte? Të vinte për gjah? Futu lundrën në një gji, u hodh në vah, eci duke çarë me bërryle kallamin e penien dhe arriti te Shtegu i Ngjalës. Uji vërtet shkonte me shpejtësi dhe derdhej në Kënetën e Zezë.

Hekurani tundi kokën me inat.

«Ja ç'na qënka!» — tha duke marrë një plis gjysmë të njomë e duke e flakur. Uji lëshoi një zhurmë të vrazhët duke hapur rrathë të mëdhenj.

«Ky shteg ta mbushi Kënetën e Zezë?!» — tha me vete duke i mbajtur sytë te rryma.

Vështroi përrreth dhe vuri re se kashta e kalla-mi qe lagur e nxirë ndonjë pëllëmbë sipër bazit. Vërtet Tërbufi kish nisur të shteronte. Kënetat e Zezë mbushej prej tij. Por nuk i besohej se vëndi ku shkonte gjithë ai ujë, ish shtegu që kishte përpara.

«Sado ujë që të futnin shtigjet, prapë s'mund ta mbushnin dot kënetën. Atëhere, nga vinte uji i Tërbufit të madh në Kënetën e Zezë?»

Ngadalë e i menduar zuri të ecë. Me të vajtur te lundra u kujtua se kish lënë takim me Besimin; pa diellin që donte edhe nja dy hostenë të perëndonte, i hypi lundrës dhe nisi të rrahë ujët me të shpejtë.

Gjithnjë po ai mendim e brente: «Çudi, po nga futet ujët në Kënetën e Zezë!» Gjer atëhere pandeh-te se i dinte të gjitha të fshehtat e kënetës, gjithë strugat, presjet, shtigjet, vijat, se s'kish lënë pë-

llëmbë: ujë e tokë pa shkelur në ato anë, por, si duket, s'i dinte të gjitha.

Të firasurit e Tërbufit i largoi dhe atë besimin që pat formuar në vetëvete, se gjoja në Kënetën e Zezë, kish burime dhe ato e mbushnin. Kjo gjë e gëzoi, se sikur të kish vërtet burime, ujët s'do të shteronte kurrë dhe puna do t'u vinte dëm. Po ngavinte uji? Kjo duhej gjetur.

Si lundroi një copë udhë në vijat e ngushta që ndanin yahet me njëri tjetrin, bëri nga hurdhja në të djathtë, la lundrën dhe u hodh në breg. Së largu pa Besimin që po e priste.

Ngau këmbët dhe sepse nisi t'i rrahë zëmra me të fortë. Si do t'i priste shoku mendimet e tij? Iu afrua Shelgut të Lumturisë dhe u ul nën degët që kishin nisur të lëshonin bisqe të njomë.

— Ke shumë që po pret, o Besim?

— Sa të pish një cigare rehat rehat.

— Isha në Kënetë. Dhëndri më tha se në Tërbuf është ulur uji dhe ashtu kish ndodhur. Ai, si duket, shkon në Kënetën e Zezë, ndaj s'po luan nga vëndi, ajo buallicë.

— Është ulur uji i Tërbufit, the?

— Uji shkon me siguri në Kënetën e Zezë, po se nga shkon nuk dihet. Gjithë të fshehtat e Tërbufit i di, po këtë gjë s'e zgjidh dot. Mos ka ndonjë bëndek nën dhe?

— Mundet, o Hekur; duhet të lajmërojmë anxnierin e t'ja lemë atij ta zgjidhë. — Pastaj heshti dhe pyeti: — Ti më the që të takohemi, mos deshe të më thoshe ndonjë gjë?

Hekurani psherëtiu.

— Po, o Besim, desha të bisedoja. Këtë mendim e kam që kur nisën punimet në Hurdhjet e fshehta. S'e kemi zënë mirë punën, më duket. Ka-

nalin, po s'u tha Këneta e Zezë, s'e ndërtojme dot përmes presjes së Hurdhjeve të fshehta.

Besimi vështrroi shokun drejt në sy duke u munduar të kuptonte se nga i lindte ky mosbesim.

— Mirë, më shpjego më shkoqur; përse nuk e kemi zënë mirë kanalën?

— Dëgjo: këtë mendje që kam tani e kam pasur me kohë, po nuk shqetësohesha, se që të gjithë thoshnin: para se të arrijmë te Këneta e Zezë, pas dy javë, ajo do të thahet. Ne kemi një muaj që po punojmë në rajonin e Hurdhjeve të fshehtë dhe Këneta e Zezë s'po shteron. Hurdhjet e fshehta kanë një çukë: kur bie shi, vahu hollëhet dhe ka bërë vaki që janë mbytur edhe kalorës kur kanë shkuar pranë tyre; kurse ne, o Besim, po i biem përmes. Sikur të vazhdojmë kështu, jo vetëm që do të pësojmë fatkeqësira, po do na shkojë mundimi kot.

Besimi vuri gishtin në buzë dhe u mendua.

— Këtë duhet t'ja thuash shokut përgjegjës dhe sa më parë që të jetë e mundur, — e këshilloi serioz në fytyrë.

— Nuk di se si do të ma presë, o Besim.

— Le ta presë si të dojë. Në qoftë se je i sigurtë që nuk e kemi mirë, ngreje zënë.

Hekurani buzëqeshi dhe i ra shokut krahëve.

— Ke të drejtë, Besim, po hajde një herë nga shtëpia.

C'e do, një ditë tjetër. Unë them tani të vemi nga kantieri dhe t'i thuash shefit mendimin tënd. Thuaja, mos ki frikë.

— S'po ta prish; shkojmë atëhere. S'kam pse të frikësohem.

Atë ditë, në oborrin e Këshillit po vinin plot njerëz. Fshatarët qenë lajmëruar se do të bëhej një konferencë ku do të flitej se si do të thahej Tërbufi.

Dita që ca e butë, retë e holla lëviznin me shpejtësi dhe mblihdeshin në lindje, qëndronin grumbull, pastaj shpërndaheshin e zhdukeshin si mjegulla në rrezet e para të diellit. Bënte pak ftohët, po sikur të zije ndonjë shtroje, dielli të kënaqte.

Me fshatarët në mbledhje shkoi dhe Jashari me dy nuset. Ish ulur në një kërcu dhe e tymoste. Pranë tij qënë ulur edhe katundarë të tjerë. Përpara që vënë një tavolinë pak e vjetër dhe në murin e ndërtesës së Këshillit që varur një hartë e vizatuar pa mjeshteri, po që ish e kuptueshme.

Konferencieri, para se të fillonte, bashkoi duart, u ra flokëve të verdha me gishtrinjtë e hollë dhe nisi të flasë. Jashari dëgjonte me vëmendje. Kuptonte çdo gjë që flitej, se qytetari bisedonte ngadalë duke përdorur fjalë të thjeshta dhe, të gjitha ato që thosh-te, i shpjegonte në hartë. Jashari pa se Tërbufi zinte një vënd prej tetë mijë hektarësh. Pa kanalin ku po zhvilloheshin punimet; Vijën e Strymit, ku kish nisur të punonte draga, përtej, afër Lushnjës gjer në Kënetën e Thanës, pa një kanal tjetër më të vogël, të cilin folësi e quante «Kolektori i Myzeqesë». Kanali kish një gjatësi të madhe. Aty do të derdheshin lumi i Lushnjës, Lunja e Karbunarës dhe gjithë ujërat e tjera që më parë derdheshin në Tërbuf. Kolektori lidhej me një kanal të madh e shumë të gjëra, që folësi e quajti «Emisari kryesor». Pastaj Jashari dëgjoi se si do të mbathej Shkumbini; bre-

gu i tij do gurosej, që uji të mos delte anëve dhe lumi të shkonte në det.

«Të gjithë këto punë, do t'i japin fshatarësisë dyzet mijë hektarë tokë të vaditur» — përfundoi konferencieri.

Si mbaroi konferenca fshatarët u shpërndanë grupe grupe e shkuan secili në shtëpinë e vet. Jashari, duke ecur ngadalë, me atë shkopin e tij, me dorezë çadëreje, arriti i fundit. Me t'arritur në shtëpi, u ul në rrogoz dhe filloi të mbushë çibukun. Fytyra e tij tregonte se konferenca i kish lënë mbresë të thellë, megjithëse Hekurani i kish folur edhe më parë se si do ta thanin Tërbufin:

Në këto e sipër dëgjoji në oborr zëra e të qeshura. U ngrit dhe pa djalin e së mbesës së madhe që po vinte.

— Mushtulluk, babagjysh! — thirri vogëlushi.

— Hajli, hajli, — tha duke qeshur Jashari.

— Moma lindi djalë, — mërmëriti djaloshi dhe shkoi i puthi dorën.

— Me jetë të gjatë, me jetë të gjatë, — uroi plakun dhe kapi një hekur aty pranë. — Rroftë sa hekur, moj bijë i tha ëmës së Hekuranit, përqafoi djalin dymbëdhjetëvjeçar, pastaj Nekijen dhe Minirenë, që kish ardhur në shtëpinë e gjyshit.

— Babagjysh, lala dhe moma më thanë të vish me gjithë momë Nekijen, dhe me teze Minirenë; kam prurë dhe tre kuaj.

— Mirë, bir i babajt, do të vimë. Bëhumi hazër, moj bija, — u tha Nekijes dhe Miniresë e hyri brëndë duke mbajtur për dore djalin.

Pas tri orësh, Jashari, hipur në kalë, pas tij edhe Nekija me të bijën e me të nipin, morën rru-

gën. Nekija mbante frerët dhe një tepsi mbështjellë me një dyshe të re. Si ecën më se dy orë në rrugën midis Hurdhjeve të fshehta, dolën në fushë, buzë kanalit.

Jasharit ja kish qejfi të shikonte punimet, po nuk kish rast që të vinte. Tani që i doli puna, do të shihte me kujdes se ç'bëhej. Pranë arës së tij pa eskavatorin që punonte. I dha mushtullukun Hekuranit dhe vijoi rrugën. Kanali që hapur i gjërë dhe shkante drejt; vënde vënde punimet vazhdonin akoma dhe eskavatorët e buldozerët ushtonin. Ish gërmuar gjysma e kanalit, po tani kish mbetur pjesa më e vështirë.

Jashari shtangu i habitur. Në fushë qenë formuar kodra të mëdha e të gjata sa të hante syri.

— Punë kanë bërë, jo shaka! — thosh me vete. Iu kujtua harta që kish parë atë ditë dhe mëndja i vajti te vëndi i Hurdhjeve të fshehta.

«Zor ta futin gjithë këtë bina në Hurdhjet e fshehta, — thosh për eskavatorin, — vahu s'do ta mbajë dot. Jo, jo, s'e mban dot. Ai s'ka mbajtur qerre me buaj e jo gjithë këtë alamet». — Tundte kokën, luante frerin dhe vazhdonte duke mermëritur me vete: «S'është kollaj të thahet kënetë. Gjynah! do t'u vejë mundimi kot! Do t'u mbetet gjithë kjo punë batall! Po shyqyr që filluan nga ana e poshtme, se të kishin zënë nga sipër, më iku kopshti kot.

U çel në fytyrë kur kujtoi kopshtin që mund t'i shpëtonte, por prapë u vrëjt e psherëtiu kur mendoi se Tërbufi, mjerimi i tyre, do të mbetej pa u tharë, sipas mendimin të tij.

Ashtu i turbulluar, ngau kalin e sytë s'i hiqte nga kanali i gjërë e i gjatë pa fund.

Bule Shahini pat mbetur vetëm. Në shtëpi kish pllakosur qetësia. Më të rrallë dëgjohej të qarët e fëmijës së saj. Azizi vinte në darkë. Shpinte buajt në kasolle, u shtronte kashtë, u jepte për të ngrënë dhe, si hante bukë, ulej duke mbajtur varur shpatullat e gjëra. Nuk fliste, vetëm kur kërkonte ndonjë gjë urdhëronte të shoqen t'ja binte. Bulja rrinte përkundrejt, arronte ndonjë send, i hidhte më të rrallë nga një vështrim të shoqit dhe vijonte punën.

Atë mbrëmje, Bulja që ulur këmbëkryq në një rrogos shtruar pranë rrapit dhe vështronte rrugën kryesore.

Një mace e murme, e madhe, po e thatë nga trupi, ish bërë një me tokën, rrëshqiste ngadalë duke mbajtur sytë si qelibar të një zog çurpuliqe, që me çafkën përpjetë, rrinte mbi një sop hendeku në rrugën kryesore të fshatit. Me t'u afruar macja, çurpuliqja e qetë hapi krahët, fluturoi pak dhe, si e kanë zakon këta zogj, u ul përsëri dhjetë hapa larg vëndit të mëparshëm. Zogë përsëri mbante kokën përpjetë. Sytë e tij panë macen që zvarrisej me dinakëri të madhe. U ra gjene krahëve dhe u hodh pak më tej. Bulja e ndiqte me vëmendje macen që gjurmonte gjahun. Atë kohë doli nga shtëpia Hekurani. Ai pa macen që iu hodh për së treti çurpuliqes së zgjuar, mori një plis dhe ja këputi. Kafsha mjauiliti dhe rendi me të katra. Bulja u vrejti në fytyrë, pa Hekuranin që buzëqeshte, qëndroi si e ngrirë dhe e ndoqi me sy gjer përtej. Befas së ç'i ra ndër mend. Hyri në shtëpi me kujdes, që të mos zgjonte fëmijën, mori një dyshe dhe iu vu pas Hekuranit. Ecte rrugës me çap si të nxituar. Dielli në të perënduar i

skuqte fytyrën. Veriu i mbrëmjes i fërfëllinte fustanin dhe herë pas here ja ngrinte sipër gjunjëve.

Sa doli nga fshati, nisi të gjurmojë me kujdes. Donte të dinte ku shkonte djali i së kumatës kaq larg fshatit në atë mbarim dite, sepse dhe më parë kish pikasur se djalin diç e shqetësonte. Ndaç ajo ecte me vëmëndje si ajo macja që ndiqte çurpuliqen.

Kur perëndoi dielli, e pa djalin të ulej te Shelgu i Lumturisë. U habit, priti sa priti, po dhe s'i durohej. U mat të dilte e të ikte, po atë çast degjoi këmbë. U fsheh më mirë dhe, midis degëve të gjineshtrave, dalloi Selvijen. Vajza ecte si e nxituar. Ajo shkoi te Hekurani. U përqafuan të dy, pastaj u fshehën prapa një kaçubeje me gjinestra.

«Ja si qënka puna!» — buzëqeshi me djallezi Bulja dhe u kthye nga kish ardhur.

* * *

Plepallarët mbushnin ujë për të pirë në kënetë. Nja dhjetë hape larg buzës patën ndërtuar një rrugë prej druri me direkë të trashë futur në dhe. Rruga s'ish e gjerë, po s'ish dhe e ngushtë. Në mëngjes e në mbrëmje graria shkonin me stama e buçela druri dhe mbushnin ujë. Shumë vajza e gra që kishin mbaruar punë, rrinin e bisedonin. Para se të perëndonte dielli, ta kish ënda të qëndroje atje. Rrezet e kuqërremta që binin në rremat e ujit, shndrisnin dhe të dukej sikur sipërfaqja që qëndisur me perla xixëllonjës të lëvizëshme në sfondin e mëndafshhtë ngjyrë trandafili.

Nga kjo skelë e drunjtë dukeshin, veç kashtores, edhe arat e mbjella të Sulzotasve e të kooperativës së Divjakës. Veriu formonte valë të lehta. Ngjyra e gjelbër e grurit të njomë përzihej me të kuqtë e

diellit në perëndim, me kaltërsinë e qiellit dhe valët krenare shtriheshin gjerë e gjatë me një bukuri të mahnitëshmë në ato mbrëmje të bukura marsi. Veç këtyre, një bukuri tjetër i jepnin vendit vargu i kodrave të Karatoprakut, që ndajnë fushën e madhe me detin Adriatik e që janë mbushur plot me pemë të buta e të egra, të cilat iu rrinë kodrave përsipër si kurorë.

Thonë se e Bukura e Dheut, që la çezmat hapur kur mendonte për princin dhe u bë shkak të formohej Tërbufi, delte përherë dhe vështronte këto vargmale. Ajo vështronë pemët dhe thosh: «Selvia është pema më e bukur nga të tjerat». Po kur lulëzonte gështenja, ndronte mëndje dhe thosh: «Jo, jo, gështenja me krähët e saj është kadënë e madhe». Kur çelte mersini, shkonte dhe këndonte përposh tij, këpuste lule, i thurte kurorë dhe i shkonte princit. Një herë princi i kish vënë kurorës një lule që e kish gjetur në malet e Elbasanit dhe që quhej «Ylli i Malëve».

«Vetëm kjo nuk mbën këtu», i pat thënë princi, E bukura e Dheut e kish gjetur edhe këtë në kodrat e Karatoprakut dhe në kurorën me lule zerdëlie, kumbulle e molle kish vënë dhe një «Yll mali».

Në vjeshtë, së Bukurës së Dheut ja kish ënda të vështronte ullinjte, hardhite që përkuleshin e dalloheshin midis llojeve të tjera të pemëve frutore dhe zbukuronte me to trupin.

Gjithë këto bukuri që kishin magjepsur edhe të Bukurën e Dheut dukeshin nga vëndi ku merinin ujë. Atje edhe ajri sikur qe më ndryshe, më i pastër, ndaj mblidheshin dhe njerëz. Dendur, kur ish e mirë koha, nga ky vënd përhapej kënga e vajzave dhe e grave. Po kur prishej koha, në këtë vënd frynte një thëllim i tërbuar që të merrte mëntë. Thonë

sekur pat fryjtur smoreci (erë e detit) kish bërë vaki që kish marrë dhe njerëz e i kish flakur në llum.

Atë mbremje, koha dukej sikur po prishëj, po prapë nja katër pesë vajza dhe gra patën mbushur ujë dhe po bisedonin. Midis tyre ish dhe Bulja. Ajo u qe lutur fshatarkave të rrinin se do të dëgjonin një gjë të çuditëshme. Kur po perëndonte dielli, erdhi për të mbushur ujë dhe Selvija.

— Tani kini për ta dëgjuar, — u merrmëritë Bulja.

Selvija përshëndeti shoqet, mbushi ujë, dhe u mat të ikte.

— Për ku po nxiton, moj Selviqe, pse s'na beqenis, apo ta mori mëndjen bandilli.

Vajza uli shtamën dhe vështrroi Bulem e skukur në fytyrë.

— Ç'më vështron! mbremë, ku na vajte andej nga Shelgu i Lumturisë? Dukesh si engjëll ti, po je një keqë që s'e ke shoqen!

Selvija u shqetësua aq shumë sa i ra shtama nga dora.

— He! Ti kuqë, na hige e ndershme, na e mban hundën përpjetë! Po, po, ditën kështu dukesh, po natën shkon e zhgryhesh nëpër presje e penie. Së shpejti do të na e nxjerrësh dëbicitin sa Roka e xha Rizajt, — liste Bulja nga pas.

Shoqet e tjera dëgjonin dhe qeshnin. Bashkë me të qeshte dhe Bulja.

Pas pak, në vendin e ujit, erdhen edhe gra të tjera dhe Bulja nisi të tregonte përseri.

— Që thoni ju, moj shoqe, ja, kështu e kështu i pashe.

Të tjerat dëgjonin dhe fjala mori dinë.

III

Mizat e dheut kishin rregulluar një rrugë të gjatë midis gramit, në arën e Jashar Shahinit, dhe në një vënd si sop ato patën bërë folenë brënda në dhe. Vrima të mëdha e të vogla qenë shpuar në një truall të qëruar sa një tepsi e madhe. Mizat gjezdisnin, merrnin ushqim dhe ktheheshin të ngarkuar. Njëra syresh, e ngarkuar me një barrë tri katër herë më të madhe se trupin e saj, shkonte dhe, kur lodhej, e lëshonte; pastaj e merrte prapë dhe vijonte rrugën gjersa e shpuri në fole. Miza të tjera shkonin e vinin dhe të gjitha punonin pa u lodhur për të nxjerrë ushqim dhe për të mbajtur veten.

Dielli i marsit me rrezet e tij u ndihmonte në punë; u ngrohte trupin dhe sikur u shkrinte këmbët që s'u ndjenin të lodhur. Pranë rrugicës së miligonave lëronte tokën Aziz Shahini. Ai punonte shpejt e me kujdes. Sa arriti të rrugica e mizave, ndenji një copë herë duke i vështruar; puna e mizave i la mbresë.

«Sa të vogla dhe sa punëtoret!» — mermëriti me vete.

Azizi që i pari që nisi të lëronte në Plepaj. Një ditë më parë i kish thënë Jasharit se toka që bërë për plug. Po i ati, që sikur ish ftohur pak e s'mund të ngrihej ta vështronte arën, e këshilloi Azizin që, para se të nisë punën, t'i çonte një plis që ta shkonte. Dhe djali mori rrugën për në arë. Me të yënë plugun, s'i bëhej të ikte nga puna. Tamam si miza e dheut që s'i ndahej barrës së saj pa e shpënë në fole, ashtu edhe ai donte të mbaronte sa më shpejt lërimin. Për një hop harroi porosinë e t'et dhe zuri të lëronte. Vetëm kur dielli ish ngritur shumë lart në

kupën e qiellit, ai u kujtua. Mori një plis, e futi në torbë dhe u nis për në shtëpi.

Shkonte i qetë dhe sado që toka duhej pënuar, së koha po mbante, gjene s'mund të rrinte pa shpënë në vënd porosinë e t'et.

— Hyri në shtëpi me fytyrë të çelur, la trastën në qoshe dhe iu afua Jasharit.

— E, lalë; si duke, je ndonjë çikë më mirë?

— Pse u vonove kaqë? pa sille torbën ta shoh!

Plaku buzëqeshi i kënaqur kur i biri nxori plisin.

— Mashalla!! Mashalla! — vështronte dheun dhe i merrte erë.

— Ara është bërë, turru. Aziz, merr dhe gratë të punojmë. Dashtë zoti të shërohem shpejt, pa vi edhe unë t'ju ndihmoj.

— Jo, lalë, se punojmë vetë; rri mos u ngrë zotrote, se mos ftohesh.

— Ee, duhet të punojmë të gjithë; ecë, ecë, mos më mëso mua. Shata pa bisht s'punon dot, more bir. Shko ha një çikë bukë dhe nisë.

Azizi mori plisin dhe shkoi në dhomën tjetër.

Bulja, që po rregullonte saçin, u ngrit më këmbë. Azizi i dha plisin duke e vështruar drejt në sy.

— Pse të ka rënë dieja e shejtanit?

E shoqja e pa dhe psherëtiu; pastaj la torbën në hajat dhe erdhi e ndenji në bisht pranë të shoqit. Mori një hekur, trazoi zjarrin, dhe iu drejtua Azizit që po dridhte një cigare:

— E dëgjove së ç'flet fshati? — i tha e nxehur në fytyrë.

— Azizi ngriti kokën, pastaj lagu kartën e cigazit dhe duke mos e bërë veten, tha:

— S'kam dëgjuar gjë, po shiko mos i shpif ti nga koka.

Ee, i shpif unë! Unë nderoj derën tuaj, se të kam burrë, nderoj derën e shtëpisë ku kam njëzet vjet që po punoj.

— Mirë, mirë, folë, ç'do të thoshe?

— Yt nip na paska rënë në sevda.

— Ç'flet, moj budallaçkë, s'ka bërë vaki në shtëpinë tonë kjo që thua.

— Dëgjo, dëgjo; Hekuri do të bijën e Rizajt, Selvijen. Kërkon të marrë të bijën e hasmit, more vesh?

Azizit i mbeti cigarja në dorë, ngrysi vetullat, mori mashën dhe kapi një thëngjill në zjarr.

— E shikon këtë? do të ta djeg gjuhën, nëpërkë! pusho, se s'bëjnë vaki këto gjëra.

— Gjuhën digjima, po të të gënjej, po ja, për atë bukë e më zëntë sytë që po të them të vërtetën. Po s'më besove, ngreu dëgjo në fshat, se ç'thonë.

— Vështro, të mos të të dëgjoj më! Gëk të mos bësh! shiko se vete, ja fut në vesh lalës, pa ta kam për të kashaisur kurrizin! Kësaj pune ja dal vetë në krye... E bërë farmakun, të ha dhe të iki.

— Unë s'flas, gojën do ta kyc, po ti, po qe burrë, zbardhna fagen dhe lana turpin që po na kanë osët, dëgjove?

— Hiqmu që këtej! fillove të na mësosh, — i shfryu gjene i shoqi dhe u ngrit e doli përjashta.

Nevruze Drenja; e motra e Rizajt; ish grua fanatike. Dikur, kur, kish qënë e re kish shërbyer në shtëpi të një beu. Atje kish hyrë në tarikat dhe, që atëhere, s'besonte gjë tjetër përveç shehlerëve dhe dërvishlerëve. Sa herë që dërvishët shkonin nëpër myhybët e tyre, të dërguar nga shehlerët për ndo-

një karroqe misër, për ndonjë qengj e cchap, do të ktheheshin të shtëpia e Rizajt. Rizaj s'bënte zë, s'ja prishte qejfin së motrës, se e kish më të madhë. Kish vite që Nevruzja s'bënte punë. Pat zënë një qo-she, kish veshur një fustan të zi dhe, para se të flinte, tërhiqte tespijet duke mërmëritur: «ja Muhamet, ja Ali» dhe vazhdonte kështu gjersa i mbylleshin sytë. S'donte ta luante njeri dhe sikur të bëje shaka e ta trazoje, le që të shante rëndë, po më vonë s'të fliste më gojë.

Nevruzja ish fanatike edhe ndaj femrave. Sikur ta kish në dorë s'do të linte as dhe një vajzë a grua të delte përjashta. Kur vonohej Selviya, grindej me vete duke zënë më gojë gjithë emrat e shenjtë. S'dilte më tej nga praku i derës. Edhe kur qëllonte të vinte në ndonjë fqinj, e mbështillte kokën me një burulluk të bardhë aqë shumë sa vetëm hundën dhe sytë linte jashtë.

Atë natë Nevruzja, si hëngri bukë, nisi të mpleksë një çarape leshi. Kur ranë të flinin njerëzit, uli llambën dhe zuri të tërhiqte tespijet. Kur filloi t'i rëndonte sytë gjumi, puthi tespijet, tha një bismilahi e kënaqur, se dhe atë natë i këndoi shpirtit, dhe ra të flinte e qetë. Të nesërmen u ngrit pak si vonë. E mbesa i pruri mëngjesin: një tas me qumësht të përsheshur. Me të mbaruar së ngrëni, në shtëpi hyri një plakë tjetër. U ul pranë saj dhe nisën të shkëmbejnë shëndetet.

— Ç'dëgjova, ç'dëgjova, moj, xhiko Nevruze! Këto femrat e sotme i hëngërt kolera.

Nevruzja pa shoqen që mbylli sytë kur mallëkoi:

— Zoti na ruajtë, — mërmëriti si për t'i kthyer përgjigjen shoqes, — shqyrr që kam një në dorë dhe e kam me mënd.

— Ç'dëgjova, ç'dëgjova, moj xhiko Nevruze, — përsëriti shoqja, — Edhe jot mbesë u hazdis!

Nevruzja luajti nga vëndi sikur ta kishin shpuar. Pa shoqen me ca sy të shqyer, futi mollëzat e faqeve brënda dhe nga që u ngrit me deftik, i ra shamia që kish hedhur në kokë e iu dukën flokët e gjatë e të thinjur.

— Parmbrëmë na e Kishin parë me Hekurin e Jasharit që përqafoheshin te Shelgu i Lumturisë.

— Ja baba Ali! — ja bëri plaka dhe humbi duke mbërthyer sytë në tavan.

Shoqja u trëmb dhe thirri. Në dhomë hyri Selvija me furi. Kur pa tezen të alivanosur, mori ujë dhe nisi t'i spërkatë fytyrën.

— Nga ti, nga turpet e tua u sëmur, m'u bëfsh kurban, — tha fqinja dhe u ngrit e iku duke u tundur.

Nevruzja erdhi në vete pas një copë here. Pa të mbesën që ish zverdhur dhe i bëri shënjë të largohet. Mbështolli fustanin rreth vetës, hodhi një batanije kokës e u kruspullos në buxhak.

Kur erdhi Rizaj, u ngrit.

— Ku je, o vëlla, — i tha, — mbylle derën dhe hajde ulu.

— Pse je bërë kështu, moj motër, ç'të ka rënë kjo çehre?

— Ulu, o vëlla, ulu. Qyqja, u turpëruam. A dëgjove ç'ka bërë jot bijë?

Rizaj ndenji këmbakryq, nxori kutinë dhe nisi ta dredhë duke parë të motrën.

— Jot bijë na qënka qafuar me të nipin e Jasharit. I dualën mëntë, më duket.

Rizajt i ra kutia nga dora.

— A je në vete, moj motër? Ç'janë këto që thua?

— Të janë zënë veshët, s'ke dëgjuar ç'mollois fshati? Harboje, harboje kecken e përroit.

Rizaj u ngrit dhe doli përjashta. E hiqte duhanin paf e puf dhe më në fund e vërviti cigaren tej. Ngriti kokën dhe thirri të bijën.

— Dëgjo, — i tha duke e shikuar rreptë, — po të pashë të dalësh nga praku i derës, t'i theva këmbët.

Vajza u ngashërye dhe hyri me nxitim në shtëpi.

* * *

Dashuria kish hedhur rrënjë të thella në zëmrën e Selvijes. Këto rrënjë u mpleksën e u forcuan më shumë që kur nisën takimet. Fjalët e ëmbla e puthjet e bënë të shpërthejë dashuria në zëmrën e saj siç shpërthen trëndafili në pranverë. Vajza nisi të shijojë bukurinë e dashurisë e atë lumturi që i jep ajo shpirtit. Një takim, një buzëqeshje, një puthje e shtonte dhe më shumë afshin, ndizte ndjenjat, i lidhte fort, i bashkonte më tepër dhe si djali ashtu dhe vajza shikonin se rrugë tjetër përveç bashkimit të tyre s'kishte.

Dëndur Selvijes i hipte mërzia, sepse kujtonte t'anë, e dinte me siguri se do ta hidhëronte që po vepronte me kokë të saj; po si t'ja bënte? Do të vuante do të duronte hidhërimin e plakut, se e ndjente që kështu ish shumë më lehtë, se sa të shkëputej nga djali. Pa djalin s'rronte dot.

Atë ditë, kur mori vesh i ati punën e Selvijes, vajza nisi të vuajë atë që priste. Rrinte e mjeruar, vështronte fshehur plakun, dëndur i venin lot, po e mbante veten. Përpiquej t'ja plotësonte çdo gjë t'et që ta lehtësonte nga barra që i kish rënë. Nuk

14
70

dinte se ç'mendonte ai. Ç'do të bënte? Kish ditë që i ati s'i fliste fare me gojë. Të pyeste tezen, ajo ish katranosur më keq, se jo vetëm që s'pranonte të fjalosej me të, po s'donte as ta afronte. Që natën që kish marrë vesh punën e saj, i kish nxjerrë shtresat në koridor dhe Selvija flinte në të ndarën ku gatuhej gjella.

Veç vajtjes të t'et, vajzës i kish hypur një mër-zitje e madhe, se s'kish njeri më kë të bisedonte. Të dilte nga shtëpia, kish frikë se mos e vështronte babaj. Pastaj kush i dëgjonte dhe fjalët e botës? Dëndur, mendonte Hekuranin: ç'bënte ai? A kishin marrë vesh gjë shtëpia e tij?

Një mëngjes, si pat mbaruar punët e shtëpisë, qe ulur pranë dritares dhe vështronte e menduar. Kur pa se nga deriçka hyri në oborr i ati, ajo u ngrit e shkoi te zjarri.

Plaku, si hoqi këpucët, u ul e e thirri.

Vajza u drodh, u përtyp dhe u skuq në fytyrë. Shkoi ngadalë dhe qëndroi më këmbë. Rizaj e vësh-troi një copë herë. Profili i shtetit të saj, i ndriçuar nga dielli, që hynte nga dritarja e hapur, fytyra e saj e hequr, e skuqur nga turpi, kaçurrelat e flokëve të bukur, rrodhet e buta të leshrave pranë veshëve, vezullimi i venitur i syve, goja e pafajshme, bile dhe fustani i vjetër i zbardhur, e mbushën Rizanë me një dhëmshuri aq të madhe atërore, sa që psherëtiu me gjithë shpirt.

— Ikë, — i tha, nga që s'ish i zoti t'i fliste për ç'kish menduar. Selvija e vështrroi në sy, u zbeh në fytyrë, u gnashërua, nisi të qajë dhe ra përmbys duke vënë kokën në gju të t'et.

— Më mirë të vdes, baba, s'duroj dot më, s'duroj dot!

Plaku nisi të dridhej, ngriti dorën, desh t'i le-
dhatonte flokët, t'i thosh ndonjë fjalë që ta reshtëte,
po se ç'e ndalonte. S'i duronte dot psherëtimat e çu-
pës. Shikoi përreth i tronditur. S'dinte se ç'të bënte.
Fshiu sytë me një peshqir që e përdorte si shami
dhe u ngrit duke rënkuar.

* * *

Një frikë e fshehtë, një tronditje e padukshme
po endej në shtëpinë e Shahinajve. Më çquar nga të
gjithë këtë frikë e tronditje e ndjente e ëma e He-
kuranit, Nekija. Ajo kish pikasur me kohë se të bi-
rin diç e mundonte; pat folur me të, e pat vrejtur
nga të gjitha anët, ish menduar, po shkakun e vër-
tetë s'e kish gjetur.

Tërë ditën Nekija e ngryste me urtësinë e saj,
e zonja të përtypte çdo gjë të mirë e të ligë pa bërë
fjalë, pa u inatosur. Donte që në shtëpi të mos kish
sherr e sidomos të mos kish sherr me të birin. Kur
e shanin Hekuranin, kur ai bënte ndonjë të pabërë,
ajo ligështohet dhe e mbante më këmbë vetëm da-
shuria që kish për djalin, hyzmeti që duhej t'i bën-
te atij.

Si gjithë pjesëtarët e familjes, veç Jasharit, dhe
ajo e kish marrë vesh punën e të birit. Kjo gjë e
kish tronditur shumë, dhe, veç Hekuranit, ajo që e
vetmja që vuante më tepër nga të gjithë për këtë
çështje. Hidhërimi e tronditja kishin lënë gjurmë
kudo në trupin e saj, në fytyrën që kish marrë ngjy-
rën e gjetheve të vjeshtës, në sytë që mezi vështro-
nin e që ishin aq të lodhur, në shpatullat që i qenë
kërrusur... Dhe vetëm mendimi që t'i dilte krah
djalit, kur ta donte puna, e mbante më këmbë.

Një mbrëmje Nekija vendosi të bisedonte me

djalin. Kur u kthye Hekurani nga puna, e thirri në një cep, larg syve të Bules, u ul pranë tij dhe nisi ta vështrojë me kujdes. I biri kish ndryshuar, një fytyrë tjetër i kish rënë, një fytyrë ku vizatoheshin mendime të shumta, halle e derte. Iu coptua zemra, u ngashërye dhe e pyeti:

— Ç'të mundon, o bir? Pse nuk ja thua nënës hallet?

Djali e pa në sy. Kuptoi se e ëma vuante dhe vuante aq fort, sa që s'ja priste mëndja. Fytyra e saj kish marrë një ngjyrë të llahtarëshme, qe lodhur e drobitur sa kurrë ndonjë herë tjetër.

— Mome — aman mome, mos u sëmëllis, mos u dëshpëro, mos mendo për gjë. Ne do rrojmë të lumtur. Pse të vuash ti për mua? Unë s'jam më i vogël. I bëj vetë ballë çdo gjëje. Aman, mome, mos u mër-zit, — ja bëri Hekurani duke iu lutur e duke e puthur.

— Hekur, djali im, — psherëtiu thellë gruaja dhe sikur diç ja zuri fytin. Donte të fliste, po s'mundte, — Hekur, djali im, — tha më në fund, — pse nuk ja hap nënës barkun.

— Do të t'i them të gjitha, mome; ti mos u trondit. Unë e dua Selvijen, e dua. Unë do të fejojem me të. Ti mos u trondit. Çdo gjë do të vejë mirë. Lala do të bëjë fjalë, po prapë do të pranojë. Vetëm ti mos u dëshpëro.

Nëna pa të birin në fytyrë dhe vuri re vendosmërinë e tij të madhe. Fjalët e saj s'do të vlenin, ishte e kotë t'i thosh që të hiqte dorë. Sytë tregonin se qe shumë i dëshpëruar që po haste në pengesa dashuria e tij. Djali vuante. Një nga këto vuajtje mund të ish dhe tronditja e saj. Vërtet, s'duhej të tronditej, se vetëm kështu do ta ndihmonte të birin. Po a kish mundësi? Sidoqoftë duhej që edhe tron-

ditjen ta përtypte, të mos e çfaqte, ta mbliidhte dhe atë në lëmshin e madh të halleve të saj.

— Mos u dëshpëro, bir i nënës, s'tronditem. Të jap fjalën se nuk tronditem, — i tha dhe nga që s'e mbante dot veten, u ngrit e shkoi në shtëpi.

Sadoqë i dha fjalën, sadoqë mendoj ta përtypte shqetësimin, prapë s'qe e zonja. Mendime të shumta e ngacmonin. Hekuranit s'ja jepnin kurrë vajzën, s'ja jepte i vjehri dhe as i ati i çupës. Si mund ta ndihmonte ajo si nënë djalin e saj, zemrën e saj? Nuk shihte asnjë zgjidhje. Kjo e dëshpëronte më shumë. Vështronte të birin në buzë të grëminës dhe s'dinte se si ta shpëtonte. A kish më keq?

«Qyqja unë, e mjera unë! Ku je, o Demir, ku je të shohësh se si jam bërë! — thosh ngado që vinte, duke e zënë për herë të parë në gojë emrin e të shoqit të vrarë në luftë. Oreksi iu pre, gjumi s'e zinte. I merreshin mëntë. Djersa e hollë nisi t'i bjerë më dendur. I ftoheshin duart e këmbët, dridhej dhe ecte më zor të madh. Nga dita në ditë ndjehej më keq, nga dita në ditë mundonte veten, se kish frikë mos i pësonte gjë djali.

Qyqja unë, e mjera unë! Ku je, o Demir, ku je të shohësh se si jam bërë! — thosh ngado që vinte, duke e zënë për herë të parë në gojë emrin e të shoqit të vrarë në luftë. Oreksi iu pre, gjumi s'e zinte. I merreshin mëntë. Djersa e hollë nisi t'i bjerë më dendur. I ftoheshin duart e këmbët, dridhej dhe ecte më zor të madh. Nga dita në ditë ndjehej më keq, nga dita në ditë mundonte veten, se kish frikë mos i pësonte gjë djali.

Zyra e re e shefit të kantjerit ndodhej përballë portës së jashtme. Koridori i ngushtë, nga të dy anët me dyer të shumta, ish gjithmonë i errët.

Në mes të murit prej dërrase, të lyer përsipër me gëlqere, ciflat e së cilës shiheshin kudo në dyshe-me, mbështetej një kanape e vjetër. Te ajo rrinin përherë njerëz, vetëm natën e shihje të lirë.

Atë mbrëmje, në të ish ulur Hekurani. Mbante sytë të dera dhe, sa herë që hynte e dilte njeri, përshëndeste.

— More, po s'paskan të sosur punët e këtij, — thosh për shefin. Më në fund, i erdhi radha, trokiti dhe hyri.

Shefi ngriti kokën dhe pa Hekuranin.

— Ulumi, — i tha, nxori shaminë dhe fshiu ballin.

Hekurani ndenji në një nga të tetë karigët që rrethonin tavolinën e gjatë.

Shefi hapi një shtar, nxori ca letra dhe i dha Hekuranit një «Labinoti».

— Ne e shqyrtuam propozimin tuaj; unë bisedova me shokun Hajri; mbledhëm këshillin teknik dhe përfunduam se disa gjëra janë të mira dhe ju falënderojmë për to, kurse disa gjëra nuk kanë baza. Mendimi juaj se uji i Tërpufit të madh shkon në Kënetn e Zezë është i saktë. Ne muarëm masa dhe zumë shtigjet, — si përpëliti qepallat, shtoi: — Mendimi për Hurdhjet e fshehta s'na duket i dokumentuar. Nuk ka përse të hahet vahu dhe të shëmbet dheu, kështu që s'ka arsye pse të ndrojmë drejtimin e kanalit. Ju vazhdoni punën me gjakftohtësi dhe të kini besim të plotë në fjalët tona.

Hekurani rrudhi vetullat dhe shojti cigaren.

— Shoku shef, unë jam i sigurt, se kur bie shi, vahu hollohet, dhe jo vetëm kaq, por sikur të futen eskavatorët dhe nja një kilometër, pa tjetër do të pësojnë ndonjë fatkeqësi. Unë punoj në krye të eskavatorëve dhe shoh se sa më shumë që shkojmë përpara, aq më tepër vështirësi ndeshim dhe aq më me nerva të ngritura punojnë eskavatoristët.

Hekurani heshti dhe e shikoi në fytyrë për të vrejtur se mos shefi e keqkuptoi. Sigurisht që ai e keqkuptoi dhe e mori Hekuranin për frikacak.

— Dëgjoni, shok, është mirë të mos ngulni këmbë. Vetëm ju jini që mendoni kështu dhe s'më pël-

gen kjo këmbëngulje... Kini besim tek në dhe mos u frikësoni. Asgjë s'kini për të pësuar.

Hekuranit iu drodhën pak faqet, i ra një hie e zezë, e shikoi rreptë dhe i tha:

— Unë kam lindur e jam rritur në Plepaj dhe e njoh vendin shumë mirë. Te Hurdhjet e fshehta më është vrarë babai për t'i dalë zot vëndit. Vetë jam komunist, prandaj t'ju mbushet mëndja se s'e njoh frikën. — U ngrit më këmbë, — unë kërkoj që propozimin t'ja thoni shokut Hajri. Dhe ju lajmëroj se nuk do ta lë çështjen me kaq.

— Ohu, na fute në të thella; bëj ç'të duash. Vetëm ç'keni, mbajeni për vete; bëtë mirë që na e thajtë. Ju porosis të mos fjaloseni me eskavatoristët e tjerë se mbillni panik.

— Natën e mirë.

— Natën e mirë, shoku Hekuran, — ja ktheu shtëpi me ironi shefi.

Eskavatoristi doli nga zyra i kuq në fytyrë. Me të kapërcyer prakun psherëtiu, luajti supet dhe mori rrugën e fshatit, i kredhur në mugëtirën e mbremjes.

* * *

Shefi i kantierit s'i vuri vëmëndjen e duhur propozimit të Hekuranit. Posa pa shtigjet e hapura dhe ujin që shkonte nga Tërbufi në Kënetën e Zezë, dha urdhër që të mbyllnin shtigjet, dhe me kaq e mbaroi punën. Ai nuk e vrau mëndjen më gjatë që të studjonte se mos ndërmyjet të dy kënetave kishin ndonjë lidhje të fshehtë, apo ndonjë yckë tjetër dhe të vinte në vend e të shihte se si mendonte Hekuranit që të kthehej kanali, ose të pyeste ndonjë fshatar a ish-in të vërteta gjithë ato që thosh djali. Moskëçarja dhe përgjësja që i dha Hekuranit, e shtyj-

ti Besimin të mendonte mirë dhe, të nesërmen e bisedës me Hekuranin, i shkoi shefit të kantierit, kuvendoi shtruar me të dhe, deshi s'deshi, më në fund shefi u bind se këtë çështje duhej ta shikonte me kujdes.

Pas dy ditëve Gëzimi u ngrit dhe mori rrugën e Plepajt duke menduar që të bisedonte me Kryetarin e këshillit dhe me ndonjë plak tjetër. Ai do të pyeste edhe Jasharin, se atë e njihte më mirë nga të tjerët, megjithëse nga ai s'priste ndonjë gjë më shumë nga sa i kish thënë Hekurani.

Shkoi në Plepaj, vajti në këshillë, po e gjeti zyren mbyllur. Qëndroi një copë herë më këmbë para oborrit dhe sytë i vajtën te rrapi i madh i Shahinajve. Atje diktoi Azizin që po priste dru, dhe i bëri zë të vinte ta takonte.

Azizi, si e pa që ishte vetëm, e ftoi mikun në shtëpi. Gëzimi shkoi, u përshëndosh me të dhe e pyeti:

— Në shtëpi është xha Shari?

— Ka shkuar nga kopshti, po urdhëro brënda.

— Jo, të falem nderit, desha ta pyesja për diçka, po... — dhe e shkoi Azizin në sy.

— Po qe fjalë fshati dhe shtëpie, edhe unë Plepallar dhe Shahinaj jam! Mund të ma thuash, — i buzëqeshi Hazizi.

Gëzimi u ul në një kërcu, përkundrejt u ul dhe Azizi.

— Hallin e kemi këtu: — e filloi bisedën Gëzimi, — një njeri na ka thënë se Hurdhjet e fshehta, kur bie shi, hullohen dhe s'mbajnë. Po ta marrësh nga ana e shkencës, si ta them, unë mendoj se ai sikur s'thotë të vërtetën. Prandaj desha të pyesja xha Rizanë e xha Sharin, që janë më të vjetër dhe nga familje të mira, e të merrja prej tyre fjalë të sakta,

— Unë e di se kush jua ka thënë këto, — ja pri-
ti Azizi, — ai është im nip. Po dëgjo, o shoku shef,
se desha të vija dhe në zyrë për punë të tij. Nga një
njeri që nuk sheh hair shtëpia, nuk sheh as vëllezë-
ria e as shoqëria. Atij mos i besoni po punoni me
mëndjen tuaj. Këtu tek ne në fshat është bërë dhe
një farë batakçillëku. Kryetari i këshillit mundi që
t'jua mbushë mëndjen se gryka më e mirë për të bë-
rë kanal in është ajo e Strymit dhe jo e Patës. Gji-
thë këtë e bëri se, po të bëhej grykë kanali ajo e Pa-
tës, do t'i iknin nga dora bostanet. Ja, thuaj ti, sho-
ku shef, a mund të bëhej kanali në Grykën e Patës?

Gëzimi u mendua dhe tha:

— Nejse, vazhdoni; ajo është punë inxhinjerësh.
— Që thua ti, — vazhdoi Azizi, — Rizajt i ndih-
moi dhe im nip, se ai i do të bijën, dhe kështu ne
na la në baltë. Do të na ikë kopshti nga duart për
qejin e Rizajt e të Hekuranit. Ja, kështu është ai,
që na ka helmuar dhe farmakosur. Tani po ju nga-
tërron edhe ju; dhe e di pse e bën këtë? Se ka frikë
të punojë te Hurdhjet e fshehta. Është i djallëzuar
ai, i djallëzuar!... Sa për hollimin e tokës, ajo, o
byrazer, më përpara mbytej, këtë e di mirë, kurse
tani po bëhen kaq e kaq vite dhe s'është mbytur
njeri, s'është dëgjuar gjë. Kështu është dhe mos ecë
hiç gjëkund, mos pyet hiç njeri tjetër, se këto që
të thashë unë do të të thonë. Hë, vetëm po pyete
Rizanë, dhe po të marrë vesh Rizai se kështu e kësh-
tu ka bërë Hekurani, atëhere edhe ai do të mbajë
anën e Hekuranit dhe ka për të ta prishur mëndjen
më shumë.

— Gëzimi u ngrit, i dha dorën, dhe këtë radhë,
pa vrarë mëndjen më gjatë, i mori për të vërteta të
gjitha ato që i tha Azizi dhe u kthye në kantier. Sa
u ul në karrige shfryjti kundra Hekuranit:

— E dija unë se ai është frikacak dhe i ndyrë!
Shtriu duart, i ngriti përpjetë, gogësi dhe si,
hodhi këmbën mbi këmbë, nisi të sodiste fushën.

Hekurani kish tri ditë që ish sëmurë. I dhimbte
fyti dhe gjoksi. Kur e kur i dhimbte dhe koka. Sa-
doqë donte ta mposhtëte sëmundjen, prapë ajo s'e la
për e hedhur në dyshek. Të katërtën ditë ish më mi-
rë dhe mendoi të shkonte në punë. Që në mëngjes,
si hëngri bukë, mbathi këpucët dhe ndezi cigaren në
një prush që i dha e ëma, pastaj mori rrugën. Ishte
rruar. Rrezet e diellit i binin në fytyrë dhe i jepnin
një pamje freskie. Mustaqet e vogla, që kish nisur
t'i linte, i lëzetnin fytyrën dhe e tregonin më të
madh nga ç'ish. Sytë e thelluar dëshmonin për së-
mundjen, që, sado e shkurtër, prapë kish lënë gjur-
ma. Sa doli nga fshati mori udhëzën buzës së një
hendeku. Në të djathtë, shtrihej presja e gjelbëruar
e dukej sikur mbaronte përtej, të kalaja e Turrës.
Në të majtë, ngrihej kodra e Shën-Premtes, veshur
me ullinj e qipariza e që dukej sikur ish koka e varg-
malit të Karatoprakut. Përpara shtrihej fusha e
mbushur me pellgje, megjithëse kish kohë që s'pat
rënë shi. Djali vështronfe me vëmendje vendet dhe
fytyra i shprehte një farë kënaqësie.

Si eci ndonjë orë e ca, u kthye në të djathtë
dhe, duke shkuar nëpër një rrugicë të ngushtë, hum-
bi midis presjes. Sa më thellë që hynte, aq më shumë
më i kridheshin këmbët në baltë.

Në mes të rrugës qëndroi. Vështroi nga të gjit-
tha anët, dhe kur u sigurua se s'kish gabuar udhën,
vijoi më tej.

Pas dy ore arriti në buzë të kanalit. Vështroi

për dhe tundi dorën, shtrembëroi pak buzët dhe mërmëriti:

— U fëlliqa që u fëlliqa; të shkoj dhe ca, — dhe eci duke shkelur në kokat e presjes që i kish nxjerrë buldozëri. Qëndroi buzë kanalit dhe vuri duart në bel. Fytyra i ndriti dhe një buzëqeshje krenare e pushtoi përnjëherë. Sytë e gëzuar vështronin kanalini e gjerë që shkonte drejt. Në buzë të tij, nga ana e Shkumbinit, kodrat me dhé qenë rrjeshtuar në një vijë, sikur të ish vënë në radhë një armatë e tërë punëtorësh. Djali zuri me dorë faqet dhe iu bë përpara fytyra e t'et që u fliste partizanëve:

«Shqipërinë do ta çlirojmë nga fashizmi dhe bejlerët. Do të ndërtojmë Shqipërinë tonë, ku njerëzit të rrojnë të lumtur. Do ngremë fabrika, uzina, do thajmë kënetat e do ta bëjmë punëtorin dhe fshatërin zot të fateve të tyre».

— Si thanë komunistët ashtu po bëhet, — dhe atë çast e ndjeu veten të lumtur dhe ndërgjegjshëm shumë të pastër. Duke vështruar, nxori kutinë, drodhi një cigare, e ndezi me çakmak, dhe, si e hoqi dy tri herë, vendosi të shkojë të eskavatori i tij. Afriti në fund të kanalit. U habit, sepse nuk po shikonte asnjë U ngjiti në një vend pak të lartë, që ish formuar nga grumbulli i dheut dhe, nja dyqind metra në të majtë, dalloi eskavatorët. Si hoqi dorën që e kish lënë si strehë kapelle për të shquar rrugën që të shpinte të maqina, nisi të shtyri i ashpër ekuilibrin e tij.

— Më të parë eskavatorët, sepse u mrvrejtë. Diç i ra ndër mend. Aty pranë dalloj një shelg të madh me trup të trashë. Plepallat e qthërrisnin: «Shelgu i Vdekjes». Kur ishte ai ende fëmijë, Mahmud Beu i Elbasanit kish bërë një kanal për të lidhur Kënetën e Zezë me Tërbulin. Rruga më e shkurtër kalonte pranë këtij shelgu. Një ditë, tek i shpinte gjyshit

bukën, dëgjoi një zhurmë dhe pa një qerre që u fundos aq shpejt, sa që jo vetëm e tmeroi, po dhe e habiti. Në atë vënd që ish mbytur qerrja po punonin eskavatorët. Po sikur t'u ndodhte dhe atyre si i pat ndodhur dhe atij fshatarit të mjerë?! E mbërtheu një tronditje dhe një frikë e madhe. Ngau këmbët shpejt dhe sa më shumë që bridhte, aq më e fortë i bëhej zhurma e maqinave dhe aq më tepër e ndjente vahun të dridhej. Kur arriti te vëndi ku punonte eskavatori i parë, u prish në fytyrë. Maqina falej sa herë që mbushej lopata dhe dukej sikur do të fundosej. Iu afrua eskavatoristit dhe e vështroi drejt në fytyrë. «Po, ky po hap varrin me duart e tija!» — mermëriti dhe, tek po e vështronte në sy, iu bë qerrja, buajt dhe fshatari që u kredhën sikur t'i përpinte ndonjë kuçedër. Duke përfytyruar këto, ndjeu vahun të lëkundej, pa eskavatorin që po dridhej dhe pjesën e pasme të tij që u ngrit një herë, dy herë dhe më në fund u duk lopata, duke lëshuar anëve llum të zinj.

Hekurani mori frymë thellë dhe nuk ndenji më, po bëri nga kish ardhur. Kur sosi në kantjer, dielli po ngjitej në kupën e qiellit. Qe dërsitur, ish zverdhur në fytyrë dhe, nga që ish lodhur, mernte frymë me të shpejtë.

Hyri në administratën e Kantjerit dhe pyeti për sekretarin e organizatës. I thanë se kish dalë nëpër reparte. Duke nxituar, u fut në depon e maqinerisë, në menci, në garazh, në klub dhe, më në fund e gjeti sekretarin e organizatës bazë të Partisë në oficinë.

Sekretari, kur e pa ashtu të tronditur, zmadhoi pak sytë dhe e pyeti:

— Ç'ke, shoku Hekuran? Ç'ka ndodhur?

Djali e zuri për krahu, e hoqi mënjanë dhe me zë të dredhur i tha:

— Merrni masa, dëgjoni apo jo, merrni masa, se do të mbyten shokët.

Sekretari u çudit, e pa me vëmendje shokun dhe për ta qetësuar e këshilloi:

— Dëgjo, Hekuran, folë me gjak të ftohët.

— S'kam ç'të flas; merrni masa të shpëtoni shokët, ndryshe...

— Çfarë ndryshe?!

— Ndryshe do të mbledh gjithë fshatin t'jua sjell këtu që t'ju mbushin mëndjen se është ashtu si them unë.

Sekretari u mendua. U ul në një hie peme dhe, duke e parë shokun në një gjëndje të tillë, tha:

— Ç'mendon të bëjmë, Hekuran?

— Duhet të ndërpriten punimet, të kthehet kanali, se u fikëm!

U bë qetësi; vetëm dëgjoheshin çekanët që rrihnin në repartin e kantjerit.

Sekretari nxori një fletore dhe, duke shkruar, tha:

— Mirë, këtë çështje po e shtrëj në byrënë e organizatës bazë të Partisë që sot pasdrekë. Në mbledhje do të vish dhe ti. Do të rrahim propozimin tënd. Si thua?

— Bëni ç'të doni, vetëm ndaloni punimet, se po ç'mëndem kur mendoj se fati i shokëve varet në një fije peri.

Sekretari e vështrroi dhe një herë e mblodhi buzët i menduar. Fjalët e Hekuranit po i bënin përshtypje dhe po i futnin një shqetësim aq të madh sa s'kish ku të vinte më.

— Ku do të vesh, shoku Hekuran? — pyeti.

— Këtu do të rri, do të pres sa të bëhet mbledhja e byrosë.

Sekretari psherëtiu! Sa më shumë që dëgjonte

eskavatoristin dhe sa më dendur që e vëshitronte në fytyrë, aq më fort i shtohej besimi në fjalët e tij dhe aq më tepër tronditej.

— Po shkoj, Hekuran, por shkoj të shikoj punimet. Mbledhjen do ta bëjmë nga ora pesë.

U ngritën që të dy. Sekretari shkoi nga garazhi i makinave, kurse Hekurani bëri për te një fik i vetëmuar në mes të një are me misra. Në të arritur, u mbështet pas tringut dhe nisi të përfytyrojë gjithfarë të zezash. Herëri bëheshin në sy Hurdhjet e fshehta, herë eskavatori duke u mbytur; herë shokët që fundoseshin në llumin e llucën të zezë. Dridhej i tëri, luante vetullat dhe shtrëngonte nofullat. «More, po pse s'më dëgjojnë?» — thoshte me vete dhe i vinte të hante mishtë me dhëmbë. «Po s'muarën vesh edhe sonde, do t'i shkruaj Komitetit të Partisë. Po s'më dëgjuan dhe atje, do t'i shkruaj Komitetit Qendror. S'i kam për të lënë rehat; të më shohin... Po pse s'më kuptojnë, mos duan të sabotojnë, mos ka ndonjë armik brenda, mos duan të na e bëjnë si në Maliq? Djalli kamori, po xhia Rizaj ç'bën që rr duankryq? Po këshilli ç'bën? Edhe me data do të bisedoj. Do të më besojnë më në fund?» — Hódhi bishtin e cigares përtej, u shtri në brinjë dhe mbylli sytë, së ndjehej shumë i dobët. E kapíti gjumi një copë herë. Flinte i shqetësuar. Kohë më kohë i ngriheshin përpjetë mollëzat e faqeve, pastaj i lëviznin vetullat dhe i dridheshin buzët. Dukej se shihte ëndra të këqija. Më në fund u ngrit i llahtaritur, zuri fytyrë me duar, por turp pa se kish qënë në ëndër, u qetësua. Dielli kish rreshtitur shumë nga kupa e qiellit. Hekurani u ngrit dhe nisi të ecë. Sa hyri në kantier, takoi Qesim Qolin.

Hynë të dy në klub dhe ndenjen pranë një tavoline.

Zunë të hynin një nga një edhe anëtarët e byrosë së organizatës. Veç këtyre, sekretari pat ftuar dhe shefin e kantjerit megjithëse ai nuk ishte komunist. Kur hyri shefi i kantjerit, shikoi me kujdes eskavatoristin dhe tundi kokën, po a për mirë, a për keq, s'u muar vesh. Nëndë vetë zunë vend dhe secili nxori një bllok shënimesh a ndonjë copë letër, pastaj pritën të gjithë të dëgjonin se ç'do t'u thuhej.

Sekretari i organizatës u ngrit më këmbë dhe, si i kundroi të gjithë me radhë, tha:

— Shokë, unë mendova të bëjmë mbledhjen e byrosë jashtë planit dhe në formë të zgjeruar. Shoku Hekuran disa ditë më parë bëri një propozim për një ndryshim të vogël të trasesë së kanalit. Propozimi i tij nuk u pranua. Shoku Hekuran ngul këmbë në të tijën dhe thotë se jemi shumë në rrezik. Unë posa erdha nga Hurdhjet e fshehta dhe vërtet atje punët s'janë shumë në rregull. Unë mendoj ta shohim mirë këtë problem. Fjalën e ka shoku Hekuran.

Të gjithë vështruan eskavatoristin që u ngrit si me përtim. Hekurani, me duart që i dridheshin, shtroi flokët dhe me zë të ngjirur foli:

— Shokë, unë kam lindur dhe jam rritur në Plepaj. Kam qenë peshkatar dhe i jam futur këtij zanaqi që kur isha nëndë vjeç. Tërbufin e njoh mirë. — Hekurani heshti, shikoi shefin e kantjerit që se ç'bisedoi me brigadierin, picelloi pak sytë dhe shtoi: — Im atë ka qenë peshkatar, anëtar partie, 1942-së dhe komandant i cetës së parë në krahinë. Është vrarë në Hurdhjet e fshehta. Jua thashë këto, shokë, që të më besoni për Hurdhjet e fshehta. — Heshti, fshihi ballin me mengën e xhakës së zërtmyer dhe vijoi. Në rajonin ku zhvillohen punimet, me

sa mbaj mënd unë, janë mbytur njerëz; kur bie shi, atje vahu hollohet, krijohen hendeqe, dhe nuk mban qoftë dhe një njeri sipër. Këtij vëndi po i afrohen eskavatorët. Në vëndin ku punojnë tani, po të bjerë shi, është rrezik të mbytemi. Unë, shokë, jam i sigurt për këto që them dhe përgjigjem përpara Partisë, qoftë edhe më këkë. Për këto arësye kërkoj nga byroja të ndërhyjë për kthimin e trasesë sa nuk është vonë.

Ndenji një copë herë pa folur, pastaj u ul. Dikush luajti karigen, dikush ngriti këkën dhe e vështroi, një tjetër mbloodhi buzët.

— Kush do të flasë? — tha sekretari i organizatës.

U bë qetësi. Sekretari vështronte njerëzit dhe, kur pa shefin që ngriti dorën, i dha fjalën.

— Unë, shokë, pashë në vënd propozimin e shokut Hekuran dhe u binda se mendimi i tij për kthimin e trasesë nuk ka baza. Me këtë mëndje jam edhe tani. Shokun Hekuran unë e besoj. Vërtetë, ashtu ka ndodhur më parë, por sot është ndryshe. Më parë, bregu i kënetës, nga studimet e bëra, shtrihej më gjerë dhe, si rrjedhim, vëndi pranë bregut, kur mbusheshin kënetat, shëmbej e mbytej. Siç thanë fshatarët e vjetër, Tërbufi shtrihej gjer te Çermat, kurse sot në atë vënd ka dy tre katunde. Kështu është puna me Hurdhjet e fshehta. Më parë kështu ka qënë, si thotë Hekurani, po tani vahu ka një organikë të shëndoshë, është pak i njomë, po i aftë të mbajë peshën e eskavatorit. E theksoj: është i aftë dhe s'ka pse ta bëjmë ndrimin e trasesë. Me mbylljen e shtigjeve kënetë e Zezë brënda dy javëve ka për të rënë shumë dhe toka në vëndin e punimeve do të forcohet, — heshti shikoi Hekuranin që po e vështron-

te më zemërim dhe shtoi: — Shoku Hekuran duhet t'i besojë më shumë shkencës, — pastaj si u gëlltit dhe luajti pak nga vëndi vazhdoi: — Megjithëse nuk është rasti, prapë unë desha të flisja: Shoku Hekuran nuk është njeri i rregullt. Dëgjova këto ditë nga goja e një pjesëtari të familjes së tij se ai po ngatërron njerëzit e shtëpisë së vet, për hatrin e një femre. Njeriu që s'do familjen dhe e ngatërron nuk është i aftë dhe për shoqërinë dhe edhe shoqërinë e ngatërron. Gjithë ky mendim i tij për Hurdhjet e fshehta është krijuar, se shokut Hekuran i mungon shpirti i sakrificës, ai trëmbet dhe shpik gjëra që s'do të ndodhin. Kaq kisha shokë, mendoj ta mbyllim këtë çështje dhe të vazhdojmë punën.

Gëzimi u ul, kurse të gjithë njerëzit zunë të vështronjë Hekuranin me një sy tjetër.

Besimi e shikonte dhe sikur s'i besohej për çfarë kish folur shefi. «Kur e paska pasur punën kështu pisk pse nuk më ka thënë gjë», — mërmeriste me vete. Megjithatë u ngrit dhe shtruar e pa u nxituar tha:

— Shokë, në u futëm, ose u hodhëm nga një temë në tjetër. Sot do të diskutojmë propozimin e shokut Hekuran. Unë them që këtë propozim ta shqyrtojmë si duhet dhe, përsa u përket të metave të shokut Hekuran, mund t'i shohim në një mbledhje tjetër. Desha të pyesja shokun Shef se a e ka studjuar ai se nga hyn uji i Tërbufit në Kënetën e Zezë.

— Po! Hyn nga të dy shtigjet.

— Nuk është ashtu. Ditën kur u mbyllën shtigjet, unë vura shenjë. Atje vajta sot dhe pashë se uji i Tërbufit të madh që prej asaj dite është ulur dhe tre gishtrinjtë tjerë, kurse Kënetën e Zezë qëndron gjithmonë njësoj. Nga shkon uji i Tërbufit?

Unë jam me shokun Hekuran. Ai më ka thënë se ka mundësi të ketë ndonjë vijë të nëndheshme që lidh të dy kënetat. Ka mundësi që kjo vijë të kalojë në Hurdhjet e fshehta. Unë mëndoj, shokë, të bëhen studime me hollësi, më me kujdes dhe, mundësisht, të kërkojmë që të vijë një specialist i ujërave të nëndheshme. Ne duhet t'u besojmë njerëzve që kanë jetuar kaq vjete dhe që e njohin mirë vëndin dhe të mos pandehim se i dimë të gjitha.

Pas Besimit, u ngritën shumë shokë që qëndronin midis Hekuranit dhe shefit të kantierit, po që e akuzonin Hekuranin për një farë tronditje të nervave. Më në fund byroja mori këtë vendim:

Të bëhet një studim i ri i Hurdhjeve të fshehta, të vazhdohej puna sipas planit të aprovuar. Gjithë teknikët, dhe maqinaria e tërheqjes të përqëndroreshin në rajonin e Hurdhjeve të fshehta.

Hekurani doli nga kantieri me zemër të thyer dhe i prekur shumë në sedër.

Ecte dhe mërmëriste:

«Mos vallë në ato pak vjete yahu është lidhur dhe s'ka ndonjë rrezik? Mos ka të drejtë inxhenjeri? Kush e di?» — dhe nisi të qërtojë veten që u nxitua dhe që e shtroi këtë çështje me kaq forcë.

Po gjene pendohej.

«S'është e mundur, — thosh me vete, — Hurdhjet e fshehta kështu kanë qenë përherë, po të bjerë shi, atje bëhet det! Do djalli e mban shinë, do djalli e u mbushet mëndja, se për ndryshe do na mbyten njerëzit dhe maqinaria», — dhe kur përfytyronte Gezimin që e kritikonte për punë të familjes farmakosej, zverdhej në fytyrë, psherëtinte dhe sepse i vështirosej ai njeri, që këtë radhë për të ish treguar dhe intrigant.

Besim Qolin atë natë e zuri gjumi vonë. Dy çështje i qenë ngulur në tru si gozhda në pishë. Çështja e Hekuranit dhe puna e Gëzimit që rrinte si shef sa për emër.

Ç'të bënte me Gëzimin? Të bisedonte! Po mos vallë një herë pat kuvenduar me të? Kushedi sa herë! Kushedi sa herë i qe afruar dhe i pat dhënë të kuptonte se nuk po sillej mirë. Dhe në vend që të priste nga ai fjalë të urta, premtime, dëgjonte t'i përgjigjej me ironi: «Posi, posi, shoku Besim» dhe e vështronte nga lart poshtë sikur të fliste me një kalama.

Me gjithë këto gjëra, prapë Besimi nuk dëshpërohej.

«Do të bëjë sa të bëjë dhe gjene ka për të ulur kokën... Ka për të punuar si duhet, ka për të kuvenduar si njeri dhe ka për ta çmuar punëtorin. Koha do ta rrahi dhe do ta argasi», — thoshi me vete.

Po ja, ikën vjeshtat, iku dimri, po ikte dhe pranvera e Gëzimit siç kish qenë kish mbetur. I shkruante letër pas letre Ministrisë për t'u larguar dhe kur mernte përgjegje që s'i plotsonin dëshirën s'ja varëte dhe shoqërisë.

Nejse, kjo e keqe e tij, në atë kohë kur kanali gërmohej në pjesën e poshtme, nuk dëmtonte, sepse, si brigadieri ashtu edhe eskavatoristët ishin njerëz me përvojë të madhe e kishin të qartë çdo gjë dhe punonin pa u ndalur. Porse tani që kanali kërkonte vërtet dorën dhe mendjen e inxhinjerit, dhe kjo dorë e mendje mungonte, për Sekretarin e partisë ishte një problem shumë i madh.

«Mirë thotë Partia, se mendjemëdhenjtë e njerëzit që i bëjnë bishë punës, sjellin po atë dëm që

sjell armiku i klasës» — mërmëriste Besimi me vete i dëshpëruar.

Si t'ja bënte me inxhenjerin, si ta bindëte që të studionte si duhet punën e Hurdhjeve të fshehta?

— Do ta shtrëngo! Do ta shtrëngo! — vendoste për këtë dhe pastaj mendonte për Hekuranin. I vinte inat që ai s'i pat bërë fjalë për punë të shtëpisë e për grindjen. Nga ana tjetër i vinte inat edhe me Gëzimin për fjalët me thumba që kish thënë për Hekuranin e vriste mëndjen të gjente shkakun e gjithë kësaj urrejtjeje. Sigurisht që Gëzimi hakmerrej ndaj Hekuranit, sepse mëndjemëdhenjtë, kur i kritikon, po të gjetën rastin, të dërmojnë fare!

Besimin e zuri gjumi shumë vonë. Kur u ngrit u takua me brigadierin, bisedoi me të dhe shkoi në zyrën e shefit.

— Mirëmëngjesi, — e përshëndeti.

— Mirëmëngjesi. Pse nuk keni shkuar në punë, shoku Besim, — e pyeti Gëzimi me sy të vrejtun.

Besimi bashkoi vetullat, kular dhe tha:

— Desha të bisedoja me ju.

— Me mua s'ke çfarë të bisedosh. Apo mos vallë ta futi krimbin Hekurani dherty! Ai njeri duhet për-zënë nga puna, se një ditë do të farmakosë gjithë kantierin.

Besimi u ngrit në këmbë.

— Dëgjo këtu, shoku Gëzim. Ngreu nga karriga dhe hajde shkojmë në punimë. Njerëzit presin nga ti, presin shumë. Kanë nevojë për diturinë tënde.

— Ju e dini, më duket, se këtu unë jam shef dhe unë urdhëroj. Qeveria dhe partia më kanë vënë mua për këso punësh. Unë jam inxhenjer, kam diplomë për këtë gjë. Ti si parti duhet të më ndihmosh dhe të mos më ngatërrosh.

— Po të ndihmoj, shoku Gëzim, po të ndihmoj.

Po të them të shkojmë bashkë. Ti si specialist, si shef i kantierit, dhe unë si sekretar i organizatës së partisë të shkojmë e të shohim punën si shkon, çfarë ndihme kërkojnë shokët, si duhet hapur kanali.

— Unë nuk yi, çdo gjë e kam të qartë. Dje isha në punime, sot kam plan pune tjetër. Po deshe të marrësh vesh se si ndodh puna, ta tregoj, që të mbledhësh mendjen e t'u bësh agitacion edhe shokëve, se duhet besuar shkenca dhe jo fjala e një frikacak.

Duke folur kështu, me duart që i dridheshin, nxori planin dhe skicën e Hekuranit dhe shtoi:

— Urdhëro, shoku Besim. Punimet kanë shkuar gjer te Presja e dendur. Apo s'është kështu? — dhe vështrroi Besimin.

Po, ja, ktheu ai.

— Hekuri propozon që të kthehet kanali, këtu te Hurdhjet e dosës, që do të thotë, të na shkojë dëm një copë kanali prej dyqind metrash, i cili i kushton shtetit me qindra mijëra lekë. Pastaj ai propozon që kanali të marrë djathtas dhe të hapet rreth katërqind metra kanal i ri, që na kushtojnë miliona. Këtë gjë s'mund ta bëj unë, s'marr asnjë përgjegjësi, jo vetëm unë, po dhe shoku Hajri.

— E kë biseduar me shokun Hajri këtë çështje?

— Pse, ç'pandehë ti, me kokën time i bëj unë këto?!

— Po pse nuk e bërë fjalë në mbledhjen e byrosë, po vajte dhe sulmove Hekuranin?

— Këto gjëra më përkasin mua. Njerëzit që s'duan familjën unë s'dua ti shoh me sy. Ndaj ti, shoku Besim, shko në punë. Unë sot do të vete në Lushnje, kam për të takuar mbase me Hajrinë dhe kam për të biseduar edhe një herë për punë të Hurdhjeve.

Besimi e vështroi në sy. Mbeti një hop me dy mëndje dhe pasta j foli:

— Ki kujdes, shoku shef, ki kujdes! — tundi kokën dhe iku.

Gëzimi ngjeli duke vështruar derën që u mbyll, pasta j hodhi sytë te plafi dhe te skica e Hekuranit:

— Na nxori andrallë ky f pãudhë. Sa të mbarojë ky i flamosur kanal, se ma mori shpirtin!

Shërbëtorët e kishit i shprehën mirënjohjen për shërbimin e mirë që bëri për të. Besimi shkoi në shtëpi të Shahinajtve. Jasharin e gjet në një shtroje die'li. Plaku e priti mirë, megjithëse jo si përhera, dhe këtë gjë Besimi e pikasi. Nekija e gostiti dhe u gëzua për të sikur t'i kish vajtur ndonjë i afërt i saj.

Jashari, posa e pa shokun e të nipit, e kuptoi se do të kish ndonjë gjë për të thënë, prandaj po prishte.

— O xha Shari, unë jam i familjes me që kam ngrënë e kam pirë në shtëpinë tuaj.

— Këtë e di zoti, o djalë.

— Meqenëse jam mik, nuk më vjen mirë që të flasin poshtë e përpjetë keq, si për familjen ashtu dhe për Hekurin.

Jashari ngriti kokën dhe lëvizi sikur e shpoi diçka.

— Mora vesh? jo vetëm unë, po një tokë njerëzish e dinë që sikur nuk shkon mirë me Hekuranin. Kjo gjë ka hyrë në veshin e të gjithëve. Ç'ju ka bërë Hekuri? Po pati gabuar na thoni që ta qortojmë e ta këshillojmë.

Jashari e vështroi i vrejtur dhe po vriste mën-

djen të gjente se cili ish ai që kish gojasur nëpër botë punët e shtëpisë. Deshi t'i thosh Besimit që të mos ndërhynte në këto gjëra, se ish zoti vetë t'i rregullonte, po e kuptonte se miku, i desh të mirën dhe për këtë të mirë që munduar gjer tek ata.

— Dëgjo, djalë; ti je i pari njeri me të cilin po flas për të fshehtat e mia. Puna qëndron kështu: — Jashari hodhi këmbën e mëngjër sipër kofshës së djathtë, u kërrus, vështroi cingaren që sa vente digjej dhe vazhdoi: — Riza Drenja më ka dëmtuar shumë. Që të mos i prisheshin bostanet e tij, ai iu mbushi mëndjen xhenjervë që për grykë kanali të përdorin Vijën e Strymit e jo të Patës. Kështu, ai u bë shkaktar që mua të më priset kopshti. Tek ai kopsht e ka shpirtin shtëpia ime. Dhe Hekurani, sado që e shikonte këtë gjë, mbylli sytë dhe s'beri gëk, sikur t'i kish bërë njeri magji. Ja, për këtë dhe jemi ngrënë.

— Po pse mërziqe, o xha Shari? Po të të priset kopshti do të të shpërblehet, do të cmohet dhe asgjë s'do të humbasë.

— Të gjitha këto i di unë, djalë. Qeveria më ka dhënë tokë dhe do të ma shpërblejë edhe kopshtin. Këtë gjë ma ka thënë edhe shoqja Shegë, edhe im nip, dhe të gjithë. Po mua s'më duhen paret. Paret një copë herë janë, kurse kopshti më mban shpirtin. Atje e kam shpresën unë. — Deshi të thoshte: «po të mos e thani dot Terbufin, me se të rroj unë, me atë grushtin e pareve që do të më ikin?» po nuk e tha këtë dhe vazhdoi: — Nuk më duhen lekët mua, po pemët, kopshti, me të cilin e treta jetën. Më duhet kopshti që shpresoj t'ua lë kalamajve dhe nesër ata të më thonë: «Rahmet i pastë shpirti! Punoi dhe për ne».

Jashari luajti nga vëndi, u mbështet në një

jastëk dhe përfundoi bisedën: — Kështu djalë! Kështu janë punët.

Besimi tundi kokën dhe duke vështruar plakun, thosh me vete se shoku i tij vërtet s'e paskej punën mirë me të.

— Po për Hurdhjet e fshehta ç'di të thuash, o xha Shari?

— Ç'di të them?! Atje do ta kini punën pisk. Po të bjerë shi keni për të ngecur. Dhe ja, po ta them hapur: shyqyr që filluat matanë Hurdhjeve, se po të kishit filluar më këtë anë, kopshti do të prishej. Tani që filluat poshtë Hurdhjeve, kam shpresë se do të më shpëtojë dhe kopshti.

— Domethënë Hurdhjet s'i kemi për t'i kapërcyer dot?

— Aty janë mbytur këmbësorë dhe jo gjithë ato bina të rënda. Vetëm po mbajti koha, nuk të gënjej dot, mund të kapërceni. Atëhere do ta qaj kopshtin!

— O xha Shari, po s'do ti të thahet kënetat? Qysh bën dua që të mos kapërcehen Hurdhjet?

— Po të thahet kënetat, hallall kopshti. Po s'ju besoj, more djema! Nuk ishit ju që thoshit se kur të vinë eskavatorët te Hurdhjet e fshehta, Kënetat e Zezë është për t'u zhdukur brenda dy javëve? Eskavatorët erdhën te Hurdhjet e fshehta, po Kënetat e Zezë s'po luan! Bozhoret mbrëmje për mbrëmje bien në foletë e tyre, e mëngjes për mëngjes ngrihen foleve dhe shpërndahen për ushqim. S'po thahet dot Kënetat e Zezë, që përpara Tërbufit ajo është si një prockë kundrejt Shkumbinit, e jo të thahet Tërbufi! Ja, këto gjëra më turbullojnë mua plakun kur i mendoj, më çmëndim, more djalë. I thonë Tërbuf këtij, që s'i bënë dot gjë kaq e kaq mbretëri! Kush drej e di se ç'ka në fund! mund të ketë burim! disa thonë se vendi është më i ulët se deti. Nejse, juve të ju ve-

jë mbarë. Perëndia ju ndihmoftë! Ishallah, e thani, po vetëm dhe një gjë dua t'ju them: kopshtin s'e le të ma prishni pa parë kanalin te dericka e tij. Këtë gjë ta dini, ndryshe do më merrni më qafë. — Psherëtiu plaku.

— O xha Shari, unë të dëgjova gjer në fund. Tani dëgjomë edhe ti mua; Tërbufin do ta thajmë, këtë ta dish mirë si atë bukën që ha, dhe bozhoret së shpejti do ta ndrojnë folenë. Dhe Hurdhjevë të fshehta kemi për t'ua gjetur çarenë. Ne i kemi të gjitha. Ti the se Tërbufi s'ka pyetur për mbretërit. Po ne jemi më të fortë se mbretit që ke njohur ti. Më të fortë se Italia, se Austria e se Zogu. Ne i kemi të gjitha dhe jo Tërbufin që do ta shporrim, po edhe gjëra më të mëdha do bëjmë. Vetëm shiko, mos u nevrikos, mbaje gjakftohësinë, se tani në pleqëri ju dëmtohet shëndeti. Ne kemi një Parti dhe një qeveri, tonën që s'ka për të na lënë kurrë në ditë të hallit. Ne, o xha Shari, kemi miq që do të na japin çdo gjë për ta tharë këtë kuçedër. Dhe do ta thajmë me këto duar! Po zotrote mendohu më mirë. Për kopshtin shteti do të paguajë, do të japi tokë të re... ke për të bërë shtëpi prej guri... Të gjitha ke për t'i bërë, se unë, tjetri, tjetri që kemi lënë shtëpitë tona, po të mos bëshin këto nuk do iknim kaq larg se, një copë bukë do ta kishim gjetur dhe atje ku'ishim e do të rromim me gjyshërit, nënat e baballarët. Po jemi të sigurt se do ta thajmë Tërbufin dhe do t'i japim lumtëri fshatarëve. Këto kisha për të thënë, o xha Shari. Tani të më falësh. Dhe mos u merrzit, mos u nevrikos, se ti vetë më ke thënë: S'ka gjë që s'bën kjo Parti e kjo qeveri. Se janë qeveria jonë, partia jonë.

Besimi u ngrit, i dha dorën xha Jasharit dhe ai e përcolli gjer te dericka.

— Brisk është nga goja, — mëmëriti plaku kur u kthye. U ul përsëri në vëndin e mëparshëm dhe nisi të mendohet për ato që i pat thënë Besimi.

* * *

Hekurani po bindej se byroja e organizatës nuk kish faj që s'ja mori parasysh propozimin, medje ai kish nisur të kuptonte se ajo pat bërë shumë që i zgjoi njerëzit të kishin mëndjen te Hurdhjet e fshehta. Fajin për çdo gjë ja hidhte vetes që nuk ish i zoti t'i sqaronte njerëzit. E si ta besonin atë, kur edhe Këshilli i fshatit thosh se ai s'kish të drejtë dhe po gënjente?

Duke u ngrënë kështu me veten e tij, i delte përpara syve Rizaj dhe mëmëriste i habitur:

«Si po ibën këto marrëzira xha Rizaj? Mos u matufeps? Apo mbase nuk do t'i prishë qejfin shefit të Kantjerit?»

Sido që të ishte ky veprim i Rizajt atij s'i pëlqente dhe nisi të dyshojë për ndershmërinë e plakut, po gjene dhe pendohej, se e dinte që Rizaj kish bërë shumë për punën e përbashkët dhe, ballë kësaj pune, ai s'pat vënë gjë tjetër. Po ku e kish hallin Kryetari i këshillit që po gënjente njerëzit! «Ku e ka hallin! Ku e ka!» — mëmëriste ngado që vinte. Më në fund vendosi të kувëndonte me Rizanë dhe, sikur plaku të kish lajthitur, pa tjetër do t'ja mbushte mëndjen, se nuk e kish punën në vijë.

Atë mbrëmje shkoi në këshillë. Kur hyri brenda në oborr, ndjeu një farë trënditje, se iu kujtuan fjalët që ishin hapur për të dhe për Selvijen. Megjithatë e mblodhi veten. Trokiti në derë dhe, sa i zgjoi zënë e kryetarit, hyri brenda.

Rizaj, me të parë Hekuranin, u ngrys në fytyrë,

me vajzën. U panë sy ndër sy. Pamja e Selvijës, fytyra e hequr dhe e mallëngjyer, qepallat e lagura, faqet me gjurma lotësh, dy lot që u rrukullisën si dy kokrra breshër, flokët e pakrehur dhe fustani i vjetër që mbante në shtëpi, e ligështuan.

— Hekur, — foli vajza me një zë që shprehte vuajtje.

— Vije! — iu përgjegj Hekurani dhe u derdh e përqafoi. Me afsh të zjarrtë i puthi buzët, me duar të dredhura i lëmoi shpatullat. Selvija ishte diell për të, ajo i ndriste e i ngrohte gjithë ndjenjat, si qetësonte gjithë mendimet. Ajo lëshonte rreze jete, pranë saj shijonte gjithë bukurinë e shpirtit, gjithë bukurinë e natyrës. Kur kish atë pranë, sytë e tij çdo gjë e shikonin të qeshur, të gëzuar. Presja, gonxhet e sambakut, rrezet e diellit në perëndim, i dukeshin aq të bukura, aq të gjalla, aq kuptimplotë sa që don të t'i mbante gjithmonë në sy. Ajrin e mbrëmjes e ndjente aq të pastër dhe të freskët, sa që s'ngopej së marruri frymë. Selvija për të ishte bukuria e zemrës së tij. Ajo i ndriçonte rrugën e jetës. Bukuria e vajzës, shpirti i saj llamburiste çdo gjë përreth e vishte me stoli, e bënte natyrën kopsht të bukur, ku mund të rrinte të punonte pa u merrtur, pa u lodhur dhe i qetë.

— Hekur, xhan! Shpirti im, mos më lere vetëm. Nuk rri dot, do të luaj mënj! Shpirti im, mos më lere vetëm! — thosh vajza duke e përkëdhelur në faqe e duke e shikuar aq dhimbshëm sa që i copëtohej zemra.

— Nuk të le, Vije! Qetësohu! Nuk të le! Partij s'roj dot, — thoshi ai e i fshinte lotët. — Hekur, thajde çdo natë përpara shtëpisë, te dritarja e madhe. Të pres, xhan, të pres! — e puthi për së dyti dhe u largua duke mendur.

Hekurani mbeti një copë herë të madhe me aro-
mën e këndëshme të buzëve të vajzës, të atyre faqe-
ve si cipa e pjeshkës e të freskëta dhe i dukej sikur
duart akoma po i ledhatonin shpatullat. Një botë tje-
tër e rrethonte, bota e lumturisë. Një takim e kaq
gëzime! Po sikur të jetonin bashkë? Do të ish i lum-
tur. Selvija ish çdo gjë për të. S'rronte dot pa
Selvijen.

Hyri në ndërtesën e administratës, në koridorin
e ngushtë e të errët dhe, si trokiti në derë, u fut në
zyrën e shefit.

— Hajde, shoku Hekuran, — e ftoi shefi. I dha
një cigare dhe si ja ndezi, tha: — Pas dy ditësh do
të fillojmë hapjen e trasesë në këtë anë të Hurdhje-
ve. Ne menduam, me qëllim vëndali dhe e njeh më
mirë fshatin, të punosh me buldozer për të qeruar
vëndin e piketuar. Andaj, nëse në mëngjes, merr
në dorëzim maqinën dhe pasnesër, fillo në Plepaj.
Hekurani, posa dëgjoi se e kishin caktuar si bul-
dozerist, iu prish gjaku. Sadoqë shefi nxori një farë
shkaku, gjoja për të mos u dëshpëruar, prapë djali
e kuptoi se ku i rrihte qekani atij.

«Nuk më besojnë. Kujtojnë se kam frikë pran-
daj e bëra kaq të gjatë punën e Hurdhjeve».

U ngrit dhe, para se të delte, shoqti cigaren, e
shkeli me këmbë dhe, me kokë të ulur, doli për-
jashta. Ecte si i vrarë e si i habitur. Tani i duhej të
luftonte jo vetëm për të shpëtuar shokët, por dhe për
të vënë në vënd nderin.

Habitej me qëndrimin e Gëzimit dhe i vinte inat.
Gjithfarë mendimesh i vërtitëshin në kokë. —

Herë herë thojë se shefi nuk e besonte, pasi
nuk ja tregonte dot si i duhej shkaku e bollimit të
vahun. Herë herë mendonte se shefi mund të ishte
armik dhe donte të priste punë me qëllim të cak-

tuara: Por sido që t'ishte, Hekurani që i sigurtë se maqineritë, që të futeshin atje ku thosh shëfi i kantjerit, do të fundoseshin e shokët do ishin në rrezik të mbyteshin. Prandaj shfrynte me vete kundra atij inxhenjeri që mëndjemadh.

«Mirë ai, po Hajriu ç'bënte? — dhe kur mendonte për Hajrinë i mbushëj koka se ai nuk ishte i zofi t'ua spjegonte si duhej se si bëhej hollimi i vahut. Dhe s'kish si ta bësonin gjersa vahu mbante akoma e gjersa inxhenjeri me kalem në dorë ngulte këmbë e thoshte se puna do të delte me faqe të bardhë. Mirë i kishte thënë xha Rizaj: «tani e ka fjalën kalem».

«Kalem është kalem, po dhe unë s'gënjeja. Inxhenjeri gabon» — tha me vete i vendosur në të djathtë dhe hyri në shtëpi.

Me të vënë këmbën në konak, në dritën e kandilit, pa gjithë njerëzit e shtëpisë që rrinin të hidhëruar sikur t'iu kish vdekur njeri. Jasharisë që s'frukur në qoshe, kish mbështetur ballin në dorën e djathtë dhe dukej sikur vajtonte. Azizi pat varur shpatullat dhe duke shpërdredhur një fiqe kashtë, mbante sytë përdehë në penien e gërshetuar të rrugozit. Ekëma, të cilën e shikoi drejt në sy, ish zverdhur e që bërë si ndonjë ftua i pjekur. Bulja e kundroi me ca sytë djallëzuar e të ndezur.

Hekurani bëri sikur s'kuptoi gjë. U sul në vëndin e zakonshëm, hoqi çorapet e grisura në thëmbër dhe i vërviti në fund të konakut.

«Ç'kish ndodhur që patirënë ajo hie e kobëshme në shtëpinë e Shahinajve?»

Lajmi se do të prisheshin gardhet dhe se do të fillonte pastrimi në vëndin ku që piketuar kanali që përhapur me shpejtësi të madhe asaji pasdrekeje. Jasharit ky lajm i që ngulur si thikë në zëmër.

— O bobo! Më iku kopshti! I ziu unë! I ziu unë!
 — kish thënë duke vënë duart në kokë e duke ecur
 poshtë e përpjetë oborrit. Graria e vështronin dhe
 s'kishin guxuar të hapnin gojën. Të vegjëlit qenë
 dredhur nga frika, e kishin rënë të flinin pa perënduar
 dielli. Jashari qel bërë tamam si i shkallmuar.
 Asgjë s'e përmbante. Më në fund kishte marrë shkopin,
 kish dalë në rrugicën kryesore dhe duke ecur
 kuturu, kish hyrë në oborrin e Këshillit. Kur kish
 parë derën kyçur me një dry të madh, e kishte zënë
 në kyçin me të dy duart, e kish përplasur pas dërrasës
 dhe kish shkrofëtitur: «Qen e biri qeni!» pa
 ditur as ai kujt i kërcënohej dhe qe kthyer në shtëpi.
 Atje kish ndenjur shtrirë gjersa kish perënduar
 dielli, pastaj ish ngritur ish pështetur pas murit dhe
 kish vënë dorën në ballë. Kur kish ardhur i biri as
 që e kish ngritur kokën, po ashtu bëri edhe kur hyri
 i nipi. Hekurani e vështroi, dëshi të hapte muhabet,
 po përtej e ëma i jepte shënjë që të heshtete.

— Ç'vështron ashtu si lugat, — ja pat më në fund
 Azizi, — je komunist për botën t'ij, hairsës?

Hekurani shqeu sytë i habitur, kurse Jashari
 s'luajti nga vendi dhe kjo i dha kurajë Azizit që të
 vazhdonte.

— Pse s'e hap gojën, apo ke frikë mos të merr
 dhenë qelbësira që ke në bark?

Hekurani ngrysi vetullat, po vështrimi lutës i
 s'ëmës e qetësoi.

— Nga ti e nga ai i poshtër i kemi të gjitha këto,
 kokërosaku i dreqit, — shtoi Azizi duke luajtur
 nga vendi.

Hekurani nxori pak gjoksin përpara, kapsiti
 sytë dhe ia ktheu me zë të qetë;

— Mirë mua më shan, po me babën ç'ke?

Jashari iu drodh dorat *

Azizi mbajti frymën dhe vështroi t'anë, pastaj hodhi sytë e kuq të nipin: —

— Ti je mjavje, i pabesë, për hatrim e botës po shtet shtëpinë. Nuk të shkojnë këto, nuk mbulohet ujët me irretetë. Po të doje ti, që si të të them, nuk bëheshin këto që pombëhen, kush e dëgjon atë trupeshkun para teje? Asnjë. — S'ka faj njeri për punë të kopshtit. Kot i bëni më qafë xha Rizajt! Ç'kujtuat ju, se janë budaq hënjt bota që t'i heqë Rizaj nga hunda? Plani e desh që kanali të shkonte te Vija e Strymit dhe atje po shkon: —

— He, he, more mirë të them unë kokërosak! Rizaj joi vetëm që po i tërheq atë për hundë, po edhe ty. I lumtë, i shpëtës bostanet! Kurse t'ia pa t'anë që siluante nga vendi, — kurse ti shiko e lajkatoje. Eoë, se e bija ta luajti çakën. Kërkon dhe të fejo-hesh ye ta bijesh në shtëpi. — Jashariq mashtroi më fillim. Hekuranin, pastaj Azizin e të dy gratë dhe iu shkreh të nipit. — Ndaj tirs'e çave kokën, gjidit edepsës, ndaj ti na i mbake kaba atij. — U ngriti më këmbë, shkoi si i pirë dhe e zuri të nipin prej jakes. — Folë! Folë! Folë!

Hekurani ngriti kokën dhe e vështroi i qetë e i menduar sikur t'i tregonte se nuk i linin aspak mbresë fjalët e tij. —

— Na, qendro thirrni plaku dhe ja veshi fytyrës. — Sa të jem unë gjallë nuk shkel këmbë Drenjallari

këtu. — Hekurani psherëtiu, u ngriti e pa dhe një herë të gjyshin, tundi kokën dhe mermëriti: —

— Kjo mëndje ju ka lënë prapa, — Pastaj doli në oborr, e nga oborri më rrugën kryesore.

Nekija e kuptoi që pa ardhur Hekurani se do të përciste sheri, por s'kish ç'të bënte. Kur u ngrit i vjehri e i ra të birin, ajo u pështet pas murit dhe kur doli ai përjashta zuri të lëshohej gjersa u pllatis për-dhe. Në këtë kohë vështronte njerëzit, që sa vinte i humbisnin nga sytë sikur t'i mbështillte një mjer-gull gjithnjë e më e dendur. Më në fund, gjithçka përreth iu bë tym. Po edhe në atë gjëndje që ish iu përfytyrua Hekurani, iu duk sikur e puthi të birin dhe buzët e venitura i qeshën, kurse në fytyrë i ra një nur i bukur. Kur shkoi Bulja dhe i pa fytyrën si lejmon, u drodh e bërtiti sa kish në kokë:

— Qyçja, vdiq Nekija! — Duke u dredhur, ajo doli në oborr të thirri fqinjët:

Nekijes i kish rënë një fytyrë e vajtueshme. Djersë të ftohta e mbulonin ballët. Buzët i qenë pu-qur lehtë, qepallat i mbante mbyllur dhe fytyra e saj e fishkur qe e venitur, por e qetë pa as më të voglin shëmtim.

Fqinjët që ngritën, e shtrinë në një robë në dhomën e zjarrit dhe, si e rregulluan mirë e mirë, i ndenjën të koka me frikë në zëmër për fatin e saj.

Jashari kish mbetur te vëndi. Azizi e mori për krahu dhe e shpuri në qoshe. Dëgjonte që në odën tjetër lëviznin njerëz, dëgjonte zëra që thoshin se Nekija kish vdekur, po s'luajti nga shtresat, jo pse s'donte të vinte të shihte, po pse s'mundëte. Dridhej i tëri sa që i kërcisnin dhe dhëmbët.

Vonë sikurse mblodhi veten. U ngrit ngadalë, duke u mbajtur te i biri, dhe shkoi e pa gruan që

s'jepte asnjë shënjë jete. U kthye përsëri në buxhakun e tij, vuri duart në kokë e u shtri sikur të rrezohesh ndonjë trung. Nisi të qajë e të përpëlitej. Donde të dilte nga pellgu ku kish rënë, po s'mundte, s'kish fuqi.

Hekurani dëgjoi britmën e Bules, u kthye me të shpejtë dhe bërtiti:

— Mome! Mome!

— Shkoi i puthi s'ëmës fytyrën me afshin e fëmijës kur sheh t'ëmën në rrezik, e përkëdheli, i fliste fjalë që i prekën në zemër të gjithë sa ishin atje dhe më në fund u ngrit si i dehur. Një rrymë e ftohtë i përshkoi dejet. Gjithë hidhërimi iu kthye në urrejtje për njerëzit që ishin bërë shkaktarë të vdekjes së t'ëmës. Kush ishte shkaktari? I gjyshi, — mendoj pa u thelluar. Hyri në odë me qëllim që t'i fliste, ta shante, ta telendiste, po ngriu në vënd. Jashari ish shumë i dëshpëruar. Fytyra me pikat e holla të djersës, gjëndja e kobëshme, i dhanë të kuptonte se plaku s'ndjehej mirë.

Doli nga dera kokëulur dhe shkoi ndenji mbi një kërcu, larg syve të botës. Nga kodrat e Golemit doli hëna që pasqyronte në kënetë fytyrën e saj të plotë. Hëna, si gjithmonë, llamburiste e gëzuar dhe e qetë. Ajo as që mallëngjehej me fatin e me vuajtjet e tij.

I shikonte të gjitha këto dhe sepse i dukej sikur ish futur në Tërbuf në netët më të errëta. I dukej vetja aq e vogël, punët dhe dashuria aq të kota sa që ndjente se në kraharorin e tij s'kish më zemër. Nga që s'rrinte dot duke vështruar qiellin, u kthye përmbys.

Një zë i fortë që i erdhi nga shtëpia, e shkundi. U ngrit në këmbë dhe, gjithnjë si ndonjë i pirë, mori rrugën të shikonte përse e kërkonin.

Nekija rrinte shtrirë. Mbante sytë mbyllur, pa nxjerrë nga goja as ankimin më të vogël. Të gjithë kujtonin se kish vdekur. Nuk lëvizte, zëmra i rrihte aq ngadalë sa që vetëm mjeku mund ta diktonte se punonte akoma. Si ndonjë shqerrë e urtë, e plagosur për vdekje, qëndronte si ta rrutullonin njerëzit. Kish hyrë në një vënd që dhe vetë s'e kuptonte, ish kredhur në një mjergull që s'e linte as të shikonte, as të dëgjonte gjë. Po edhe në atë gjëndje ajo mundi të përmbledhë gjithë fuqitë e të mbajë në sy Hekuranin. S'donte të vdiste, se e dinte që i biri do të ngelte vetëm, pa krahë, jetim. Duke përfytyruar si në ëndër djalin e saj, dalëngadalë zuri të marrë veten. Donte ta përqafoje, t'i thosh fjalë të ëmbla, ta pushtonte, po s'arrinte dot, se diç e ndalonte. Përpiqej me mish e me shpirt, jepte e merrte gjersa më në fund çau mjergullën, hapi sytë dhe vështroi përreth.

— Hekur! Hekur! — foli duke vështruar me sy të perënduar.

Në të ndarën u bë zhurmë. U dëgjuan zëra.

— Qënka gjallë! Qënka gjallë! — pastaj u ndie një zë burri:

— Hekur, o Hekur! — Ky zë ushtoi aq fort sa që e solli në vete djalin e kredhur në mendime atje jashtë në oborr ku pat rënë përmbys.

— Të kërkon moma! — tha burri posa e pa.

Hekurani shqeu sytë e hyri me furi. Ndenji më këmbë, vështroi t'ëmën dhe rendi e përqafoi e e puthi duke u ngashëryer.

Smoreci është era e detit. Katundet rreth Tërbufit e zënë në gojë me llahtarë këtë erë. Kur fryn smoreci gllabëron çdo gjë që gjen përpara, rrëmben varkat e peshkatarëve, kocet, zbulon kasollet dhe, po të zuri duke lundruar, duhet të jesh shumë i zoti t'i bësh ballë. Kjo erë ka mbytur shumë peshkatarë, se vjen papritur. Pak para se të fryjë smoreci qielli vrenjtet, ajri është i lagësht dhe kudo mbretëron qetësi; pastaj papandehur dëgjohet një zhurmë e largët; sipërfaqja e ujit zë lëviz e pas pak fillon furtuna. Dallgët ngrihen, përplasen me njëra tjetrën, hapin kreshtat e bardha dhe shkërmoqin ujët si kokrra breshëri. Valët përplasen në breg me furi, duke hedhur në tokë vidra dhe peshq të mëdhenj. Dëndur ato shkëpusin vahe që lundrojnë gjersa bashkohen me presjen.

Një furtunë të tillë kaluan Shahinajt. Familja sikur ish qetësuar, po prapë të gjithë qëndronin me zëmër të dredhur e me frikë se mos përsëritej she-
rri.

Tërbufi, pas smorecit, kur rrinë retë pezull si pastërma, kur të mbyt zagushia dhe deti gjëmon, u kall frikën peshkatarëve. Ata e dinë se atë që s'mundi të bënte smoreci i parë, do ta bëjë i dyti: kasollet e tyre do të shkallmohen, kocat në shtigje do të prishen dhe vaj hallit. Në shtëpinë e Shahinajve retë e zeza rrinin pezull, dëndur dëgjohej vërshëllima. Kish pllakosur një qetësi e madhe dhe gjithkush punonte urt' e butë duke vështruar dëndur plakun. Kyçi i gjithë trazirës qëndronte në duart e këtij.

Atë mëngjes Jashari dukej më mirë dhe u ngrit. Bulja donte ta mbante për krahu, po ai e shikoi aq ashpër sa që e trëmbi. Plaku shkoi duke u pështe-

tur me shkop dhe ndenji pranë gruas së shtrirë që ende s'e kish marrë veten.

— Si duke, bij' e babajt? — i tha Nekijes për të parën herë në jetë dhe i përkëdheli fytyrën.

— Mirë, lalë! po pse u ngrite zotrote?

Jashari e vështroi me dhëmshuri.

«Qëngj i butë», — mërmëriti dhe shtoi: — Mos u mërzit, moj bijë, shërohu, të keqen lala.

Nekija buzëqeshi. Nuk priste të dëgjonte të tilla fjalë nga i vjehri.

— Dëgjo, unë i thashë Miniresë të të marrë ca ditë. Shko, bijë e lalës, se andej do shplodhesh.

— Si të doni, lalë.

Jashari u ngrit, urdhëroi të mbrehnin buajt dhe, si u bënë gati, e poqi me Nekijen e me të dhëndërin e i nisi. Qëndroi një copë herë më këmbë, gjer sa qerrja u këthye përtej Shelgut të Lumturisë dhe, kur i humbi nga sytë, u ul me fytyrë të ngrysur në një rogoz të shtruar pranë koçekut, mbushi çibukun dhe, kur dëgjoi cicërimën e drisakëve, ngriti kokën: Fytyra iu çel dhe sytë iu mbërthyen te zogjtë.

Ndenji edhe pak duke kruar perçet e dashit që i rrinte pranë e duke ndjerë rrezet e diellit pranveror që atë ditë ishin bërë më të nxehta. Më në fund vendosi të shkonte nga kopshti.

Turbullimi dhe sëmundja e Nekijes e kishin bërë Jasharin si të ngrirë; kurse hidhërimi për kopshtin e kish shushatur. Fajin për të gjitha këto ngjarje ja kish vënë Rizajt, po qëkur kish marrë vesh se i nipi donte të bijën e tij dhe s'çalltiste për shtëpi, ja kish hedhur edhe Hekuranit. Djali i qe ftohur, s'donte t'i rrinte afër, ta shihte e të kuvëndonte me të. Kur e kish pranë, i vinte ta shante e ta sikteriste, po gjene e mbante veten, se i kujtohej e sëmura, të ci-

lën e adhuronte për sjelljet e saj të mira dhe e donte me shpirt.

Kur përcolli Nekijen, iu duk sikur u lehtësua, sikur iu zgjidhën duart nga prangat.

Ecte rrugës, duke lënë në pluhur gjurmët e gozhdëve të këpucëve. Hapi i tij i ngadalshëm dhe i përtuar, shpatullat më të varura se zakonisht, fytyra e hequr, e parruar, dhe sytë e lodhur po të ndezur, me qepallat që përpëliteshin, tregonin jo vetëm dëshpërimin e tij, po edhe mërinë e madhe që i ziente përbrënda. Po i prishnin pemët pa të drejtë, për hatrin e Rizajt, që t'i shpëtonin bostanet atij.

Hyri në kopësht dhe, herë zinte ngadalë trunget e fiqve dhe i ledhatonte, herë fletët e dardhave e herë mollët e pabëra, të mbështjella me një push të imtë. Më në fund qëndroi pranë një mani dhe e vështrroi me kujdes. Ky ish babai i kopshtit. Iu kujtua kur e kish mbjellë. Shumë kohë kishin kaluar që atëhere! Më shumë se dyzet vjet. Dyzet e ca vjet, po bëri kopsht për të qënë, e do t'u linte fëmijëve, nipërve e stërnipërve pemë, që, kur t'i hanin, të kujtonin babagjyshin e të thoshin:

«Rahmet i pastë shpirti, punoi edhe për ne».

Tani kopshti po i ikte papritur e pakujtuar, se ashtu i donte qejfi Rizajt.

Përfytyronte fytyrën e tij edhe sa s'çmëndej.

«I lumtë Rizajt, se na e hodhi mirë! Kopshtin po ma prish dhe sherrin ma mbolli në shtëpi!»

U ul në hie, së nisën t'i dridhen këmbët. Sa nxori çibukun, përtej dëgjoi zhurmën e buldozerit, u zverdh dhe çibuku i ra nga dora. Ushëtima e maqinës i kumboi e kobëshme e me llahtarë në vesh sikur t'i thoshte: «Të ardhni fundi, do të vdesësh».

Tek rrinte duke dëgjuar zhurmën e buldozerit i

bëhej sikur ajo sa vinte e bëhej më e fuqishme. Më në fund iu bë sikur luajti gardhi. I ngriu gjaku. Për-pëliti qepallat, gjoja për të vështruar më mirë. Po gardhi luajti për së dyti, pastaj presja e buldozerit. e vërviti përtej. Plaku e vështronte duke zgurdulluar sytë. Pemët iu rrutulluan majtas, djathtas. U mbajt-te trungu dhe, duke mos e pasur vetem në dorë, thirri me sa fuqi që kish:

— Nuk të le! Nuk të le! — dhe u turr përpara ballë përballë maqinës.

— Ndal! Ndal! — bërtiti dhe i ra maqinës me kë-n e shkopit sa iu thye. — Ndal! — thirri dhe një herë dhe iu shtri përpara buldozerit. — Nuk të le të ma prishësh kopshtin, qën bir qeni, jo, s'të le! — dhe, i shtrirë në brinjë, vështronte presjen e maqinës dhe i thërriste atij që punonte: — Ngaje nxirrmi zorrët! S'të le të na prishësh kopshtin!»

Buldozeri qëndroi. Hekurani u hodh përdhe me fytyrë dyllë të verdhë. Shikonte gjyshin që ish la-parosur, që s'kish ndryshim nga një i marrë dhe një frikë e madhe i hyri në zemër.

— Ndihmomë ta ngremë, — i tha shokut që e shoqëronte dhe e kapi për krahu.

— Lëshomëni, qenër, lëshomëni! — thërriste pla-ku duke u përpëlitur, pa ditur se kush e ngriti. Zuri t'i çjerrë, t'u bjerë me shkelma. E nxuarën nga kopshti me mundim të madh. Te dera e shtëpisë thirri dhe një herë si i tërbuar.

Hekurani e mbante dhe e vështronte.

— Mbahu, lale, mbahu! — nisi t'i flasë.

E shpunë në shtëpi, e shtrinë te buxhaku dhe e lanë të qetë.

Jashari s'dinte se ku ishte. Bota i qe bërë e tru-bullt, sa që s'ish i zoti të vështronte asgjë për rreth.

Dielli po perëndonte. Qielli ish i kthjellët. Dy bardhoshë cicëronin në majë të rrapit. Një shqiponjë fluturonte një me presjen. Nëpër rrugët e fshatit kish lëvizje. Lopçari thërriste të zotët e lopëve të merrnin kafshët. Një sopatë dëgjohej te Skela e Pendëkuqit, kërkëllimat e qerreve futeshin në korin e mbrëmjes së Plepajt.

Azizi hyri në oborr, po kur pa se s'po i dilte njeri ta priste, la hostenin dhe, pa u hequr buajve zgjedhën, u turr brënda.

— Ç'është kështu? — pyeti dhe ndenji në vënd duke parë t'anë të fliste përçart.

Hodhi sytë rretheqark dhe vështroi fytyrat e pikëlluara të njerëzve. Çdo gjë iu duk e zezë; edhe sytë e dashit, që rrinte pranë të zotit, iu dukën sikur qanin.

U ul pranë t'et dhe e thirri disa herë, po më kot. I vuri dorën në kokë dhe ndjeu t'i lagej me djersë.

— Ç'pati? — pyeti duke kthyer kokën nga e shoqja.

— Për kopshtin; na e prishën gardhin; po na i shkulin pemët.

Azizi shtrëngoi nofullat, shqeu sytë me egërsi dhe u ngrit menjëherë më këmbë. Shkoi, u hoqi zgjedhën buajve, i futi në kasolle dhe, nga të shastisurit, s'u hodhi as për të ngrënë.

Shkoi përsëri pranë t'et. Sa më shumë që e shikonte, aq më fort hidhërohej, aq më tepër turbullohej, aq më shumë i shtoej urrejtja për Rizanë. Sa herë që i ati rënkonte, i dukej sikur i ngulej një thikë në zemër. Dhemshuria për babanë dhe dëshpërimi për rrënimin e kopshtit e kishin bërë që të mos

mendonte gjë tjetër, veçse si të hakmerrej për këtë gjëmë të madhe. I ati nisi të flasë.

S'ta le kopshtin, qen bir qeni! S'ta le... Na shkretove shtëpinë, zagar!... Na hëngre kokën!...

S'iu durua. U ngrit në këmbë, doli në oborr, hoqi një hu gardhi, e hyri në oborr të Rizajt.

— Thirrma tët atë, — i tha Selvijes.

Rizaj doli duke mbajtur në krah xhaketën.

— Do të vish brënda? — e pyeti.

Azizi s'iu përgjegjë ngriti drunë që e mbante fshehur pas kofshës së djathtë dhe ja këputi në supin e majtë.

— Aaaa! — ja bëri Selvija me sa kish fuqi, — më vranë babanë! Më vranë babanë! — dhe mbronte t'anë me trupin e saj.

Azizi donte t'i binte për së dyti, po u nda nga lahtara e vajzës. Me drunë në dorë kapërxeu oborrin dhe mori rrugën e shtëpisë, më i lehtësuar.

* * *

Lajmin për rrahjen e Rizajt e mori vesh gjithë fshati. Anëtarët e Këshillit i shkuan kryetarit në shtëpi, po kur e panë se supi i kish pësuar vetëm një plagë të vogël, u qetësuan. Të gjithë ishin gati që punën e Azizit ta çonin në gjyq.

— Lereni mos e ngani, o shokë, s'pësova gjë të madhe. Ai këtë e bëri nga budallallëku. I marri bënç't'i vijë ndoresh. E kush s'e njeh Azizit! — me këto fjalë i qetësonte Rizaj shokët.

Kur kthehej nga puna Hekurani, dielli kish përrënduar. Ai kish vendosur që atë natë të vinte të takohet me Selvijen. Prej ditës që ishin hapur fjalët për ta në fshat, veç mbrëmjes që i premtoi se do t'i

shkonte, nuk e kish parë e as kish kuvënduar me të. Ja kishin prishur mëndjen Hurdhjet e fshehta dhe herë i delte përpara një fatkeqësi, herë një tjetër. Donte të takohej me vajzë atë mbrëmje kur e transferuan nga eskavatorist si buldozerist, po s'e la sherri me gjyshin; kurse mbrëmjet e tjera s'e pat lënë sëmundja e s'emës dhe një tok halle të tjera.

— Po na shkon ters, moj Vije, — thosh me vete.

— Atë mbrëmje, megjithëse Jashari s'ish mirë, donte të takohej, nuk duronte dot më. Do të takohej dhe sado telashe që t'i delnin; paskëtaj s'do ta linte më vetëm.

Ecte me këto mendime duke shijuar aromat kundërmonjëse të parfumeve pranverore.

— O Hekur, — dëgjoji një zë.

Djali mbajti këmbët dhe njohu një nga anëtarët e Këshillit.

— Mirë mbrëma, — e përshëndeti.

— Mirë mbrëma, — ja ktheu fshatari dhe shtoi,

— More Hekur, ç'po bëhet kështu në fshatin tonë? Ngrihet xhaxhaj yt e rreh Kryetarin e Këshillit! Ku është dëgjuar kjo? Vetëm kulakët bëjnë kështu, o djalë, dëgjove? kulakët! Ktheje në rrugë të drejtë xhaxhanë, se je dhe komunist dhe s'i kanë lezet derës suaj këto marrëzira.

Hekuranit iu duk sikur iu hap dheu dhe e përpiu. Psherëtiu. S'foli, po vijoi rrugën më shpejt. Hyri në shtëpi tërë duf, e gjeti të gjyshin që fliste përçart. Shkoi në të ndarën tjetër dhe pa xhaxhanë që rrinte këmbëkryq. Ai e pa me sy të skuqur si të ujkut.

Shtrëngoi nofullat dhe e kapi prej supit:

— Ç'bëre ti, o kokëkrisur!

Bulja brofi më këmbë me llahtari, se e pikasit që Hekurani ish nxehur shumë. Azizit iu rrutullua:

bota, i përcëlloi kërcë e hundës dhe ja hoqi dorën me fuqi.

— Shko ulu aty, mavje!

— Ty të them, ç'bëre?! — Ngriti zërin Hekurani.

— Të rraha t'ët vjehër, edepsës!

— Rrahe kryetarin e këshillit, kulak i fëlliqur! — ja pritë Hekurani me të madhe.

Azizi u gjend më këmbë.

— Turp të kesh! — shtoi Hekurani, — turp; ma quan veten dhe vëlla dëshmorë!

Azizi e zuri për jake.

— Do ta mbyllësh buçen, apo si e ke hallin?!

— Lëshomë, se s'jam Rizaj unë, ç'pandehe ti, apo të ka marrë malli për ndonjë kopaçe, kulak!

— U! plënderr, mua të më heqësh kopaçe ti? — dhe ja veshi me pëllëmbë syve.

Hekurani ndenji një hop si i shushatur. Mbërtheu vetullat dhe ja këputi me një grusht, sa që Azizi u përplas tutje si thes. Fshatari u mat të ngrihej e t'i binte me kaci, po Hekurani ja këputi dhe me një grusht tjetër dhe doli.

— Dëgjo këtu ti, mace, — i thirri Bules në ecje e sipër, — t'i thuash t'ët shoqi dhe t'ët vjehëri, se s'kam për të shkelur më në shtëpinë e tyre, dëgjo-ve?! S'rroj dot me kulakë dhe me njerëz të krimbur! — Dhe nxitoi çapin, hyri në errësirën e mbrëmjes e bëri për në kantjer.

VI

Riza Drenja në fillim nuk i dha rëndësi punës së Selvijes. E dinte që fjalët hapeshin shpejt, sikur dhe gjëja më e vogël të ndodhte midis një djali e një vajze. Si dënim për të bijën, kish vendosur të mos i fliste disa ditë, që ajo të kuptonte, se e zemëronte

dhe e hidhëronte t'anë me këto që bënte. Më vonë ai kuptoi se kish vepruar gabim, sepse nuk i kish çmuar si duhej ato fjalë që ishin hapur. Selvija sa vinte dobësohej nga shëndeti. Rizajt i hipi frika se mos i ikte çupa nga duart dhe dhimbja për të e mundi forcën e zakonit. Për atë që më mirë ta martonte çupën me Hekuranin se sa t'i vdiste. Por nuk varej çdo gjë nga duart e tija. Martesa e Selvijes me Hekuranin ish edhe në dorë të Jasharit. Kështu që Rizajt ish në gjendje të vështirë. S'dinte si të vepronte. Shikonte vajzën që hiqej e tretej si në thonjtë e kuçedrës, dhe s'ish i zoti t'i vinte në ndihmë.

Kish menduar të shkonte të bisedonte me Jasharin, po e dinte se ai do të hapte muhabetin e kopshtit e do të bëhej shërri shërr. Për këtë ish më se i sigurt. Vinte vërdallë me mënd e pa mënd, pa vënë re punët e shtëpisë e të kopshtit që duhej mbjellë e që e kish pasur aq qejf. Jo, asgjë s'i hynte në sy. Halli e derti e kishin mbytur gjer në fyt e s'po e lëshonin.

Atë mbrëmje hyri në shtëpi si më i lëhtësuar. Në oborr takoi të motrën që e zuri për mënge.

— Riza, të thashë unë, po ti s'më zure besë. I kanë bërë magji çupës, i kanë bërë magji, ajo shtriga Bule. Tani sa erdha nga teto Katja, në sytë mi ja prishi magjinë. Na shpëtoi çupa. Ja, ke për të parë.

— Mirë, moj motër, mirë të goftë goja mjaltë, — dhe hyri brënda me kujdes; u fut në dhomë. Selvija, siç rrinte me sytë të mbërthyer në një pikë të padukëshme, kur pa t'anë, buzëqeshi e u ngrit nga vëndi.

— Ulu, çupëz, ulu; — dhe i vështroi fytyrën e hequr me mollëzat e faqëve të zverdhura.

— Vajza pa plakuri me sy të mjerë dhe i erdhi shumë keq.

— Baba, ke kohë që s'ke pirë; hidh një gotë sonde. Unë të kam bërë meze; thera një zog.

Rizaj buzëqeshi.

— Mirë, shko më sill mezenë, — i tha e psherëtiu fort.

Rizaj nisi të pijë. Selvija e vështronte e kënaqur. Pranë t'et ishte më ndryshe. Dukej tjetër njeri.

Në qoshe të dhomës frinte e motra e Rizajt e cila hiqte trespitë, vështronte të mbesën dhe mermëriste me vete:

— Ta prisha magjinë; tani do jesh si më parë. çupë shtëpie me halle.

Qetësia që mbretëronte në dhomë i ngjante qetësisë së ditëve të verës, kur ndrit dielli, natyra duket si në gjumë dhe s'fryn e s'pipëtin gjë prej gjëje. Disa të trokitura në derë e thyen heshtjen ashtu si prishin bubullimat qetësinë e ditëve të bukura. Selvija u ngrit dhe hapi derën. Përpara i dolli Azizi që kërkonte Rizanë. Qetësia e ëmbël e asaj mbrëmjeje, te Drenjallarët, u kthye në një gjendje të kobëshme. Rizaj, i goditur nga Azizi, u shtri sa gjatë gjërë i vilanosur. E bija sa s'luante nga mëntë. Ajo i fërkonte babait duart dhe e thërriste e lebetitej. Kur erdhi Rizaj në vete, Selvija sikur u qetësua, i hoqi t'et xhaketen, pastaj këmishën dhe i pa shpatullën që i nxinte. U llahtarisi, po prapë e mbajti veten. Vuri në vëndin e plagës leckë të lagura me ujë të ftohët dhe qëndroi pranë t'et me buzët që i dridheshin dhe e mbushur me urrejtje. Herë pas here mendonte për Hekuranin dhe thosh:

«Si i la Hekuran! punët gjer në rrahje? Ah, more Hekur, si u bë kjo punë kështu, si do të bëhesh ti imi, si?! Ç'do të më thotë babaj, ç'do të thonë bota? Shkoi e mori të nipin e atij që i rrahu babanë! Më vrave, Hekur, edhe sikur të mos kesh faj, më

vravel — Dhe nga që s'e mbante dot veten, u ngrit e shkoi në vëndin e saj. Atje ndenji pa gjumë, e mbledhur kruspull, me kokën pështetur te gjunjët, gjersa kaloi mesi i natës.

* * *

Gjithë sa ngjanë në familje dhe në punën e tij, e kishin dëshpëruar shumë Hekuranin. Nga shtëpia kish ikur dhe tani jetonte në kantjer, po edhe këtu i dukej sikur ish si në ato mëngjeset e ftohtë kur pret në Hurdhje pa shpresë se do të gjuash. Të gjithë, veç disa shokëve, e vështronin me mospërfillje dhe atij i dukej sikur i thoshin:

«Ikë, ore frikacak, vajte na shpife lloj lloj prof-kash nga frika».

Këto gjëra e patën futur në një rrugë pa krye. S'i bënin duart për punë dhe kish ditë që jo vetëm s'e kalonte normën, po as nuk arrinte të plotësonte. Dendur ulej pranë buldozerit, shtrihej dhe, me sy të trishtuar e të ngulur në një pikë, humbiste në mendime.

Çdo gjë që medonte i dukej sikur ish kundër tij, si në shtëpi ashtu dhe në kantjer. Vetëm Selvija i dukej se ish me të. Sadoqë një natë më parë xhaja i rrahu t'anë, ai vendosi të shkonte e të takohej. Vajti afër shtëpisë, iu afrua dritares, përgjoi një copë herë të madhe, shkoi pak më tej dhe, duke vërshëlyer, këndoi këngën e Selvijes, po më kot. Vajza nuk i dolli. Kjo gjë e dëshpëroi.

«Edhe Selvija qënka kundër meje», — mërmëriti në kulmin e dëshpërimit, dhe nga që s'dinte se ç'të bënte, shkoi te Shelgu i Lumtërisë e ndenji në bregun gëlqeror të kënetës. Ndezi një cigare dhe mërmëriti i qetë.

«Të gjitha do të rregullohen; e vërteta nuk humbet».

Një bubullimë që erdhi nga perëndimi, sikur miratoi mendimin e tij. Bubullima e shqetësoi Hekuranin. Djali u ngrit më këmbë, pa se një re e zezë po përhapej në gjithë qiellin dhe sa vinte mbledhte në prehërin e saj yjet që xixëllonin me frikë.

«Po fillojnë shirat, më duket» — dhe përnjëherë mëndja i shkoi te Hurdhjet e fshehta: shqetësimi i tij që ish mbuluar si me hi, ja ngjethi gjithë trupin si korent elektrik.

«Hekur», — i tha vetëvetes «duhet të luftosh, që të shpëtosh maqinerinë! more vesh? që nesër të shkosh në Komitetin e Partisë, që nesër!» dhe u ngrit me rrëmbim e mori rrugën për në kantjer.

Qielli u mbush me re. Era, që frynte si më ngë, i shtynte retë nga lindja. Një re e zezë që shtrinte një bisht si të dhelprës, lëvizte rëndë rëndë si të mos çante kokën për erën.

Hekurani kish shkuar që në mëngjes në Hurdhjet e fshehta, rrinte me zemër të thyer, shikonte vahun, ngulte në të shkopinj të gjatë dhe kur e kur ngrinte kokën nga qielli.

— Hekuran, ç'bën kështu? Pse nuk ke shkuar në punë? — e pyeti i habitur Besimi.

— Po provoj vahun, shoku sekretar. Pa shiko, po vjen smoreci, më duket.

Besimi e vështroi, tundi kokën dhe, për t'i dhënë zemër, e zuri për krahu dhe bëri tri-katër hapa më tej.

— Hekuran, kam menduar t'i bëjmë një letër shokut Hajri se, sado që shefi thotë se ka biseduar me të, prapë s'më mbushet mëndja t'ja këtë rrëfyer punën si duhet.

— Shiko, shoku sekretar, sa të marrë letrën sho-

ku Hajri do të jetë vonë. Po fillon shiu! Ndërhy, kërkohet të hiqet maqineria, se do na mbytet! More vesh? Kërko, se kështu bën punën e partisë, asnjë dyshim mos ki; jam i sigurtë për këtë që them, dëgjove?

Sekretari e vështroi në sy.

— Mos më shiko më, hajde të shkojmë, se do të na mbyten maqineritë, do të na mbyten njerëzit!

Besimi dhe Hekurani muarën rrugën të dy bashkë dhe, me të hyrë në fshat, era nisi të shtohet. Presja zuri të falej duke nxjerrë një vërshëllimë të mprehtë. Filloi të bjerë shi. Pikat e mëdha ranë në fillim të rralla, po të rënda, më vonë u dendësuan dhe mbi pluhurin e vaditur krijuan një kore ngjyrë kafe. Aroma e dheut të zhuriturit që po lagej nga shiu, u përhap menjëherë dhe u ndje një zagushi e madhe. Kur hynë në kantjer, të dy shokët ishin bërë dordolecë.

Gjatë rrugës, Hekuranit i qe mbushur mendja, se inxhenjeri përsëri do të thoshë që të prisnin. Vetëm kish një shpresë, se tani nuk ish vetëm. Me të qe edhe sekretari i organizatës. Po megjithatë prapë nuk gjente qetësi.

«Si s'më pyetën mua», mendonte më vetë Hekurani, «ashtu s'do ta pyesin dhe këtë. Ikë, ore, do t'i thonë edhe sekretarit, se dhe ti s'merr vesh, shko e shiko punën se këto gjëra partia ja ka besuar tjetër kujt».

Besimi dhe Hekurani hynë në zyrën e shefit me furi.

— Ç'është? Ç'ka ndodhur? — pyeti shefi menjëherë.

— Shoku shef, asgjë s'ka ndodhur, po shiko jash-të, shiu po shtohet. Urdhëroni të ndalen punimet.

— Hekuran, ti a di çfarë të bësh; më mirë t'iki

unë prej këtej dhe hajde ti rri këtu se, si duket, ke talent për këtë punë.

— Duhet t'i shikojmë më shtruar këto punë, — u hodh e tha sekretari — Tani kemi se ku të bazohemi, më duket. Kuptohet qartë se midis dy kënetave ka një vijë të fshehtë që i lidh me njera tjetrën. Po sikur kjo vijë të jetë 7e Hurdhjet e fshehta? Duhet ta dëgjojmë Hekuranin. T'i ndalim hë për hë punimet sa të na sqarojnë specialistët.

Shefi brofi më këmbë.

— Vetëm ju i dashkeni punëtorët dhe maqinerinë. Ç'kujtoni se jam unë, ndonjë mëndjelehtë? Jo, shokë, unë jam inxhenjer dhe di si punohet. Kam planin të aprovuar nga ministria dhe po e zbatoj. Vartësit e mi duhet të më ndjekin, dhe partia duhet të më përkrahë për të drejtuar sa më mirë punën.

— Partia duhet të të përkrahë, po dhe të të drejtoj ku duhet. Partia s'të le të mbytësh njerëzit dhe maqineritë. Sot do të bëjmë mbledhjen e organizatës dhe do ta shqyrtojmë si duhet këtë çështje.

— Është vonë gjer atëhere, — u hodh e tha Hekurani; — po të mbajë shiu kështu si e ka nisur, është vonë.

— Ikë, more ti, se po ua bën njerëzve kokën dhallë! — tha inxhenjeri duke e vështruar me inat.

Hekurani zgurdulloi sytë; kraharori i gufoi; mblodhi grushtin, po u spraps.

— Tjetër herë folë si të ka hie, — u përgjegj Hekurani i qetë dhe doli nga dera.

Jashtë shiku binte shtruar, me pika të mëdha. Djali rrinte në prak të derës dhe vështronte duke psherëtitur.

«Si t'ja bëj? Këtyre s'u mbushet mëndja! Do shkoj në Komitetin e partisë».

Ky mendim iu duk i përshtatshëm. Shkoi me të rendur gjer në park dhe pyeti.

— Mos ka ndonjë maqinë për në qytet?

— Këtu s'ka, po shko gjer në Sulzotaj, se më duket është maqina e bukës, — i tha një shofer.

Hekurani s'priti, ngriti jakën e xhakëtës dhe u nis duke nxituar nëpër rrugën që tani qe bërë balltë. Shiu i rrihte fytyrën dhe flokët që i vareshin bishta bishta mbi ballë dhe e bëri qull.

Era kur e kur i hapte pallton, po djali s'donte t'ja dinte. Shkonte me fytyrë të egërsuar, iu hidhte nga një sy fushave të mbjella me misër, po mendjen e kish gjithmonë te Hurdhjet e fshehta, te shokët, te maqineritë dhe, kur përfytyronte se mund të mbyteshin, këmbët i fluturonin.

Doli në rrugën Sulzotaj-Çermë. U mat të vazhdonte gjer në xhadenë kryesore, po pa një makinë që vinte nga Sulzotaj. U gëzua, zgjati dorën dhe maqina qëndroi.

— Hajde, more, ti qenke bërë ujë! — i tha shoferi, një burrë i thyer, dhe u ngrit pak nga vendi, hoqi një xhakëtë e ja dha. — Pa na, vish këtë se mos ftohesh. Pse në këtë derr shiu, o çun?

— Nga e keqja po shkoj, o xha Lipe.

— Domosdo nga e keqja; kush është ai i mënçur që ecën në këtë shi për qejf! Po ç'të keqe ke, o çun?

Hekurani hoqi xhakëtën, pastaj këmishën dhe veshi xhakëtën e shoferit.

— E, xha Lipe, ja, kështu po na ndodh, — dhe filloi të tregonte se si ishin punët.

— Po bën punë prej burri, o çun. Ecë te partia; po s'të dëgjuan ata të qytetit, telegram në Tiranë. More, po disa sikur s'janë në fiqir. Kështu bëj, mos u kurse; a kë lekë me vete? Se kushedi të duhen për telegramin.

— Besoj të më, mbarojnë, punë këta të qytetit.
— More, dëgjomë mua, po s'mbarove punë në qytet, na pesëdhjetë lekë dhe hiq telegramin. Vetëm ujdise mirë. Dhe bëja drejt Enverit, babaxhanit tonë.

Hekurani buzëqeshi.
— Kështu e duan disa, gjersa t'u vinë burgjitë në vënd, — tha me inat shoferi duke luajtur sa djathtas majtas timonin.

Hekurani vështronte shoferin që qe ngrysur në fytyrë dhe pa dashur sytë i vanë te spidometri. U habit kur pa se maqina ecte me shpejtësi shumë të madhe.

— O xha Lipe, shumë e ngake!

— E para herë që ngas kaq shpejt. Dua që të vesh sa më parë ti, or bir, se nuk i thonë shaka.

Hekuranit iu bë zemra mal. S'gjente dot fjalë që ta falenderonte.

— Zbrit tani, — tha kur arritën në qytet. — Si të kesh mbaruar punë, pritëm këtu. Dhe shiko hap sytë, çuno, hap sytë!

Hekurani i dha dorën dhe mori udhën për në komitetin e partisë. Te dera e priti një burrë i gjatë.

— Te kush do të shkoni? — e pyeti ai.

— Te sekretarja e Komitetit të rrethit.

Nëpunësi e përcolli gjer te dera e zyrës. Hekurani trokiti dhe hyri në një të ndarë. Atë çast u ngrit Shega në këmbë dhe, siç e kish zakon, i buzëqeshi e i zgjati dorën duke i thënë:

— Mirëse erdhe, Hekur, ulu. — Dhe i tregoi një karrigë.

Hekurani u ul. Pa dashur shëtiti me sy dhomën dhe pa të varur në mur dy fletëlavdërime që Komiteti Qendror i Partisë i kish dërguar Komitetit të rrethit, portretin e Leninit e të Stalinit, hartën e rrethit dhe një panoramë nga fushat e Myzeqesë.

— Ç'kemi, Hekur, si i ke nga shtëpia? — pyeti Shega duke vështruar djalin me vëmendje.

— Mirë jemi, shoqja Shegë; ju si jeni? Keni marrë letra nga Zani?

— Kam marrë; gjithmonë të dërgon të fala. Esh-të gëzuar për ty që po nderon veten dhe familjen.

Hekurani buzëqeshi dhe, padashur, zuri një tavllë duhani që rrinte sipër një tavoline të gjatë, e cila rrethohej nga dymbëdhjetë frona të thjeshtë.

Shega vazhdonte të vështronte djalin e, si përherë, edhe tani ai i kujtoi Demirin, të cilin ajo e kish pasur komandant dhe shok të luftës.

— Hekur, sigurisht ke ndonjë punë me rëndësi që erdhe në këtë shi. — i tha më në fund ajo dhe ngriti me dorë flokët. E fshikura e plumbit në faqen e djathtë iu duk më shumë.

— Po shoqja Shegë. Njëzet ditë më parë i bëra një propozim shefit të kantjerit për kthimin e trasesë së kanalit, se, siç e kemi zënë, do të mbytim maqinerinë dhe puntorët. Po s'më dëgjoi. Sot po bie shi; po të vazhdojë kështu gjer në darkë, maqinerinë s'e kemi për të nxjerrë, vahu do të hollohet dhe eskavatorët do të kridhen në Hurdhjet e fshehta.

Shega u mvrejt në fytyrë dhe, duke mbajtur një lapës në gishtrinjtë tregues të të dy duarve, foli:

— Ke njëzet ditë që e ke bërë propozimin, the?

— Po, shoqja Shegë; unë e thashë mendimin tim, pastaj bisedova me këshillin e fshatit dhe, me sa kam marrë vesh, xha Rizai u ka shkuar dy herë për t'u treguar se si ndodh puna në Hurdhjet e fshehta, po prapë s'e kanë dëgjuar. Veç kësaj u bë dhe mbledhja e Byrosë së organizatës bazë, po edhe ajo nuk bëri atë që duhej. Gjej kundërshtime të më-

dha nga shefi i kantjerit, i cili më thotë se në një mëndje me të është dhe inxhenjer Hajriu.

— Po pse, Hekur? e ke kuptuar shkakun?

— Nuk më besojnë, kujtojnë se frikësohem të punoj te Hurdhjet e fshehta. Për këtë më kanë hequr dhe nga eskavatori e më kanë lënë në buldozer.

— Ashtu? — buzëqeshi Shega, — s'kanë besim, ë? — dhe ndenji një hop pa folur, duke e vështruar djalin gjithmonë me vrejte.

— Ti, Hekuran, nuk duhet të dëshpërohesh. Që të ndrosh trasenë në një vënd tjetër, është gjë e madhe, duhej studjuar mirë propozimi.

Hekurani u prish në fytyrë dhe u ngrit në këmbë.

— Shoqja sekretare, po ndëjtët dhe ju me mëndjen e shokëve të kantjerit dhe nuk merrni masa, do të na mbytet maqinaria!

— Ulu, shoku Hekuran. Ti më keqkuptove. Unë desha të thosha se si në të folurit, ashtu dhe në fytyrë ti tregove një farë urrejtje për shefin e kantjerit. Nuk duhet ta urresh, po të përpiqesh t'i tregosh se ke të drejtë. Ka shumë mënyra se si t'ja rrëfesh. Bëre mirë që erdhe, po, më duket mua, pak me vonesë. Ti vjen sot, kur mbase vërtet ka rrezik. Nuk po zgjatem më; po nisemi. Rrugës tregomë me hollësi se si qëndron puna. — I ra ziles. Atë çast dikush hyri.

— Dërgoni të kërkoni inxhenjer Hajrinë, është në Thanë. I thoni të niset me një herë në Tërbuf, te Hurdhjet e fshehta.

Pas pak maqina mori rrugë e Rrogzhinës. Shiu binte shtruar me pikla të vogla, sikur të ish shkuar në sitë.

Hekurani nisi të tregojë dhe sado që e mbante veten, kur shikonte fushat tërë pellgje, psherëtinte.

Shega e dëgjoi me vëmëndje. Si në zyrë, po më fort tani në maqinë, ajo kuptoi se djali çdo gjë e thosh me pikëllim, me një vuajtje e frikë të brëndshme. Ajo habitej me shefin e kantjера, dhe sidomos me Hajrinë, që nuk e kishin studjuar thellë këtë punë dhe që nuk e kishin vënë në dijeni dhe Komitetin e Partisë për të.

Duke vështruar Hekuranin e pllakosi dhe atë një shqetësim, se djalin e kish njohur që të vogël, po nuk e kish parë kurrë kaq të tronditur.

— Ke mundësi t'i japësh më spehjt, shoku Xhoxhi, — i tha ajo shoferit, — dhe mori frymë thellë, sa që i la mbresë dhe Hekuranit.

Kur mbritën në kantjer, shiu kish pushuar. Shega, pa folur, zbriti dhe hyri në administratë. Trokiti në derën e shefit të kantjerit dhe u fut.

— Ç'kemi, shoku shef? — e pyeti e shqetësuar.

— Shi dhe asgjë tjetër, — u përgjegj tjetri i habitur.

Shega shikoi rrotull, dhe njohu Besimin.

— Të dy këtu qënkeni. Ejani të hyjmë në maqinë dhe të nisemi për në Hurdhjet e Ishëta. S'foli më, hapi derën, doli dhe, bashkë me Hekuranin që e takoi tek bisedonte me disa shokë, pihpi maqinës dhe mori udhën për të punimet. Veturë ecte, pas saj shkante një GAZ-67, rrotat e cështit vërvnisin ujët dhe llucën gjer në mezhdat e mbuluar me ferecka gomari.

Në të dalë të Flepajt, nga larg, Shega pa Rizanë dhe dy tre eskavatoristë që ishin njomur gjër në palcë dhe qëronin si më të rendur. Urdhëroi shoferin të ndalte maqinën, se dhe Rizaj kish dalë në mes të rrugës dhe pat hapur të dy duart.

— Ç'ke, o xha Riza? — e pyeti dhe, sado që donte të fliste e qetë, prapë zëri sikur iu ngjirid.

— Buçiti uji, Shegë! Plasën Hurdhjet e fshëhta. Dërgoni maqinën, të thërresin njerëzit për të shpëtuar maqinerinë.

Atë çast te Shega erdhën nëpunësit e kantjerit, dhe kur pa Rizaj shefin, zgurdulloi sytë, shtrëngoi nofullat dhe tha:

— S'na dëgjuat neve! Po tani? Eë, ç'doni ju, ç'doni ju!

Shega zbriti nga maqina.

— Dërgoni thërrisni njerëzit, — u tha zyrtarëve.

VII

Gjithë dita po kalonte me shi. Nga pasdrekja zunë bubullimat e vetëtimitat. Era nisi të fryjë më shumë. Dallgët e Tërbufit ngriheshin tërë duf, nga që s'kishin se ç'bënin, vrisnin veten, duke u përpjekur në breg e duke nxjerrë nga buzët shkumë të bardhë.

Kamjonët, edhe ata si të zëmëruar me kohën, s'donin t'ja dinin nga shiu, breshëri, vetëtimitat e bubullimat dhe çanin me shpëjtësi përmes llucës në rrugën që shkonte në Hurdhjet e fshëhta. Më në fund qëndruan. Eskavatoristët, punëtorët dhe zyrtarët zbritën dhe sakaq kuptuan se këpucët s'bënin punë. Të gjithë u zbathën, përveshën pantallonat gjer sipër gjunjëve dhe morën udhën që çante përmes presjes. Sa më shumë që venin përpara, saq më thellë u futeshin këmbët në llucë.

Me të mbritur në vendin e punimeve, panë se ai që mbushur me ujë, Shefi i kantjerit u prish në fytyrë.

«Nga mbiu gjithë ky?» — mermëriti dhe vështroi me habi. Atë çast erdhi Hajriu me dy inxhenjerë të

tjerë. Nga të nxjerrurit ata mezi merrnin frymë. Hajri-
riu e toku Shegën dhe me Gëzimin.

Hekurani me Besimin shkuan të eskavatori që
ish futur më brenda Hurdhjeve. Ndezën maqinën, po
në çast dheu u drodh dhe, nja pesëdhjetë hapa për-
para, u dëgjuan një zhurmë. Vahu u shemb dhe uji
buçiti përsipër, në fillim si ndonjë shatërvan i madh,
pastaj nisi të paksohej dhe prapë filloi të ngrinej
duke bërë zhurmë. Të gjithë zbritën nga eskavato-
ri. Hekurani picëlloi sytë, ndenji një hop i heshtur,
pastaj bëri dy hapa përpara.

— Qëndro, Hekuran! — i tha Shega.

— Nuk ka rrezik, — ja bëri ai i qetë dhe shkoi
te maqina.

Te eskavatori u mblodhën të gjithë zyrtarët
dhe vështronin kur Hekuranin kur ujët, që gurgu-
llonte sikur të ishin vënë në zjarr dhjetra kazanë të
mëdhenj.

Eskavatori luajti nga vendi dhe, si eci tre katër
metra, ngeci. Rreth tij filloi të hapej një gropë që sa
ventë zmadhohej e thellohej.

— Shoqja Shegë, duhen trenj dhe kashtë, ndry-
she si nxjerrim dot, — tha Hekurani më në fund
dhe u hodh nga maqina.

— Po, duhen trenj e kashtë, — thare si me një
gojë dy tre eskavatoristë.

Shega qëndroi një hop e menduar, pastaj tha:

— Dori i gjejmë, po shkoj në ishët. — Dhe iu
drejtua Hajriut: — Përgatish edhe gjë për të nxjer-
rë maqinëtë.

Shega mori rrugën Hajriu i mblodhi të gjithë e
u tha:

— Më parë se të fillojmë, duhet të kemi rregull
dhe disiplinë. Të mos bëheni lëvizje të kota. Të gji-
tha veprimet do të kryhen sipas udhëzimeve të mia.

Eskavatorët do të shkojnë vetëm në rrugët që do të caktojnë dhe do të mbulohen përtej plepit, — zgjat dorën më të djathtë. — Duhet të punojmë me gjakftohtësi. Përpara se të nisët eskavatori rruga të mbulohet me duaj kashte, gjersa të arrimë te presja, se pastaj do çajmë përmes saj. Tani, shokë, ndizni motorët, i fshini dhe i bëni gati, që, posa të mbrijë kashta, të fillojmë rrugën. Shefi i kantjerit të verë roje pranë shëmbjes së vahun dhe në perëndim të tij, që asnjëri të mos shkelë në ato anë. Inxhenjerët dhe shoku Hekuran do të vinë me mua për të caktuar udhët nga do të lëvizë maqinaria. I keni të kjar-ta detyrat, shokë?

— I kemi, — ja kthyen.

— Atëhere fillojmë.

Një kambanë e madhe ish varur në degët e një shelgu, në sheshin e fshatit, aty ku kremtohej dhe festa e peshkatarëve. Dhe kambana kish një histori të sajën, nuk dihej se kur qe ndërtuar, vetëm për një kohë të gjatë zëri i saj ish dëgjuar në manastirin e Shënë-Premtes. Po një dimri që kish dalë Shkumbini në tre katër vënde dhe kish mbarsur Kënetën e Zezë dhe Tërbufin, pastaj ish shtrirë fushave me shpejtësi, duke mbytur Plepajt, prifti i Manastirit ua dha Plepallarëve këmbanën, që t'i binin kur të ndodhnin fatkeqësira.

...Që aso kohë këmbana rrinte varur, dhe, kur dëgjonin peshkatarët në kalibet e tyre zërin e saj, u dridhej mishtë e mëndja u shkante te shtëpitë, se e dinin që në fshat do të kish ndodhur ndonjë gjë.

Zëri i këmbanës atij viti s'qe dëgjuar, vetëm asaj pasditje tingulli i saj i mprehtë, që përhapej

nga era me furtunë e që futej në shushurimën e presjes, në zhurmën e shiut që përplasej pas tokës, i shqetësoi, Plepallarët, Të gjithë burrat e djemtë u ngritën me këmbë, muarën gunat, e dualën me furi përjashta. Kur shikonin se te sheshi s'kish njeri, i drejtoheshin këshillit. Gjithë fshati u grumbullua dhe prisnin të dëgjonin se ç'kish ndodhur.

Shega, e lagur dhe me kokën mbështjellë me një dyshe që ja pat dhënë Rizaj, hipi në një vënd të lartë dhe, duke duruar shinë që i rrihte fytyrën, tha:

— Shokë fshatarë, maqinaria në Hurdhjet e fshehta është në rrezik. Për të shpëtuar na duhen treqind duaj kashtë dhe nja dhjetë trenj. Na ndihmoni të shpëtojmë maqinerinë. S'kam ç'të flas më, puna s'pret për fjalë të shumta.

— Sa duaj duhet të sjellë çdo shtëpi? — u hodh e tha një fshatar.

— Nga dhjetë, — u përgjegj xha Rizaj. — Shpejt, djema, maqinat i kemi hazër; thërrisni dhe grarinë që të na ndihmojnë për t'i ngarkuar në kamjonë e për t'i shkarkuar nga Qafa e Iles te Hurdhjet e fshehta. Shpejt, guna! Shpejt! — tha Rizaj.

Fshatarët u shpërndanë. Nuk shkoi shumë dhe pranë kamjonave nisen të ngrihen togje të mëdhenj me kashtë.

Shiu vu, po fshatarët s'donin t'ja dinin. Një lëvizje e tillë s'ish parë në fshat. Selvija ngarkonte në kurriz kashtën dhe, me të rendur, shkante e hidhte në maqinë. Krahas me të, të rinj e të reja, burra e gra, punonin me zell për t'u habitur.

Kamjonët u mbushën. Në dy prej tyre hipën fshatarët dhe muarën rrugën. Te vëndi që quhej Qafa e Iles maqinat qëndruan. Fshatarët zbritën dhe secili prej tyre morri nga dy tre duaj në kurriz dhe ecte me vrap në rrugicën përmes presjes. Shiu bin-

te. Ata, të ngarkuar, të lagur e duke u kredhur gjer në gju në baltët, shkonin pa bërë zhurmë.

Rizaj kishte marrë dy duaj kashtë dhe printe përpara të gjithëve. Kur e kur ndalej si mënjanë e thërriste:

— Forca çuna! Ja, dhe pak na ngeli.

Fshatarët arritën të vendi i punimeve. Eskavatoristët, buldozeristët, teknikët e ndryshëm, u merrnin duajt dhe i grumbullonin në një vend.

Hekurani u gëzua shumë kur pa atë rresht që s'kish të mbaruar. Si të gjithë edhe ai rendi të ndihmonte.

Pa vënë re kush ish, iu afrua një femre e nisi t'i shkarkojë barrën. Kur ngriti kokën vajza që e mbante si të kërrusur nga kashta që kish në kurriz, Hekuranit iu droth zemra.

— Selvije, ti je? — pyeti si i shastisur.

Vajza u turpërua, u skuq në fytyrë dhe, si veshetroi njëherë rrethepërdank, i buzëqeshi dhe u largua pa i folur.

Hekurani mori kashtën dhe, sikur ta kish bërë me fjalë me Selvijen, sa herë që kthente kokën ai, e kthente dhe ajo dhe që të dy shikonin njëri tjetrin në sy.

Me një shenjë të kryeinxhenjerit, eskavatorët u vunë në levizje. Ata shkonin me ngadalë në rrugën e caktuar që më parë. Vetëm eskavatori, më të cilin kish punuar Hekurani, ish futur thellë, sado që grapa pe mbushur, e në të qenë vënë trenj të mbuluar me kashtë, që të mos rrëshqiste maqina, po prapë ai s'luante nga vendi. Hekurani jëpte e merrte, shkelte gjithë gazin sa që dridhej dhe, po prapë s'ishte e mundur. Rreth eskavatorit qenë mbledhur shumë njerëz. Aty pranë rrintë dhe Selvija e vështronte Hekuranin. Zemra i dridhej se dëgjonte lloj lloj fja-

lësh. Dikush thosh s'del dot; një tjetër këshillonte ta nxirrnin me buaj, një i tretë ngulte këmbë e ngrinte zënë që të largohej sa më parë. Hekurani më shokëse donte mbytej.

Selvija shkante nga një vend në tjetrin dhe shtrëngonte duart me llahtari. Nga një herë i vinte t'i thërriste Hekuranit, po shpejt e mbliidhte dhe gjithë dëshpërimin e ndrydhte përbrënda.

Më në fund, nga grupi i njerëzve që rrinin shumë afër eskavatorit, u shkëputën dy vetë dhe përtej u dëgjua zëri i buldozerit. Nga presja dualën tre buldozerë të tjerë dhe, si u kthyen, u lidhën me njëri tjetrin dhe pas tyre lidhën dhe eskavatorin e Hekuranit.

«Ja buajt e tu» — u dëgjua një zë midis fshatarëve.

«Tani do ta heqim pa derman», — tha dikush.

«E shikon ç'ka bërë frëngu?» — foli një i tretë.

«Ç'frëngë, more, Stalini», — ia pat një tjetër.

Selvija rrinte e heshtur dhe tani sikur u qetësua pak. Zhurma e përnjëherëshme e buldozerëve dhe e eskavatorit ish aq e madhe sa që ajo s'kish dëgjuar kurrë ulurimë të tillë. U shastis, mbylli veshët, po në çast fytyra i qeshi së eskavatori lëvizti dhe filloi të eci.

«Ooo! Urraaaa! Ooo!» — zënë të thërrisnin njerëzit e u turrën pas maqinave.

Selvija shkante pranë eskavatorit, bënte sikur hidhte kashtë dhe vështronte e i buzëqeshte Hekuranit. Shiu binte pa pushuar, po shtruar e më nge. Dymbëdhjetë eskavatorë dhe gjashtë buldozerë udhëtonin ngadalë, duke i mbaftur turinj të një plëpi lartë me majë të thyer. Afër perëndimit të diellit,

shiu, sikur pushoi, po prapë retë vozisnin si të tërbuara. Maqinaria u nxuar në një vend të sigurtë. Eskavatoristët e fshatarët i dhanë dorën njeri tjetri duke buzëqeshur dhe pastaj hipën në kamjonë. Hekurani me Selvijen hipën në një maqinë dhe ndenjen pranë e pranë duke ndjerë zemrat që u rrihnin me të forta.

— Vije, po vi sonde, — i mërmëriti Hekurani.

Selvija ngriti qepallat dhe me sy të qeshur e vështroi në fytyrë, pastaj uli kokën e ja ktheu:

— Të pres...

* * *

Selvija rrinte në dritare dhe priste me një ankth të madh. S'dinte në do ti vinte Hekurani apo jo. I kish humbur shpresat, se binte shi dhe shi me gjyma. Megjithatë ajo po e priste dhe do ta priste gjer në mëngjes, Nëpër terr dalloi një njeri që ecte. Nisi të marrë frymë me të shpejtë e të ndjejë zemrën t'i rrahë me të forta.

— Hekur! — mërmëriti, — vuri duart në kraharor dhe s'dinte ç'të bënte.

— Hekur! — përsëriti. Hapi kanatin e dritarës dhe nxori gjysmën e trupit jashtë. — Do jetë lagur, do jetë bërë ujë! — tha duke vrejtur djalin që po afrohej.

Hekurani, me të mbrijtur i ngulë vështrimin fytyrës së vajzës. Ndjenja e zjarrtë që e përvëlonte s'ela të priste më gjatë, po e pushtoi fort pa folur. Selvija mbështeti kokën në gjoksën e tij. Qepallat e gjatëta i binin gjer në mes të faqeve. Ballin e lartë ja zbukuronin dy kaçurrela. Buzët e etura, të mbushu-

ra e gjak të kuqe nga zjarri i brendëshëm, trinin të puçura dhe sikur përhapnin një aromë dehëse. Hekurani që i gëzuar ngadalë puçif buzët e tij me të vajzës dhe shpirti iu deh nga një ëmbëlsi e pashpjegueshme.

Shiur binte. Vajzës iu kujtua se djali përlagej. Izuri flokët, rrobaf dhe u drodh.

— Hekur, qënke bërë qull, do të ftohesh.

Djali s'e la të fliste. E pushtoi përsëri, pa e ndjerë fare shinë.

Vonë u nda me vajzën dhe mori rrugën e kantjerit. Ecte i qetë e i kënaqur.

VIII

Përpara se të shkonte në kantjer, Hekurani u fut nën një strehë. I hodhi një çast sytë shtëpisë së tij, pullazit, dhe psherëtiu. Pastaj vazhdoi rrugën. Me të arritur në dhomë, Besimi i tha që të nesërmen të mos dilte në punë.

Pa lindur dielli, u ngrit, u la, hëngri mëngjesin dhe shkoi të merrte vesh përse e lajmëruan të mos vente në Hurdhjet e fshehta.

Në zyrat e administratës takoi Hajrinë.

— Puna e Hurdhjeve të fshehta u sqarua, më duket, — i tha Hajriu dhe, si i lëshoi krahun, i dha një cingare. — Ka një lidhje të fshehtë midis dy kënetave, dhe vija ose përroi i nëndheshëm shkon te vendi i Hurdhjeve. Kur bie shi dhe derdhet Shkumbini, përroi i Lushnjës, Delli i Ferrasit dhe Lunja e Karbunarës i mbushin të dy kënetat mbi nivelin e përroit të nëndheshëm. Atëhere uji i përroit me që do të arrijë të njëjtin nivel, nis të hajë koren e si-

përme të tokës gjer sa shpërthen dhe bëhet ajo që
thua ti: një peshë e vogël dhe vahu shembet.
— Kështu është, shoku Hajri; mirë që u muar-
rëm vesh.

— U muarëm vesh, po ti mos u dëshpëro, Heku-
ran. Shefi i kantjerit ka bërë gabim të madh që s'i
vuri rëndësi propozimit tënd. Tani duhet gjetur ku
është gryka e përroit.

— Më duket se e kam gjetur dhe grykën. Duhet
të jetë foleja e gjarpërit. Të vjetërit thonë se diku
nja dy kilometra larg fshatit, ka fole në një gjarpër
i madh. Sa i afrohen atij vendi, ai të përpin. Më
përpara thuhej se në kohë të keqe, aty gurgullonte
uji, gjoja sikur përpiquej gjarpëri, se kish frikë mos
e godiste zoti me rrufe. Kurse tani kjo gurgullimë
s'dëgjohej. Tani uji pranë atij vendi bën gropa dhe,
po të hedhësh ndonjë gjë e kollofit. Unë kam vajtur
këto ditë dhe më është tiposur në kokë se atje është
gryka e përroit të nëndheshëm.

Hajriu përsëri e vështroi me dashamirësi e i
ra krahëve.

— Vërtet qënke njohës i mirë i kënetës!

Sa vunë këmbën në ndërtesën e administratës,
në oborr qëndroi një makinë e vogël prej së cilës
zbriti Shega. Ajo e toku me të dy dhe të tre së ba-
shku hynë në zyrën e shefit të kantjerit.

Gëzimi u ngrit. I priti dhe i la Shegës kryen,
kurse vetë ndenji në një nga fronet. Hekurani, me ta
parë, e kuptoi se shefi ish shumë i tronditur. Sytë i
kish të kuq dhe fytyrën të zverdhur. Dukej që s'kish
fjetur mirë atë natë.

Atë çast në dhomë hyri dhe Besimi, i cili, si
përsëriti zuri vend.

Hekurani ndjente sikur ishte në tepër të atë

rreth. U ngrit në këmbë dhe kërkoi leje të ikte, po Shega s'e la.

— Ulu, shoku Hekuran, ulu. Dëshëm të bisedo-
nim një herë kështu si jemi, pastaj do të shpërnda-
hemi. — Shega rregulloi një cullufe që i binte ballit,
pastaj foli:

— Nuk e mendoja dhe s'e besoja, shoku Gëzim,
që ta kishit lënë punën, këtë punë kaq me përgjegjë-
si, në mëshirën e fatit, dhe të mos çalltisnit. Ju duhej
të kishit lajmëruar Komitetin e Partisë, shokun Haj-
ri, dikasterin tuaj se kështu e kështu po zhvillohen
ngjarjet. Si t'ja vëmë emrin kësaj pakujdesie? A é di-
ni kush vepron kështu? Kështu vepron vetëm armiku,
dhe njerëzit që s'kanë zemër, që s'kanë mend. Ne na
vjen keq që kështu ka vepruar një anëtar i fami-
ljes së nderuar të Shkurtëve, na vjen keq për punë-
torin dhe fshatarin që ju kanë mbajtur pesë vjet me
djersën e tyre e ju dhanë shkollë e dituri. Tek ju ka
munguar gjithçka dhe të gjitha këto gjëra jau solli
pajpekuria e madhe që s'i ka hie moshës dhe radhës
suaj. S'kam ç'tju them tjetër. Ju keni arritur sa që
keni mashtruar edhe kolektivin, se gjoja jeni këshi-
lluar me shokun Hajri. Ky është turp i madh.

Në dhomë u bë qetësi, Shega psherëtiu dhe
shtoi:

— Jeni i lirë, shoku Gëzim; mbrëmë u mora vesh
me Ministrinë e ndërtimit. Në vëndin tuaj është emë-
ruar një inxhenjer tjetër, Kujtim Mezinë. Ju hë për
hë mbeteni në dispozicion të Ministrisë. Mund të
shkoni ku të doni, vetëm ju them dhe një herë se
rruga, që keni kapur, nuk është rrugë ku ecën rinia
jonë, nuk është për ju, ndaj mendohuni dhe men-
dohuni mirë. Këtë po e them për të mirën tuaj, për
të mirën e familjes tuaj.

Ajo heshti për një sekondë pastaj iu drejtua
Hajriut:

— Tani, shoku Hajri, si keni menduar dhe ç'do të bëjmë?

— Unë them të presim dhe Kujtimin dhe të shkojmë të projektojmë kthesën e kanalit.

— Mirë atëhere. Kujtimi duhet të vijë së shpejti.

Të gjithë u ngritën. Shega doli përpara, pas saj dhe të tjerët. Vetëm Gëzimi mbeti në dhomë. Ai vuri duart në kokë dhe ndenji ashtu një copë herë të madhe. Pastaj ngatërroi flokët e zeza si të negrit dhe, kur kujtoi se vëndin e tij po e zinte i vëllai i Fatbardhës, psherëtiu dhe nuk i erdhi hiç mirë.

— Ç'do t'i them Fatbardhës për gjith këto që ngjanë? — Përsëri shkatëroi flokët. — Po Nënës? Motrës?

Vështroi në një pikë të padukëshme me sy si të shqyer dhe iu duk sikur pa t'anë që kollej duke i rënë me çekan kacaprokut, pastaj duke qepur me bizë një palë këpucë të shqepura në taban. Përpëliti qepallat, u ngrit me vertik në këmbë dhe mërmëriti:

— Po, dhe kështu s'jetohet! Doli nga zyra, shkoi në dhomën e fjetjes, rregulloi teshat dhe, kur dëgjoji se e thërrisnin, bëri për nga oborri. Bashkë me Hajriun pa dhe një djalë flokëverdhe, fytyrëqeshur, trupgjatë, i cili sa pa Gëzimin, i vajti dhe e toku me të dy duart.

— Kujtim Mezini, — u paraqit djali.

Gëzimi e pa nga afër dhe shquajti se sytë e tij u ngjanin shumë syve të Fatbardhës.

Shefi i ri i kantjerit nxori paqetën dhe Gëzimi i mori një cigare, pastaj e ndezi dhe me tym nëpër gojë tha:

— Jam gati t'ju bëj dorëzimet.

Atë çast u afrua edhe Hajriu, i cili e vështroi me dhimbje Gëzimin dhe psherëtiu.

Dy maqina të vogla shkonin në rrugën që çonte në Plepaj. Në njerën ish ulur Shega me Hajrinë dhe në tjetrën Kujtimi me Hekuranin.

Hajriu, që një ditë më parë, prej çastit që pa Gëzimin të largohej nga kantjeri, ish i dëshpëruar. Këtë gjë e pat vënë re edhe Shega e deshi ta pyeste, por e la.

Tani kur ishin duke udhëtuar të dy me maqinë, Shega e shihte se Hajriu që i mërzhitur e donte t'i thosh diçka, po sikur druhej.

— Flisni, shoku Hajri, ç'doni të më thonë? — i tha ajo.

— Për Gëzimin, shoqja Shegë, po mendohem për të.

— Dukeni se mendoheni, po edhe unë po mendohem. Dhe ja ç'po mendohem. Ne nga një herë s'punojmë sa duhet me disa njerëz si Gëzimi. Nuk u vumë kujdes letrave dhe lutjeve të tija për t'u kthyer në Tiranë. Dhe s'punuam sa duhet që t'ja zbardhnim atë anë të zezë që i kish zaptuar trurin. Ne u mjaftuam vetëm me një fjalë dhe kjo mua më rëndon.

— Ashtu është, shoqja Shegë. Na rëndon shumë. Do të më lejoni mua të interesohem për Gëzimin.

— T'ju lejoj! Po ajo është detyra juaj nga më kryesoret. Pse, si mendoni ju, do ta hedhim poshtë ne atë? As njëherë! Ne do ta ruajmë, do ta sjellim në rrugë. Ja ku duhet të arrimë me Gëzimin. Dhe unë nga ana ime do të punoj. Pas ca ditësh do të marr lejen dhe do t'i shkoj në Tiranë për vizitë. Dhe ju lereni ndonjë muaj të kujtojë dhe të rikujtojë punët pa mënd që ka bërë, pastaj kapeni. Mirë

është ta keni pranë, se në të afërmen, me punët që kemi përpara, ka për ta larë budallallëkun që bëri.

Hajriu buzëqeshi i kënaqur. Dësh të vazhdonte bisedën po maqina qëndroi. Kryeinxhenjeri vështroi djathtas dhe njohu shtëpinë e Rizajt.

Hekurani, sa vuri këmbët në tokë, pa Selvijen që fshinte oborrin. Ajo, me të diktuar miqtë, hyri brënda me furi.

Djali s'dësh të vinte, se kujtoi fjalët e plakut, që i kishte thënë të mos i shkelte në shtëpi, po s'e la Shega. Ajo e zuri për krahu dhe e mori me vetë.

— O xha Riza, — i thiri shefi i ri i kantjerit që, si duket, e njihte. Atë çast hyri në dhomë me një frymë Selvija.

— Ka ardhur Shega, — i tha.

Plaku brofi më këmbë dhe doli me të shpejtë.

— Urdhëroni, mirëserdhët, — tha gjithë i gëzuar dhe i dha dorën Shegës. Kur pa edhe Kujtimin e rroku në qafë me dashmirësi. Dhe për një hop ngeli i mahnitur, se iu kujtua i gjyshi i djalit, Sulcia, me të cilin kish peshkuar kaq vjete.

— Uluni, — i luti miqtë dhe pastaj iu drejtua Shegës: Për ty, moj bijë, duhet të kthej një gur sëmbarthi. Sa ke që s'na ke dalë! — Mori nga rafti paqetën, u dha nga një cigare, nxori peshqirin, fshiu zverkun, fërkoj duart dhe pyeti:

— Mëngjes është, ftohët është, doni nga një gotë raki? E kam të mirë, s'keni për ta gjetur në asnjë mehane të qytetit.

Të gjithë buzëqeshën.

U ngrit e i thirri së bijës të sillte gotat dhe shishen, fshiu për së dyti herë zverkun dhe u ul.

Selvija pruri rakinë e u shtiri të gjithëve meradhë. Kur zuri të mbushte gotën e Hekuranit, dora

iu drodh. Rizaj mori filxhanin e fundit, e ngriti lart dhe uroi:

— Mirë se ardhët, dalçi faqebardhë në punë.

— Mirë se të gjetëm, o xha Riza, — uroi shefi i ri i kantjerit.

— Të pëlqen? do dhe një?

— Jo, jo, na e ruaj për ndonjë rast tjetër; pas-ke raki Përmeti, ballë kazani.

Rizaj buzëqeshi.

— Të më urdhërosh sonde; kam menduar ta prish pehrizin. Kam ca zogj, e mezi po i ruaj nga huta, — dhe i shkeli synë.

— Do të vi, o xha Risa, — iu përgjegj Kujtimi.

— Mirë se të vish dhe shiko se s'vjen, të mori e mira, të mori, — dhe e kërcënoi me gishtin tregonjës. — Pastaj tha, — apo do t'ja mbathësh që sonde.

— Këtu më ke këtej e tutje, o xha Riza.

— Është emëruar shef i kantjerit, — ja priti Hajri.

— Ashtu. Më rrofsh. Më rrofsh.

Selvija mblodhi filxhanet dhe doli.

— Punimet te Hurdhjet e fshehta i lamë, — shtoi kryeinxhenjeri. Të gjithë pamë propozimet që bëri Hekurani për kthimin e kanalit në një rrugë tjetër. Dhe menduam se mund t'i mbahemi atij, vetëm duhet ta shkelim dhe një herë vëndin, ta studjojmë më mirë, që të bëjmë punë të saktë.

— Shumë mirë e kini menduar; edhe unë po vij me ju.

— Medoemos, medoemos, — tha Shega, — A ngrihemi tashti?

— Si të dëshironi.

Mjergulla kish hapur krahët. Retë qëndronin si të varura, nga perëndimi po ngrihej një re tjetër. Rizaj pa qiellin, njomi gishtin e madh, e ngriti dhe mërmëriti.

— Do na mbajë koha.

Dolën nga oborri i shtëpisë në rrugë.

— Edhe plepallarët po ndërtojnë, — tha Shega, se pa që mbulohej një shtëpi me tjegulla.

— Po zbukurojnë shtëpinë, — shtoi dikush.

— Po ti, o xha Riza, kur do ta heqësh kashtën?

— Po të ketë ndonjë maqinë më nge shefi, që nesër, moj bijë.

— Maqinë për ty, o xha Riza! Që sot, po deshe.

— Jo, sot, jo, se do të vish sonde për darkë dhe do të thonë bota: «e thirri për punë të maqinës».

— Të gjithë qeshën.

— E po pasnesër, atëhere, — ja bëri Shega.

— Do të ta plotësoj dëshirën, moj bijë, — buzëqeshi Rizaj e i hodhi sytë shtëpisë me mure gungla gungla, të lyera me gëlqere e me pullaze që nxinin nga kashta.

— Po të vjen vdekja, — tha me vete, duke parë e duke përdredhur një fije kashte, pastaj e këputi me forcë dhe e vërviti përtej.

U hipën maqinave dhe zbritën pranë vëndit ku ish grumbulluar teknika. Para se të zbrisnin, veshën nga një palë çizme të gjata dhe filluan të ecnin gjer në buzë të kanalit. Shkonin duke biseduar.

— Moj bijë, do të të them një fjalë. Shikojeni pak më mirë hallin tonë. Kemi familje që janë dëmtuar nga kanali dhe ai komisioni vetëm sa lagu këpucët dhe s'u duk më.

— Kush është dëmtuar më shumë në Plepaj? — pyeti Shega.

— Më shumë është dëmtuar Shari Shahini. Atij iu prish i tërë kopshti me pemë.

— I paska zënë kopshtin, ka pasur pemë të mira. Me që ra fjala për Shahinajt, pse nuk i pashë dje? Apo s'janë aty?

— S'e di, — ja ktheu Rizaj.

Shega vështroi Hekuranin sikur ta pyeste në heshtje.

Hekurani bëri sikur s'e kuptoi. Po Shega shpejt e pikasi se midis tyre diç do kish ndodhur.

— Së shpejti dëmet do të paguhen, xha Riza: kështu do t'u thuash fshatarëve.

Sa arritën në vënd, kryeinxhenjeri hapi çantën dhe, duke vështuar përreth, tha:

— Folë, Hekuran, si e ke menduar kthesën e kanalit?

Djali e vështroi në sy dhe u skuq në fytyrë. I shkoi Hajriut afër dhe tregoi me gisht. Zëri në fillim i doli si i ngjirur, po më vonë iu kthjellua.

— Unë mendoj që të formojmë dy kularë, një bërryl këtu dhe tjetrin përtej, te Plepi i madh.

Të gjithë vështuan nga tregoi djali. Një çast pllakosi një heshtje që tregonte se njerëzit po i rrihnin me mendje të tyre gjithë sa dëgjuan.

— Po sikur të formojmë një kular vetëm te Plepi i madh dhe ta presim kanalën nj'a pesëmbëdhjetë metra më poshtë, a do të na mbajë vahu? — tha inxhenjeri duke e parë djalin drejt në sy, që mos t'i shpëtonte shprehja më e vogël e fytyrës së tij.

— Vahu mban. Kanali do të shkojë po në ara, si do të shkojë dhe këtu.

— Po që kështu, do të krijojmë vetëm një bërryl, se si thoni ju, na duhet të gërmojmë më shumë.

IDA — Ju e dini më mirë, shoku inxhenjer. Dheu, si atje ku thoni, edhe këtu, është njëllëj. Arë e punuar ishte kjo, arë e punuar është dhe ajo. Në gjithë bregun e mëngjër, në pjesën e poshtëme, shtrihen arat e fshatit.

Kryeinxhenjeri futi hartën në çantë dhe ftoi ta ndiqnin pas. Ecnin të qetë, kush duke thithur cigaren, kush duke biseduar, Hekurani shkante, po sepse dukej i mpirë. Nuk i erdhi mirë propozimi, jo se ai nuk ish i drejtë, por, po të hapej kanali ku tha inxhenjeri, kthesa do të bëhej në arën e tij, kanali do të çante mepërmes dhe ca nga gjërësia, ca nga dheu që do të grumbullohej nga të dy anët, gjithë ara delte jashtë përdorimit. Kjo do t'ua shtonte edhe më zëmërimin xhaxhait dhe gjyshit, se pa tjetër do ta merrnin vesh që shkaktari i prishjes së arës kish qënë i nipi i tyre. Ndaj i hidhte këmbët i menduar. Me të arritur te ara përtej, megjithëse koha ish gati për shi, pa Azizin që prashiste.

Grupi u ndal në mes të arës.

— Qënka e punuar! — foli kryeinxhenjeri me keqardhje, duke vështruar Rizanë në sy.

Atë çast, kryetari i Këshillit vështroi Hekuranin që rrinte si i tulatur.

Mbretëroi një farë qetësie. Të gjithë vështronin misrin që kish mbirë ndonjë pëllëmbë në tokën e punuar me kujdes.

— Në qoftë se ka leverdi këtu, këtu duhet hapur kanali, — tha prerazi Shega dhe shtoi: — pronarëve të saj do t'u paguhet misri dhe, me t'u tharë Këneta e Zezë, do marrin dhe tokë.

Në këtë bisedim e sipër, si i drojtur e me shatën hedhur në krah, erdhi Aziz Shahini. Ai nderoi duke vënë dorën në ballë e duke përshëndetur me një zë si të vrazhdët, vështroi Shegën, i dha dorën,

pastaj u përshëndet me të tjerët dhe qëndroi me frikë në zëmër se mos pësonte gjë ara e tij.

Atë çast kryeinxhenjeri zgjati dorën përpara dhe tha:

— Kanali do të çajë përmes arës gjer përtej, te Plepi i madh. Aty do të krijohet një kular jo shumë i thyer dhe pastaj do të zgjatet gjer te gryka e Vijës së Strymit.

Azizi shikoi të nipin, u zverdh në fytyrë dhe nisi të dridhej, uli shatën dhe u mbështet te bishti i saj. Çdo gjë iu err, ndenji si mbi gjëmbe, iu pre goja, u gëllitit tri katër herë si të përtypte atë helm që iu bë aq shpejt në grykë. Një hie e mvrejtur, një hie fatkeqe i kish veshur çehren. Duke mbajtur sytë në një pikë të padukshme, qëndronte sikur të kish ngrirë; filloi të psherëtijë dhe pastaj të qajë si ndonjë i vogël. Me lot në sy u ul pranë një bime. Fletët e gjelbra gjallëronjëse lëviznin krenare. Azizi me gishtrinjtë e trashë tërë kallo i përkëdhelte duke i spërkatur me lot. Ndënji ashtu një copë herë të madhe në bisht, duke ledhatuar trupin e njomë të misrit. Më në fund u ngrit dhe, si ndonjë i dehur, mori rrugën e shtëpisë.

Në atë kohë Hekurani ndiqte grupin. Ai e kish parë dhe e kish ndjerë hidhërimin e xhaxhait. I erdh shumë keq. Herë pas here thoshte ndonjë fjalë kur e pyesnin, po dhe atë me zëmër të rënduar.

Vonë mbaruan së shkeluri trasenë ku do të shkonte kanali. Plani ishte përpiluar si duhej. Në ato toka eskavatori mund të vepronte me lehtësi. Po bëhej kthesa që kish menduar Hekurani, vetëm në një drejtim tjetër, që vërtet kursente shumë kohë dhe mundim. Kur mbaruan punë, qielli ish mbushur me re. Mjergulla kish përhapur më shumë krahet e saj dhe një erë frynte hope hope e ngrinte lart

ndonjë lëpushkë të thatë e ndonjë fije bari. Të gjitha këto tregonin se po vinte shiu me furtunë. Në të hyrë në fshat era nisi të shtohet, presja zuri të falej nga lindja duke nxjerrë një fërfëllimë të mprehtë.

— Unë po shkoj pak nga xha Shari, — tha Shega.

— Do vimë edhe ne, — ja bënë inxhenjerët.

Hekurani ulti kokën, kurse xha Rizaj u prish në fytyrë.

— Mirë, unë po shkoj në këshillë, se kam ca punë, — mermëriti Rizaj pa e bërë veten.

— Edhe mua të më falni, — tha Hekurani i turpëruar, dhe u ndanë.

Shega u habit, po shpejt e mblodhi e s' bëri zë. Bashkë me inxhenjerët ajo hyri në shtëpinë e Jashar Shahinit. Atë kohë vetëtima çau qiellin dhe bubullima tundi dheun.

— Ndiznani një zjarr të mirë, — u foli Jashari njerëzve të shtëpisë me të parë mysafirët që hyjnë në hajat dhe u grrit më këmbë.

— Mirë se ardhët, — tha e iu dha dorën Shegës dhe shokëve të tjerë.

Të gjithë zunë vënd rreth vatrës.

— E nga qetë kështu? Nuk e patë se koha ish e turbull që në mëngjes?

— Duhej të mbaronim diçka, o xha Shari. Kanalit ja ndryshuan drejtimin; i lamë punimet në Hurdhjet e fshehta. Ja dëgjuam fjalën nipçes, — u përgjegj Shega duke mënjanuar flokët.

— Hë, po ku do ta çoni kanalin.

— Nja katërqind metra më të djathtë.

— Katërqind metra më të djathtë! Mirë bëni, kini për të mbaruar shpejt, se si e kishit filluar me

Hurdhjet e fshehta do të rrinin dhe kushedi sa dimëra e s'do të shpëtonin pa ndonjë gjë.

— Si duket, ti paske qënë në një mëndje me Hekuranin, — foli Shega me të qeshur.

— Medoemos, xha Shari i di si në pëllëmbë të dorës këto vënde, — shtoi kryeinxhenjeri.

Në dhomë, pasi dëgjoi fjalët e fundit të kryeinxhenjerit, hyri Azizi. Ai mbante shatën në krah. Qe lagur fund e krye, flokët i kishin dalë nga qeleshja e i qenë ngjitur në ballë e faqe. Merrte frymë me zor; sytë i qenë shqyer dhe vështronte me një hakarrimë të theksuar e të lebetitur.

Jashari u trëmb kur e pa në atë gjëndje, po s'e bëri veten dhe i foli:

— Qënke lagur; shko ndrohu.

Fjalët e plakut e përmbloodhën. Doli, po duke psherëtitur thellë.

Jashtë furtuna vazhdonte, shiu binte me rrëmbim, degët e rrapit tundeshin, fletët shushurin dhe përziheshin në gumzhimën e përgjithëshme që pat mbjellë smoreci.

* * *

Furtuna pushoi, po shiu binte shtruar. Në të përnduar të diellit, qielli nisi të kthjellohej. Rrezet e veshën natyrën me dritë të kuqërremtë, po nuk shkoi shumë, dhe re të reja, të zeza, të mbushura me shi dolën nga jugu. Vozitnin ngadalë e me nge. Drita e diellit, retë e zeza dhe gjelbrimi i natyrës krijonin një mori ngjyrash dhe të dukej sikur ishe futur në botën e ëndrave.

Hekuran Shahini qëndronte më këmbë pranë

derës së fjetores dhe ashtu i menduar siç ish vështronte renë që po i afrohej diellit. Ngjyra e kuqërremtë i binte në fytyrë dhe sikur e gjallëronte. Ato ditë kishin sjellë shumë gjëra të mira.. Më në fund, ja dëgjuan fjalën. Puna te Hurdhjet e fshehta u rregullua dhe nga kjo ndjente një kënaqësi të thellë në shpirt. Po pse rrinte i menduar atë ndajnatë? Mendohej për shtëpinë. Prishja e kopshtit dhe, tani së fundi, prishja e arës i kish shkatërruar familjes së tij gjithë burimet e të ardhurave. Këto gjëra shtonin edhe grindjet dhe krijonin pakënaqësi ndaj pushtetit. Atij i binte ta afronte sa më shumë gjysnin pas vetes. Po ç'duhej të bënte? Ai duhej të përpiqej që sa më parë të jepej dëmshpërblimi, të ndihmonte duke dhënë gjithë rrogën në shtëpi, megjithëse do të rrinte akoma dhe ca kohë veç, që ata të kuptonin se nuk ishin sjellë mirë me të. Nga ana tjetër ai duhej të punonte që të bindëte gjyshin se për punën e kopshtit Rizaj s'kishte aspak faj; kanali duhej të shkonte përmes kopshtit me çdo kusht.

Duke menduar këto, përfytyroi Shegën.

«Do t'ja kallëzoi të gjitha asaj, se lala e dëgjon atë më shumë se çdo njeri tjetër» — tha me vete dhe e ndjeu veten më të lehtësuar. «Po të rregullohen dhe këto, pastaj do të jem i qetë, do të martohem me Selvijën dhe do të bëj një shtëpi të re» — fytyra e hareshme që i llamburiste çfaqte gëzimin e tij shpirtëror.

Doli në oborr. Shiu kish pushuar. Ngriti kokën dhe pa, si përtej nga lindja ashtu dhe nga perëndimi, yje të shumtë që llamburisnin plot shkëlqim. Vetëm në kupë të qiellit, retë ende pengonin xixëllimin e tyre. Ndenji një çast kështu duke vështruar kupën e qiellit dhe mandej, hyri në klub e u ul midis shokëve.

Të nesërmen agoi një ditë e bukur. Dielli s'kish lindur, po natyra ndrinte. Ajri thithej me kënaqësi. Në fshatin Plepaj dhe përreth njerëzit qenë zgjuar, dikush kish marrë rrugën për punë, dikush përgatitej për të dalë dhe ndonjë i shkUAR nga mosha hante mëngjesin ose flinte. Rrapi i Shahinajve dukej sikur qe zgjuar edhe ai nga zogjtë e panumurt që ciceronin në të. Në degët më të larta të tij qëndronte një tufë me kryearta; ato kishin kthyer gjoksin nga lindja dhe prisnin rrezet e diellit.

Në këta çaste një krismë e madhe, që ja kalonte shumë herë bubullimës, u përplas pas bregoreve, shtëpive e mezhdave dhe jehoi anembanë. Dheu u drooi, në buzë të kënetës uji u ngrit pesë gjashtë bojë njeriu. Fletët e rrapit të Shahinajve fëshfëritën. Në ajër fluturuan shpendë të ndryshme, të panumurt. Në sipërfaqen e ujit dualën peshq e ngjalla të vrara. Njerëzit u habitën.

Ç'kish ndodhur? Ç'ish gjithë ajo krismë e padëgjuar në ato anë?

Inxhenjerët dhe teknikët patën gjetur grykën e vijës së nëndheshme që lidhte Tërbufin e madh me të Voglin. Foleja e Gjarprit, që Hekuranit i kish sjellë aq dyshime, ish vërtet gryka që lidhte të dy kënetat dhe që gjatë kohrave pat sjellë aq dëme. Ajo grykë duhej mbyllur që të këputej lidhja midis kënetave dhe brënda një kohe të shkurtër të liroheshin afër dy mijë hektarë që ishin zaptuar prej ujit.

Mënyra e mbylljes u gjet me anën e dinamitit. U vendos të shëmbej dheu që vinte si i ngritur dhe të zinte grykën. Forca e dinamitit u mbaroi punë

inxhenjerëve. Gryka u mbyll përgjithmonë. Fytyrat e njerëzve ndrinin. Dukej se ajo krismë ish sihariqi që tregonte fundin e Tërbufit të Vogël, ose të Kënetës së Zezë, si e quanin vëndësit. Një eskavator rendëte drejt Folesë së Gjarprit për të mbathur bregun.

Atë çast, punimet për hapjen e emisarit të madh të Tërbufit po hynin në një fazë të re. Eskavatorët do të punonin në një terren të mirë.

Për varianti ne ri të hapjes së kanalit qenë bërë gjithë përgaitjet, ish kryer pikëtimi i kanalit, që caktuar thellësia, gjërësia, ishte ndarë rajoni dhe gjithë eskavatoristët patën marrë zotime për tejkalimin e normave. Brigada e eskavatoristëve që ndarë në gjashtë rajone. Çdo rajon kish nga ky maqina. Midis rajoneve që shpallur garë. Shefi i kantjerit pat vënë një flamur dhe ai që do fitonte garën dhjetëditore, fitonte flamurin. Flamuri mbahej dhjetë ditë dhe lëvizte kur fitohej gara nga rajoni tjetër. Në rajonin buzë kanalit që caktuar eskavatori i Hekuranit dhe i Besimit. Të dy shokët punonin me kujdes. Si gjithë të tjerët dhe ata dëshëronin që flamurin ta fitonin vetë. Hekurani çdo marsh që lëvizte, e bënte të studjuar. Krahu i maqinës duhej të ngrihej dhe të mënjanohej me të shpejtë, lopata të mbushë menjëherë në vëndin e caktuar dhe të zbrazej me shpejtësi, dheu të lëshohej varg, gërmimi të kryhej në vëndin e pikëtuar, duke i dhënë kanalit thellësinë e nevojshme dhe anëve pjerësinë e duhur. Kanali duhej të dilte i bukur, tamam ashtu si e kish vizatuar inxheneri në letër. Këto kërkonin mjeshtëri të përsosur dhe kujdes të madh, ndaj Hekurani i kish kushtuar punës gjithë vëmëndjen e tij.

Ushtima e dinamitit, që koloviti Voronezhin dhe mënt e përplasi përdhe, Hekuranit i pruri një gëzim

të madh. Vështroi tymin e zi që doli përtej Shelgut të Lumturisë, pastaj u kthye së dëgjoi një gumëzhim më të Këneta e Zezë dhe sakaq pa ujët të ngrihej, i shtyrë nga një forcë e madhe. Së shpejti Tërbufi i Vogël dhe lluca e balta që përzihej nga sinxhiri i eskavatorit do të zhdukej nga faqja e dheut. Hekura-ni hypi në maqinë dhe nisi nga puna nën jehonën e krismës së madhe.

IX

Aziz Shahini që njeriu më i dëshpëruar në fshat. Ajo pak shpresë se mos kushedi ndrohej plani i hapjes së kanalit në arën e tij iu zhduk me të parë që po pikëtonin tokën. Hidhërimi po e torturonte, mëndjen e kish të prishur dhe asgjë s'i hynte në sy. Epte e merrte dhe s'dinte ç'të bënte. Hata e madhe! Po tani ku do të gjente që të ushqente fëmijët? Një gjemë të tillë s'e kish parë kurrë. Druhej t'ja thoshte t'et këto që m'odhnin, se kish frikë mos e trëbullonte dhe e sëmurte. Gjithë farmakun po e gëlltiste vetë duke pshërëtitur e duke rënkuar.

Atë ditë, nga që s'rrinte dot të shihte se si po ja bënin arën, se i dukej sikur po i matnin zëmren për t'ja çarë, iku duke hequr osh këmbët e mbathura menjë palë opinga bualli. I shashtisur, doli në oborr dhe shkoi e qëndroi në buzë të kënetës. U ul, vuri duart në kokë dhe mbuloi fytyrën me pëllëmbët e mëdha. Të ngjethura dhe të dredhura i përshkonin trupin. Një mëri e madhe i zjente përbrënda. Që të qetësohej nxori nga xhepi kutinë dhe me gishtrinjte tërë kallo drodhi një cigare. Fytyra i kish marrë një pamje të vrazhët, mjekra e zezë dhe e pa-

rruar e bënte më të egër. Sytë me kokërdhokun e dalë e me vështrimin tërë inat nxirrnin në shesh mëndimet e trubullta; nervozizmin e tij dhe pazotësinë për t'i shikuar punët me gjakftotësi, Duke mbajtur sytë në truskën e gjelbëruar, që sa kish lëshuar fletët, psherëtinte sepse nuk gjente asnjë rrugëdalje. Më në fund u shtri praptazi duke kryqëzuar duart poshtë kokës. Një heshtje e vazhdueshme zotëronte anembanë. Rrallë e tek dëgjohej gurgullimë uji. Veriu, që sa kish nisur, i bëri fletët e truskës të shushurijnë dhe lëkundim mëngët e këmishës së tij të badhë, të pambuktë, që kish marrë një ngjyrë si të kapnisur nga të palarët. Azizi ndenji ashtu i shtrirë një copë herë të madhe. Një qëndrim i tillë tregonte se ish dorëzuar, se s'kish ç'të bënte. I dukej sikur ish lidhur këmb' e duar. E ç'ti bënte ai qeverisë? Jepte e merrte për t'ja hedhur fajin ndonjë njeriu të veçuar, po as që e gjente dot. E kush i kish faj që i muarën tokën?

Në këto e sipër dëgjoji këmbë. S'luajti nga vëndi, se njohu të shoqen që po vinte. Bulja e kish pikasur shkakun e dëshpërimit të të shoqit. Pat dëgjuar atë natë që kishin ardhur inxhenjerët, se Hekurani kish qënë ai që kishte ngulur këmbë për hapjen e kanalit në një vënd tjetër. Ai që shkaktar i prishjes së arës dhe i hidhërimit që kish zaptuar shpirtin e të shoqit. I pikëllohej zëmra kur shikonte Azizin që s'mbyllte sy tërë natën e natës e që psherëtinte e rënkonte sikur të kish ndonjë të vdekur në shtëpi.

Atë ditë, duke parë Azisin që s'ish as në qiell; as në tokë, vendosi t'i thoshte: Mbase këtë radhë i dilte për mirë. Nisi të ecte me ngadalë dhe u ul pranë të shoqit. Mblodhi gjunjët, tëndosi fustanin dhe me fytyrë të pezmatuar ndenji pa bërë zë.

— Folë, ç'më erdhe! — i tha Azizi duke e parë vëngër.

Bulja u rrënqeth, vështroi të shoqin në fytyrë dhe iu duk si njëri tjetër, sikur të kish lënguar me javë të tëra dhe psherëtiu.

Kjo psherëtimë e zbuti Azizin. I hoqi sytë dhe duke vështruar përtej një re të zezë që i ngjante një patkoi kali, foli me të urtë:

— Mos më do gjë lala?

— Jo, erdha të të thosha diçka, — dhe u skuq në fytyrë.

Azizi u ngriti; uli përgjysëm kokën dhe po kërkonte çakmakun në xhepat e palltos.

— E po ç'do të më thoshe — i tha përsëri me të urtë.

— Do flas, po kam frikë mos ma marrësh për ters.

— Fole, fole, — dhe ndezi cigaren.

— Unë e di pse je dëshpëruar. Fajin e ka njeriu ynë. Hekuri u tha inxhenjerëve që punimet nuk bëhen dot në Hurdhjet e fshehta. Po të mos u kish thënë ai, ata s'do ta kishin kaluar kanalën nga ara jonë. Kemi kukudhin në shtëpi, o burrë. Ai po na i ndjell të gjitha këto.

Azizi e vështroi në sy dhe gruaja psherëtiu.

— S'më besove një herë, o burrë! — dhe sepse iu rrukullis një lot.

Azizi, ndryshe nga radhët e tjera, e dëgjoi me kujdes të shoqen. Për herë të parë i vështroi me vëmendje fytyrën, lëkura e së cilës i ngjante një patateje të fishkur. Iu drodh zëmra. Duke vështruar Bullen, atij nisën t'i vinë ndër mend fjalët që s'ja pat dëgjuar kurrë, por përkundrazi edhe e pat qërtuar të mos hapte më gojë. Sa gabim kish bërë! Kish gabuar, se të gjitha ato që pat thënë e shoqja, po i del-

nin. A nuk kish gisht edhe Hekurani për prishjen e kopshtit, për shkak të të cilit u sëmur i ati? A nuk ish Hekurani ai që solli trazirën në shtëpi? A nuk ish i nipi shkaktari që po i mërrnin tokën? Ai ishte? Mirë pat thënë Bulja: kishin kukudhin në shtëpi. Sa të ish ai kukudh me fytyrë njeriu ters do t'u vinte gjithmonë! Ters e lumë! Fytyra e Azizit sa vinte po ashpërsohej, sytë e skuqur nga pagjumësia sa vinin vështronin të xhindosur. Më në fund shtrëngoï nofullat, mblodhi grushtet dhe shau ndyrë. Pastaj brofi në këmbë, vështroi përreth dhe, duke shkelur rëndë, hyri në shtëpi. Gjetei Jasharin, u ul pranë tij dhe nisi t'i flasë për punën e tokës.

Si mbaroi së kallëzuari, Azizi ndenji një copë herë duke vështruar t'anë. Heshtja dhe shushatja e plakut ja shtuan akoma më shumë mërinë për të nipin. U ngrit dhe u ul në boshtin e qerres dhe zuri kokën me duar. Fytin e ndjente të hidhur farmak. S'i rrihej në një vënd. Ara i rrinte gjithmonë përpara syve e s'kish zëmër të vinte ta shikonte, po edhe s'duronte të rrinte duarkryq e ta linte atë si ai babaj trëmbëlak që s'mbron dot fëmijën në rast rreziku. U ngrit dhe, duke psherëtitur, mori rrugën për në arë. Natyra që stolisur me lule e barishte, por atij s'i hynte asgjë në sy. Përkundrazi, bardhkat me zëmërën e verdhë që stolisnin mezhdat, lulëkuqet dhe shamikuqet që çuçuronin fletët me naze, tinska e njomë e gjelbëruar, e gjithçka i dukej sikur mbillin vetëm hidhërim e vrer. Sa më shumë i afrohej arës, aq më shumë tronditje ndjente. Nga larg pa krahun e eskavatorit që kur e kur delte mbi ferrat që rrethonin arën. S'donte ta shihte, po kureshtja e ngacmonte. Kuptoi se punimet kishin vajtur gjer në gjysmën e arës.

Ee! Ç'mynxyrë që më ka gjetur! — psherëtiu

duke ngjeshur qelshen që i kish zënë përfundi dy gisht këllirë dhe vijoi udhën. Kur arriu te shtegu që të çonte në arë, u fsheh që të mos e shihte njeri dhe, si ndonjë lepur që fshihet se mos e shohë armiku, rrinte duke mbajtur sytë të shterur te maqina e fuqishme.

* * *

Ndërsa Azizi ndjehej njeriu më fatkeq, i nipi, Hekurani ishte më i lumturi i njerëzve. Kënaqësia në punë e kish bërë të fluturonte me krahë dhe e shtynte gjithnjë përpara. Në dhjetëditëshin e dytë të punimeve Hekurani dhe Besimi fituan flamurin tranzitor të kantjerit. Besimi ja dha Hekuranit ta mbannte këtë shënjë ndëri, se kishte frute të mira. Stofi i kuq, rrethuar me kordon në ngjyrë ari, valëvitej sa herë që lopata mbushej e zbrazej. Flamuri i vogël i shtonte fuqitë. Tani e ndjente se qe bërë eskavatorist i vërtetë dhe nga më të mirët bile.

Tek punonte lopata nisi të mbushet me vësh-tirësi. Mos kish pësuar gjë maqina? Provoi dy tri herë mekanizmin e lëvizjes, të uljes e të ngritjes. Çdo gjë ish në rregull. Zbriti përdhe bashkë me ndihmësin dhe shkoi të vështronte vëndin ku gërmohej. Menjëherë i ra në sy një shtresë tjetër toke, mori një shuk me baltë dhe e bëri top.

— E sheh? ramë në baltë shtamash, — mërmëriti dhe në çast, duke hedhur dheun si ndonjë gur, diçka i ndriti në mënd, buzëqeshi dhe i tha shokut:

— E di sa kanë vojtur fshatarët tanë për të gjetur një shtresë të tillë?

— E ç'e duan, o Hekur, — pyeti i habitur shoku.

— E duan dhe shumë bile. Në fshatin tonë, ça-

tia e shtëpisë prej tjegullash kushton më shumë se vetë ndërtesa. Sikur të ngrihej këtu një kaminë e madhe, brënda vitit gjithë Plepaj do mbulohej me tjegulla, — buzëqeshi e gjithmonë duke e hedhur baltën si gur, — vazhdoi: — Nuk e di a do të ketë gjithë vëndi.

— Besoj të ketë, — ja priti shoku duke vështruar përreth.

Hekurani bëri disa hapa duke shikuar arën që kushedi sa herë e kish mbjellë dhe prashitur, në mes të së cilës do të kalonte Tërbufi.

— E kush e besonte se këtu do të hapej kanali, kush e besonte se poshtë, katër metra thellë, do të kish baltë shtamë? — tha me vete dhe nisi të shkojë për të vazhduar punën. Në çast, përtej, luajti ferra dhe u hodh në arë Azizi. Hekurani e pa që ecte i tronditur dhe i nevrikosur, duke mbajtur në dorë një dru.

Ç'kish menduar të bënte xhaxhai?

* * *

— Katil, — thirri Azizi dhe u derdh përpara. Qëndroi pranë të nipit dhe nisi ta vështronte i prishur në fytyrë.

— Katil! — i bërtiti përsëri dhe ngriti drunë.

Hekurani i kapi dorën dhe bashkë me ndihmësin e çarmatosën.

— Qen! Do të të vras! — shkrofëtiti Azizi, duke ecur kuturu. Si bëri pesë gjashtë hapa, u kthye përsëri dhe pa të nipin. — Do të ta këput kokën si të zogut, qen bir qeni! — Dhe vazhdoi udhën duke ecur si ndonjë i pirë.

* * *

Zënka me xhaxhanë, që ndodhi papritur e papandehur, e dëshpëroi shumë djalin. Xhaxhanë e pat pushtuar një hidhërim e një zemërim i atillë sa që bëri të pabërën. Fytyra e tij vërtetonte se ishte razi edhe ta vriste të nipin. Hekurani s'kish zor të kuptonte shkaku e këtij dëshpërimi. Po që të vinte e t'i shpjegonte xhaxhajt se si ndodhte puna, e dinte se në ato ditë s'ishte e mundur. Zemërimi në shpirtin e xhaxhajt që grumbulluar prej kohe; këtë ai e kish pikasur dhe, që t'ja shkulte me të biseduar, sidomos tani që atij i qenë ndezur trutë, kjo ishte e pamundur. Përkundrazi, po të shkonte të bisedonte me të, më shumë benzinë do t'i hidhej zjarrit. Pra, në këto kondita, vetë s'ish i aftë të bënte gjë prej gjëje. Duhej të shkonte te Shega e t'ja thosh të gjitha.

Ruajti të dielën dhe, me të lindur dielli, i hipi një maqine e shkoi në qytet. Si i ra rrotull pazarit, hyri në një rrëjtore, u rrua e u qeth, pastaj, si pyeti ku e kish shtëpinë Sekretarja, shkoi në një rrugicë shtruar me kalldrëm dhe trokiti në një derë.

Shega doli dhe e priti te porta e brendëshme. Ajo kish lidhur në brez një përparësë. Me të parë Hekuranin, buzëqeshi, ngriti flokët që i binin në sy dhe e ftoi të hynte brenda. Djali donte të hiqte këpucët që të mos fëlliqte koridorin e larë, po Shega s'e la. U fut në një dhomë të pajisur me orëndi të thjeshta dhe ndenji në një fron. Për një çast Hekurani qëndroi vetëm, rrotulloi sytë nëpër mure dhe sakaq dalloj shokun e t'et, kolonel Zan Hajdarin, në gjoksin e të cilit radhiteshin katër rreshta me nga tri dekorata: Hekurani e vështrroi me kujdes fotografinë dhe do të vazhdonte akoma, sikur të mos kish hyrë Shega.

— Pa na folë, Hekur, ç'kemi, si venë punët?

— Mirë venë, shoqja Shegë; punimet po ecin me të katra. Këtë verë do ta mbarojmë kanalën, — thithi cigaren si me druajtje dhe vështroi përsëri Shegën që po e kundronte me kujdes. — Këto ditë — vazhdoi ai, — te ara jonë, aty ku u kthye kanali, gjetëm baltë shtamash. I thashë xha Rizajt dhe dëgjova se së shpejti do të ngrënë një kamine.

— Ashtu! shumë mirë do të bëjnë. Le të shohim edhe fshatin tuaj që të skuqë nga tjegullat dhe të bëhet si fshatrat e tjera.

— Do ta shohim medoemos; gjatë luftës edhe ne s'kemi qenë prapa tyre, — dhe i hodhi sytë fotografisë së Zanit. — Nga shoku Zani kini marrë letra tani afër?

— Kam marrë. Ju bën shumë të fala. Sivjet mbaron dhe nga vjeshta e kemi këtu.

— Shumë iu bënë atij!

— Shumë vërtet.

— Ee, lum ai, — psherëtiu Hekurani; mbaroi cigaren dhe tha: — Kam ardhur për një hall dhe dua ndihmën tuaj si Sekretare e si mikeshë shtëpie.

Shega përnjëherë mori një pamje të rëndë.

— Neve, në shtëpi, na ka ndodhur një farë trullire. Familja është shumë e dëshpëruar dhe ka ngelur fare pa të ardhura. Veç rrogës sime... — dhe djali nisi t'i tregojë duke i kallëzuar ngjarjet me hollësi.

Shega tundi kokën.

— Shumë keq paska vajtur puna, shoku Hekuran, shumë keq. — Mbodhi pak buzët dhe pa djalin që mendohej.

— E di, shumë keq, po këtë gjëndje duhet ta përmirësojmë.

— Duhet ta përmirësojmë, po ti s'ke bërë mirë që je zënë me xhajën.

— S'kam bërë mirë! Dëgjo, shoqja Shega: jo xhajën, po dhe babën do ta sikterisja po të zihej me njerëzit e pushtetit. Sot vetëm kulakët zihen me ne...

— Ashtu është, Hekuran, po komunisti duhet të punojë me mend, të mos nderzë sherrin në familje, po ta shuajë dhe të dalë në ballë të familjes. Mendi-mi i tij, qëllimi i tij të bëhet dhe i familjes. Kurse ti, Hekuran, në çastin më kritik, në vënd që t'i ta sqaroje gjyshin, xhaxhanë, xhaxheshën, t'i bëje të kuptonin thelbin e çështjes, përkundrazi i ke lënë sa që ata... Kjo gjë s'është e mirë. Këtu s'ke vepruar si duhet. — Ajo ngriti flokët dhe e shikoi drejt në sy, — Tani Hekuran, në rastin më të parë, të shkosh në familje; duhet t'i durosh dhe me urtësi t'u mbushësh mendjen si xha Sharit, ashtu edhe Azizit. Unë, nga ana ime, do të bëj çmos që punët të rregullohen. Do të përpiqem, si the dhe vetë, hem si sekretare, hem si mikeshë shtëpie, — buzëqeshi.

— Të falem nderit, shoqja Shegë.

— S'ka gjë, tani rri një copë herë vetëm, të të bëj një kafe, — Shega u ngrit e doli, kurse Hekurani mbeti fillkat. Rrinte në kolltuk i menduar, duke kujtuar fjalët e Shegës. Gjer diku i jepte të drejtë asaj, po jo plotësisht.

Në dhomë hyri Shega me tabaka në dorë. Hekurani mori filxhanin dhe uroi:

— Në gëzime të ardhçim.

— Të falem nderit, — ja ktheu ajo dhe nisi të rrufisë kafënë. Sa herë që vinte filxhanin në buzë, aq herë vështronte fytyrën e menduar të Hekuranit dhe kuptonte gjëndjen e tij shpirtërore.

Si piu kafënë, Hekurani u ngrit. Shega e për-

colli gjer te porta jashtë, i dha dorën, dhe e këshilloi:

— Mos u mërzit; të gjitha do të rregullohen. Do të vijë një ditë, dhe s'është e largët, që do të të përfaqojë vetë Jashari.

Hekurani iu përgjegj me një buzëqeshje të lehtë dhe mori rrugën për në pazar, duke ecur si me përtim.

X

Nekija u kthye në shtëpi pas një muaji. Fytyra kish zënë t'i gjallërohej. Po prapë s'kish fuqi të ngrihej, rrinte shtirë, punonte ndonjë çorape, andronte ndonjë rrobe dhe kështu e ngryste ditën. Gjithë kohën mëndjen e mbante të i bri. E kish marrë malli dhe donte ta shikonte, ta ledhatonte dhe t'i thoshte se si i kish bërë këto punë kështu.

Atë mbrëmje që shumë e mërzitur, se të nesërmen do t'i ikte dhe e bija që e kish sjellë në shtëpi. Vonë e zuri gjumi. Në ëndër pa Hekuranin duke qëpur çorapet, me një fytyrë të çuditëshme, pastaj e pa duke ngrënë.

— Hëngre bukë, Hekur? — e pyeti në ëndër.

— Hëngra, mome.

I zuri të birit dorën dhe ai sepse e shikoi me inat. Ajo e përkëdheli dhe fytyra e tij u zbut.

— Hekur, do t'i thuash momes të vërtetën?

— Po, mome.

— Si do të vejë puna me çupën e Rizajt?

— Si të më thuash ti, mome, si të thotë zemra jote. Vetëm ti mos u mërzit.

Nekija buzëqeshi.

— Mirë, bir, hiq dorë prej saj dhe pajtoju me t'ët gjysh, se është plak, gjynah.

Djali e vështroi me një frikë e një inat që e dri-

thëruan plakën, pastaj fytyrën e mdrua, sikur iu bë
me-flokë të gjatë e të thinjur, e, menjëherë trupin
shkurtua dhe sikur u krehd në një mjergull të den-
dur.

— Hekur! Hekur! — thirri ajo dhe u zgjua me
llahtarë.

Vështroi përreth dhe nga faqet zunëti rrukua
llisen lotët.

Endra i lëndoi zemrën, dhe s'e zuri më gjumi
gjersa u gdhi.

«Dua ta shoh, do të shkoj atje ku punon».

Tërë ditën Nekija mendoi si mbi gjemba. Më-
zitja iu shtua akoma më shumë kur i bëku e bijat
S'kish q'të bënte, përpëlitej në dyshekun prej kash-
te dhe mundonte veten me lloj lloj mendimesh.
Nga pasdrekja dëgjoi një zë, që iu duk si i He-
kuranit. U ngrit me vërtik e mbajti vesh më mirë.

— Na shpjere tek e sëmura, — dëgjoi përsëri zë-
në, po ikë të radhë e kuptoi se ish zëri i shokut të
Hekuranit, i Besimit.

— Urdhëroni, — ja ktheu Bulja. Dhe hynë në
dhomën ku ish-shtrirë e sëmura.

Nekija qe shtrirë te një s'i nima gjerësi i ngritur
nja një gjysëm-metër nga trualli, që ija pat ndërtuar
i biri. Me të parë shokun e djalit, Nekija u ngrit
dhe qëndroi ulur, e mbështetur në një qastëku dorë.

— Qoftë e shkuar, — i tha Besimit i zuri dorën
me dashamirësi dhe u ul në një fron të thjeshtë, pu-
nuar nga të zot' e shtëpisë. Pastaj i dha dëgka të
mbështjellë në letër.

— Hekurani është mirë me shëndet; mos u bëj
merak për të.

— Të më rrosh, po i shtuajt të keqen në njëja, të
më vijë, së më ka marrë malli, — dhe si u mbajtën
lotët.

— Mos u bëj merak, nëno; çdo gjë do të rregullohet. Vetëm forco zemrën, se je dhe e sëmurë; kësh-tu më porositi Hekuri.

Nekija ndenji një hop pa folur dhe pastaj, si mbloodhi pak veten; hapi bisedë:

— Si ke shkuar, more djalë? A ke marrë letra nga shtëpia?

— Kam marrë. Nëna të bën të fala. I kam shkruar për Hekuranin dhe për ju.

— Të fala pastë, të ruajtë zoti.

— Të falem nderit, mënë.

Besimi vështronte të sëmurën dhe i vinte keq për të, kurse Nekija shikonte Besimin, fytyrën e tij pak të madhe; me tipare tërheqëse që e bënin të dashur; e vështronte dhe herë pas here psherëtinte. I dhimbej, se që larg shtëpisë, larg nënës. Kushedi sa herë e kujtonte atë e ëma me mallëngjim! Ashtu si mallëngjehej dhe ajo për Hekuranin.

— More djalë, as më thua, ç'ka ndër mend të bëjë Hekurani? Ti e ke shok dhe dot'ja dish shpirtin.

— Ke të drejtë. Mua Hekurani më ka hapur barkun, më ka thënë se çdo gjë do të rregullohet.

— Djalë, i thuaj Hekuranit të më vijë, të gjejë rastin të më vijë, se unë s'luaj dot nga vëndi.

— Mos ki merak, nënë, do t'i them, — e u ngrit. Shërohu sa më shpejt, nënë. — I dha dorën. Plaka e qafoi duke u ngashëryer.

— Mos harro për ç'të thashë, bir.

— Mos u bëj merak; natën e mirë.

Atë mëngjes, pranë Plapajt, në qiellin e kaltërt, u duk një tym i madh, që ngrihej ngadalë e si me përtim. Tymi vazhdoi tërë ditën. Në mbrëmje, He-

kurani me Besimin shkronin ku ish ndezur zjarri. He-
kurani ecte si i këputur, se Besimi i kishte folur
për t'ëmën dhe ai që prekur shumë. Donte ta shihte
nënë, të rrinte pranë saj e t'i jepte zemër. Po si të
shkonte? Me këto mendime arritën aty ku që nde-
zur zjarri. Fshatarët, sado që kish nisur të errësohej,
punonin me duar e këmbë të përveshura: dikush
ngjeshte baltën, vajzat e gratë përgatishnin format e
tjegullave dhe të tullave të njoma, disa e shpinin
pranë furrave, të tjera i futnin në furrë dhe së largu
dëgjoheshin sopata që prisnin dru për të nësërmen.
Puna zjente nga të gjitha anët.

Rizaj, pa u kursyer, ish futur në llucë dhe
ngjeshte argjilin e njomur me ujë. Kur e kur thë-
rriste e nxiste njerëzit të punonin më me hov. Çdo
shëpi kish dërguar nga një njeri, burrë ose grua,
që të punonte në kaminë. Rizaj kish vajtur bashkë
me Selvijen. Vajza merrte baltën e përgatitur, e
shtrinte pas formës dhe ja jepte shoqes ta radhiste
që të thahej në diell e pastaj ta fusnin në furrë. Rre-
zet e diellit në perëndim i kuqëllojnë fytyrën vajzës.
Fytyra e saj ish pasqyrë e qartë e gjendjes së qetë
shpirtërore. Lëkura i kish marrë ngjyrën e mëpa-
rëshme. Trupi i kish ardhur në gjëndjen e dikur-
shme. Llëret topolake tërhiqujnë veshtrimet e beqa-
rëve.

Në kaminë punonte dhe Azizi. Në fillim e ndjen-
te veten të rraskapitur. Kamina ish ndërtuar në arën
e tij. Ajo i kujtonte jetën dhe punën që kish bërë
aty. Kur nxuarën njerëzit më të fuqishëm për të
përgatitur dru në një pyll aty pranë, ai doli vullne-
tar, kapi sëpatën dhe nuk i kish kursyer forcën për
të rrëzuar e shkurtuar pemët.

Hekurani me Besimin u kënaqën me vrullin e
fshatarëve. Të dy i dhanë dorën Rizajt dhe bashkë

me të nisën të vizitonin rajonin që zinte një vënd pak si të hapur. Duke ecur, Hekuranit i vanë sytë të Selvija. Zemra i rrahu me tiktake të forta; qëndroi një hop më këmbë duke e vështruar dhe ajo i buzëqeshi. Fytyrës së saj i ra një nur i bukur, pastaj u skuq, duart iu drodhën nga tronditja dhe u duk sikur e humbi.

Eskavatoristët i ranë poshtë e përpjetë haminës dhe, më në fund, morën rrugën për në kantjer.

Si u lanë e u pastruan, vanë të hanin bukë. Hekuranit i qe prerë oreksi sepse, sadoqë Besimi i thia fjalë të mira për t'ëmën, ai prapseprapë mëndjen e kish të nëna e të shtëpia. Shkoi në dhomën e fjetjes. Pesë shtretër qenë vënë radhë. Kudo kish pasqartëti. Hekurani u zvesh, u ul në bisht, kërkoi në komodinën afër, nxori një libër, u shtri dhe nisi të lexonte. Për një copë herë sytë i kish në faqet e librit, po mendjen s'e kish aty. Mërzitja s'e linte të qetë. La librin dhe ndenji me duar të kryqëzuara poshtë kokës. Psherëtiu, u ngrit, veshi pantabollnat dhe hyri në klub. S'e duroi dot zhurmën dhe me hap të shpejtë doli në oborr. Atje, në një vënd të qetë, larg kantjerit, u ul. Kudo ndjehej aroma e barit, freskimi i veriut ledhatar, kundërmimi i barishteve të egra. Nata ishte bukur, yjet shkrepnin tërë shkëlqim. Hëna pasqyrohej në ujë, aq e bukur sa dukej dhe në qiell.

Hekurani rrinte i menduar. Më në fund u ngrit, vendosi të vinte në shtëpi dhe, po të mos hynte brenda, të paktën të shihte ç'bëhej, të mbante vesh ç'fllitej. Ecte rrugës me gjoks të hapur, duke ndjerë përkëdheljet e veriut ledhatonjës. Hyri në oborr si i drojtur. Hëna e ndihmonte të shquante çdo gjë. Gjithë sa i zinte syri ishin ashtu si i pat lënë: koçeku i misrit, trari ku ulej, gardhi me rakita e çdo gjë tje-

tër. Të gjitha i shikonte me sy të dhemshur e të për-
mallur. I dukej sikur kish vite që ish ndarë prej ty-
re. I ra shtëpisë rrotull. Më në fund ndenji pranë
dritares në haur dhe, ashtu i heshtur, si varfanjak,
dëgjonte muhabetin që bëhej brënda. Mornica i ka-
lonin në trup kur i zinte veshi zënë e s'ëmës e, i
therrte në zemër kur dëgjonte zërin e të gjyshit. Sa
donte të ish me ta e të shkëmbente dy fjalë! U mat
dy tri herë të hynte e t'u thosh: «Ardha se s'roj dot
pa ju» — po ja që s'e linte diçka tjetër. Po të hynte
në shtëpi në ato çaste mund të pëlciste sherrit.

Ndenji kohë duke dëgjuar. Vetëm kur ranë nje-
rëzit të flinin dhe në konak u fik drita, u ngrit. Me
zemër të pikëlluar e të dërmuar nisi të ecë me për-
tesë duke i hedhur këmbët si të mpira. Të vajturit
në shtëpi i nxori mallin e zërit të s'ëmës e të gjyshit,
i hoqi merakun e madh që kish se mos e ëma ish
sëmure dhe ja shtoi më shumë dëshirën për të rroj-
tur bashkë. «Bisedojnë, po kushedi sa të hidhëruar
janë!» — mërmëriti dhe humbi në errësirën e natës
së majit.

... XI ...

Të nxehitit po shtohet. Njerëzit nëpër arajt të ve-
shur me rroba të holla e mëngë të përveshura, korri-
nin grurin. Qielli kaltronte. Më të rrallë dukej ndot
një re e bardhë si shtëllungë pambuku. Jashar Sha-
hini kish ngjitur bregoren pranë dhe rrinte pështetur
në bërryl në hien e një gorrice. Afër tij që shtrirë
ogici që merrte frymë thellë. Jashari që veshur me
një palë rroba doku blu, të vjetra po të pastra. Jaka
e këmishës i mbyllej puqur me grykën dhe ja tre-
gönte më shumë gungën poshtë mjekrës. Po të ndiq-
je e të vështroje punët që bënte, do të shihje një

ndryshim të madh në veset dhe sjelljet e tij. Kish nisur të kuptonte se fajtor i gjithë sherrit ish ai vetë. Nuk diti të drejtojë si duhet punët e shtëpisë. Vetë i kish bërë të gjitha.

Këto mendime i lindën që kur iku Hekurani dhe sidomos ditën kur i nipi, me anë të Besimit, i dërgoi të hollat e rrogës që pat marrë në ato pesëmbëdhjetë ditë. Çdo natë që kalonte i hiqte plakut një shkop në ndërgjegje.

— S'erdhi edhe sonde! — thosh duke psherëtitur. Pinte duhan gjer vonë dhe ngashërehej duke kujtuar Hekuranin, fytyrën e tij duart e tij të shkathtëta, vegjëlinë e tij, t'anë. Tani që i nipi ish larguar, dashuria për të ish bërë më e madhe. Kjo dashuri nisi ta detyronte t'i vështronte punët më mirë. Cili ish i nipi? Djali më i mirë i fshatit, më gojëmbli, më punëtori, që kish nderuar shtëpinë. Por mos vallë ishte i miri i botës dhe i ligu i shtëpisë? Ndërgjegja i thosh që jo. Djersa e tij pat kulluar që në vegjëli për të mirën e truallit. Kockat e njoma kishin lënë gjurmët kudo që hidhje sytë. Vetë plaku s'ish sjellë mirë me të. Gjithmonë sherre, gjithmonë gërnje. Dhe të gjitha këto, çdo ditë që kalonte, po i çfaqeshin më mirë, më shquar.

Edhe atë ditë, këto gjëra mendonte. Ish mërzi-tur dhe, për t'u shpłodhur, kish ngjitur kodrën ngadalë, duke u pështetur te shkopi dhe qe shtrirë nën hien e gorricës. Duke ndenjor atje plaku shihte kanalën që shkonte drejt dhe humbiste përmes pemëve. Pranë kanalit kalonte Shkumbini e në çast iu bë sikur dëgjoi edhe një herë fjalët e Shegës: «Po lind vëllaj i Shkumbinit». Nga e djalhtat pa se si po thahëj Këneta e Zezë. Aty këtu dukeshin tre katër pellgje të mëdhenj. Në të mëngjër punonin eskavatorët dhe më tej ai dalloi kopshtin e tij, që e kish për-

shkuar kanali mespërmes. Psherëtinte, por edhe e përmbante veten.

— «E bënë kanalin, — mendonte. — Ja edhe Kënetë e Zezë, edhe pak do e u qërue». — Pastaj foli me Tërbufin sikur ky të ish një qenje e gjallë:

— Më duket se të erdhi radha edhe ty, o baba-xhan.

* * *

Mëngjesi lindi i qetë e i freskët. Kjo ditë në Plepaj u gdhi më ndryshe nga të tjerat. Lopçari s'u dëgjua të thërriste. Rruga kryesore që shkelur pak. S'u dëgjua as kërkëllima e qerreve, as blegërime e bagëtive. S'u pa asnjë fshatar me shatë e vegël tjetër, që të shkonte në punë. Në rrugicë rrallë dukej ndonjë njeri. Do të shquaje vetëm ndonjë femër që merrte ndonjë urrë zjarri, apo ndonjë gjë tjetër te fqinja. Sëpata dëgjohej mbi gjithë zhurmat.

Njerëzit përgatiteshin e mundoheshin për t'u veshur sa më mirë. Të vegjëlit gëzonin që do të visheshin e mbatheshin me rroba e këpucë të reja. Djemtë pastroheshin. Atyre që u ish bërë mjekra, e rruanin, të tjerët fshinin xhaketat, bluzat, pantallonat, këpucët. Vajzat, para pasqyrave, zbukuronin faqet, krihnin flokët, vishnin hirka të reja që rrëshishnin në trupin e larë. Nusët merrnin faqet, i skuqnin, nxinin vetullat dhe vishnin fustanet më të mira.

Në fshat s'kish njeri të vrenjtur e të ngrysur. Në skelën e Pendëkuqit qenë mbledhur shumë njerëz. Me të lindur dielli, dhjetë barka muarën rrugën. — Pafshi e vrafshi, — uruan fshatarët që rrinin në breg.

Varkëtarët, me rrema ndër duar, trazonin ujin e qetë. Si kaluan në vijën e ngushtë një nga një, hyjnë në hapësirën e Tërbufit.

Ishte festa e peshkatarëve. Për të zënë peshkun më të madh, kishin dalë gjithë gjuetarët më të zot, veç Hekuranit.

Kur filloi dielli t'i afrohej kupës së qiellit, she-shi i fshatit qe mbushur sa s'kish ku të hidhje mōllën. Pletqë rrinin mēnjanë, vajzat e nusët bisedonin dhe vështronin vjedhurazi djemtë e burrat e tyre. Të rinjtë qeshnin, bēnin ndonjë shaka dhe s'ua ndanin sytë vajzave.

Në skelë u dēgjua një gērnetë. Në çast të gjithëve u qeshi fytyra. Do të kish festë. Një nga peshkatarët kish zënë peshkun e duhur.

— More, po Rizaj ç'u bë? — pyeti një nga pletqë.

— Ç'u bë de, ç'u bë, po zihen peshqit dhe plaku i festës s'po duket! — (Rizaj atë vit qe plaku i festës, se plaku i vitit të kaluar kish vdekur).

— Po vjen, po vjen, — tha një tjetër.

Të gjithë kthyen kokën dhe panë Rizanë që ecte rëndë rëndë. Sa u afrua, mbloodhi dorën grusht, e ngriti pērpjetë (pērshëndetje që i kish ngelur që nga koha partizane) dhe foli:

— Si u gdhitë, o burra?

Të tjerët ja kthyen pērshëndetjen.

Rizai ish veshur me rroba të reja, qe rruar, kish vënë në kokë një qeleshe të bardhë borë. Jashari vuri re një farë ndryshimi në fytyrën e Rizajt. Ajō dukej e rëndë dhe një pamje të tillë Rizaj e merrte sa herë që kish për të bërë ndonjë punë me rëndësi. Këtë nuk e tregonte vetëm fytyra e tij, po dhe shiriti i dekoratave. Po kalonin dhjetë vjet nga çlirimi dhe Jashari nuk e kish parë kurrë që të vinte dekoratat në festën e peshkatarëve.

— Kush e di ç'ka! — mērmëriti dhe s'e vrau mēndjen më tej.

Në skelë u dēgjuan edhe tri gērneta. Atë kohë,

nga rruga e kantjerit u duke një grumbull njerëzish. Mbi dhjetë eskavatoristë, veshur dhe ata mirë e bukur, vinin duke kënduar. Njeri syresh i binte fizarmonikës. Të gjithë vështronin me kërshtëri. Selviya, që gjer ahëre kish qëndruar e mërzitur, u çel posa i zuri syri Hekuranin. Djali ectë nga fundi i grumbullit dhe shkante me hap të qetë. Fytyra nuk i cfaqte as gëzim, as hidhërim.

— Ja dhe miqtë e rinj, — tha Rizaj dhe u doli përpara, e si ngriti dorën grusht pranë kokës, tha:

— Mirë se ardhët, shokë.

— Mirë se të gjetëm, xha Riza, — iu përgjegjën.

Hekurani pa Jasharin. Për një çast vështrimet e tyre u përpoqën dhe që të dy u rrenqethën. Djali desh ta ndiste, po kur u kujtua se do ta shihte plakun, e la.

Në skelë u dëgjua gërneta e pastaj sazet e tjera. Që zënë peshkë u duhur. Midis sazeve pa një djalë që mbante në dorë një peshk të madh të stolisur me gram, lipushka dhe fletë zambaku.

Peshkatari i dha xha Rizajt peshkun. Ky e puthi në ballë, i mori peshkun, i ra poshtë e përpjetë grumbullit me vajza dhe ja dha njerës duke i thënë:

— Laje, pastroje dhe piqna për meze.

Vajza i puthi dorën dhe i dha peshqesh një dyshe.

Peshku u pastrua, u la dhe u vu në zjarr. Atë kohë nisi vallja.

Si u pog dhe u nda peshku, Rizaj u ngrit. Jashari e kuptoi se atij i erdhi rasti për të folur.

— Afrohuni më pranë, o shokë.

Njerëzit u mblodhën. Rizaj u ra me dorë mustaqeve, qëroi gurmazin e tha:

— A dini një gjë? Kjo është festa e fundit që po kremtojmë.

Fshatarët panë me sy njeri tjetrin.

— Jo se na e ka ndaluar njeri, po si t'ju them, vitin që vjen s'do ketë vënd ku të peshkojmë. Kananalin djemtë — dhe ndëri dorën nga eskavatoristët, — do na e mbarojnë sivjet. Uji do të derdhet në det, peshku, ai që do të zihet, do të zihet, tjetri do marrë rrugën për në Qafën e Kularit. Prandaj këngës që kanë thurur të vjetrit tonë për gjuetinë e peshkut i ka ikur vahti. Duhet të këndojmë një këngë tjetër. Vitin që vjen, shumë familje do të marrin tokë, bile do të marrin që këtë verë nga Kënetat e Zezë që dha shpirt. Vitin që vjen duhet t'i këndojmë kooperativës në fshatin tonë. Të këndojmë këngën që këndon fusha e madhe. Mishi i peshkut, që sa i mbante shpirtin fshatarit, do të zëvëndësohet me kokrrën e grurit, misrit dhe pambukut. Dhe në Plepaj do të skuqin shtëpitë nga muret me tulla e çatitë me tjegulla. Me qindra vjet ka hequr Plepaj. Vuajtjet gjer në vitin 1954 e kishin fuqinë e tyre. Djemtë tanë, Qeveria jonë dhe Partia jonë i futën në dhe vojtjet tona, ndaj, o bij e bijat e mija, thurini këngë festës tjetër, festës së formimit të kooperativës. Thurini këngë e mos harroni të këndonit për ata që dhanë gjakun për ditën e sotme. Mos harroni të këndonit edhe për bijtë tanë, eskavatoristët, të cilëve u kullon djersë e artë. Pastaj, mos harroni, o djem, të këndonit për Partinë tonë të dashur, për Enver Hoxhën, baban e birin tonë të madh.

Njerëzit vështronin plakun dhe u ngjethej mish-të. Të gjithë e dëgjonin me vëmëndje dhe i jepnin të drejtë. Ashtu si thosh xha Rizaj, ashtu ish vërtet.

— Shokë, — vazhdoi xha Rizaj, — pas pesë ditëve kooperativa bujqësore «Kristaq Tutulani» kremton festën e formimit të saj. Ajo ka ftuar dhjetë veta nga fshati ynë që të marrin pjesë në kremtimin.

Këshilli i fshatit ka menduar të dërgojë këta shokë,
— dhe numuroi dhjetë vetë.

— Si thoni? A mund të na nderojnë në festën e
katundit Lales.

—Po, po, — u dëgjuan zëra nga të gjitha anët.
Jasharit iu bë qejfi se midis fshatarëve ishte edhe
vet Jashari.

Në oborrin e shtëpive të Shahinajve, lëvizte një
pit të madh, Jashari, kur ish i vogël, pat mbjellë edhe
një mollë. Molla kish lidhur shumë kokrra, degët
qenë mbushur dhe tani më një thyheshin. Kokrrat
skuqnin, sado që s'ishin pjekur. Në një degë që anonte
nga veriu, midis gjetheve, dukej një kodër më e
vogël se të tjerat, pak e fishkur dhe e verdhë. Po ta
shihje nga afër, do të shquaje një vrimë që shkonte
gjer diku, po që s'kish depërtuar gjer në zemrën
e saj. Po, prapë molla qëndronte akoma e fuqishme.

Kësaj kokërr molle i ngjante dhe Nekija. Ndje-
hej e përmirësuar, dhe atë ditë, ditën e festës së
peshkatarëve, doli ngadalë, shtroi një rrogoz dhe
ndenji për t'u shulluar në diell. Faqet dhe lëkura e
fytyrës i ngjanin shumë faqeve dhe lëkurës së mol-
llës. Rrinte në rrogoz dhe thurte një çorape leshi.
Rrezet e diellit e ngrohnin. Gruaja punonte dhe mën-
djen e kish te festa. Atje do të ish dhe i biri. Ah, si-
kur të kish këmbë e të shkonte ta shihte si rrinte e
si kërcente. U mat të shkonte, po gjene e mbajti ve-
ten, se i vjehri e kish porositur kushedi sa herë që të
mos lodhej. Duke punuar, ndjeu që u hap dericka,
ktheu kokën dhe pa Hekuranin. Iu lëshuan duart, u
trondit dhe s'pati fuqi të ngrihej. I biri iu turr, e qa-
foi dhe i mbeti në prehër. Nga sytë e Nekijes u rru-

kullisën lotët një pas një. I zuri faqet, i pa sytë me urrejtje të madhe, pastaj nisi ta puthë me afsh e me zjarr.

* * *

Jashari ndenji mjaft në festë. Vështronte të rinjtë dhe të rejat që kërcenin. Sytë i zunë dhe Selvijen, të cilën e shikonte gjatë e me vëmëndje.

— S'ka të sharë, — thosh duke parë vajzën që i kish vënë synë i nipi. Po kur kujtonte se ajo ish e bija e Rizajt, që i kish sjellë tërë ato fatkeqësi, mvrejtej. Afër drekës Jasharit i ra ndër mend Nekija. Në festë ishin gjithë të shtëpisë, kurse e shoqja e djalit të vrarë rrinte vetëm. Sigurisht që mërziptej. Iku nga festa që të shihte se ç'bente ajo. Si e kish zakon, me kokën gjysmë të ulur, me bastunin prapa, plaku shkonte i qetë dhe me hap të ngadalshëm.

Kur iu afrua oborrit, pa Hekuranin që kish mbështetur kokën në gjurin e s'ëmës. U drodh i tëri dhe me kujdes u largua për të mos u prishur qetësinë. U ul në një vend të fshehtë dhe vështronte. Me të parë këtë skenë, në shpirtin e Jasharit u krijua një gjëndje e vështirë. Nusja e djalit, që ndejti në shtëpi dhe treti të ritë e saj në atë truall dhe i nipi që pat mbetur pa baba, qenë ndarë për shkak të tij. Plaku shikonte Hekuranin tek po e ledhatonte e ëma dhe drithërohej. Në atë çast iu duk vetja i tepërt në botë e sikur kish shpirt prej katili, sepse ai kish ndarë nënën nga djali e djalin nga nëna.

Ashtu, këmbëkryq siç ish, Jashari vështronte me sy të zgurdulluar, me pamjen e një njeriu që e brën ndërgjegja si krimbi lisiin.

Në fund psherëtiu dhe tundi kokën:

— Do ta ndreq këtë punë!
Zuri të dy tamthath me gishtrinjtë e mëdhenj e i shtrëngoi fort. Një zhurmë, që ardhi nga oborri, e solli në vete. Hodhi sytë e pa Hekuranin që u ngrit e ndenji karshi s'ëmës. Se ç'i tha asaj e i fshiu lotët. Në atë çast u dëgjuan zëra në rrugë. Hekurani u ngrit, përgafci përsëri t'ëmën, e puthi dhe mezi u shqit prej saj. Sa u largua i nipi, Jashari doli nga vëndi ku ish fshehur dhe shkoi te Nekija.

E reja po qante. Me të parë vjehrin ajo fshiu lotët. Plaku u mallëngjye dhe, nga që s'e mbante dot veten, hyri në shtëpi me shpirt të copëtuar.

XII

Turtujt fluturonin grumbuj grumbuj në erë, uleshin në hamullore, në mezhdat e misrave, në ndonjë pemë të lartë dhe niseshin për udhë të gjatë. Dallëndyshet rreshtoheshin në telat e telefonit, të tularura e dukej sikur u vinte keq për vëndin që i kish ushqyer dhe për ajrin ku kishin fluturuar. Në qiell shikoheshin lejlekët që shkonin drejt jugut me krahë të lodhur. Në kënetë nisi zhurma e shpendëve që dëgjohej në verë si e mbytur. Bajzat çanin ujin me gjoksin e tyre tërë pupla të ashpra e të dendura si të lyera me vaj. Rosat ngriheshin dhe kur e kur lëshonin zërin duke ndjellur rikat e vogla që sa kishin zënë krahë. Në ara misrat ishin korrur e thyer. Dielli bënte rrugë më të shkurtër dhe dendur dukej si me dritë të vrarë.

Plepaj e kaloi verën atë vit më me qejf se vitet e tjerë. Çatitë e shtëpive, në pjesën më të madhe qenë me tjegulla, kurse katër pesë prej tyre kishin edhe muret me tulla. Dëgjohej zhurma e sqeparit

dhe të thirrurit e ustallarëve, kur fqinjët ose të afërmit e familjeve që ndërtonin, dërgonin peshqeshe.

Atë mbrëmje, drita e diellit i jepte fshatit një pamje të kulluar e të freskët. Çdo gjë shquhej qartë e me një bukuri të rrallë. Në rrugën kryesore kish gjallëri. Qerret e mbushura me misër, tjegulla e tulla kërkëllinin dhe zhurma e tyre përzihej me zërat e ndryshme që përhapeshin nga presja; kodrat e Shëne-Prentes, Rrapi i Shahinajve, nga fusha dhe nga thellësia e Kënetës.

Shahinajt ishin ndër familjet më të gëzuara. I madh e i vogël fluturonte nga gëzimi e lumturia.

Më i gëzuar nga të gjithë dukej Azizi. Atij i dukej sikur po lindte edhe një herë. Të nesërmen do t'i jepnin tokë të re, tokë të begatëshme dhe afër shtëpisë, tokë që s'ish punuar kurrë, gjithë plehë, tokë nga Kënetë e Zezë.

Kanali i gjerë e kish dhënë frutin e parë. Tërbufi i Vogël ish kulluar dhe afër dy mijë hektarë tokë ishin bërë për punë. Në listë, i pari që do të merrte tokë ishte Jashar Shahini. Atë ditë Rıraj lajmëroi në një mbledhje sihariqin e madh, sihariq që gëzoi zemrat e fshatarëve.

Jashari ish i kënaqur. Ajo verë e pat plakur shumë. E plaku kopshti, e plaku ndarja e të nipit, por tani dukej sikur përtërihej me ditë. Veçse në zemrën e tij ish edhe një plagë e pambyllur, dhe plagë e rëndë bile. Ai nuk ishte pajtuar akoma me të nipin, dhe s'po dinte si do ta zgjidhte këtë hall të madh.

Të nesërmen mëngjesi u gdhi i bukur. Çdo gjë u zgjua e madhërishme, e freskët, e ëmbël. Me të lindur dielli, në Këshillin e fshatit u mbledhën të gjithë Plepallarët. Aty kishin ardhur dhe njerëz nga Komiteti i partisë, nga pushteti e kanjeri. Midis tyre

dallohej Shega. Katundarët, me saze përpara, duke kërcyer e duke kënduar, morën rrugën. Nuk ecën shumë dhe ranë në një fushë. Atje dhe ishte plasa plasa, në ngjyrën e kafesë së mbyllur. Në të majtë të fushës shkonte kanali, kurse në të djathtë, përtej, dukej rruga automobilistike që vinte në Sulzotaj e, më tej, dukej Shkumbini. Pranë kanalit qëndronin tre traktorë. Në njerin prej tyre hypi Rizaj i gëzuar e i qetë. Kish veshur rroba të reja e kish vënë medaljet që i zbukuronin gjoksin.

— Shokë, — nisi të flasë, — Këneta e Zezë, që na kish zënë brinjën e djathtë, u thua. Tani radhën e ka Tërbufi i madh. Punuan shokët tanë punëtorë. Punuan dhe po punojnë me nder. Unë dua që në emrin tuaj t'i falënderoj nga zemra dhe t'iu uroj punë të mbarë edhe pas kësaj. Unë dua të falënderoj në emrin tuaj Partinë dhe shokun Enver për këtë ndihmë që na dhanë në fshatarëve të brigjeve të Tërbufit, Rroftë partia jonë e Punës! Rrofshin punëtorët! Rroftë shoku Enver!

Brohoritje dhe duartrokitje të zjarra shpërthyen nga të gjitha anët.

Pas fjalës së Rizajt, foli Shega, pastaj shefi i kantjerit. Në fund u lexua lista e njerëzve që do të marrin tokë. Në radhë të parë përfituan të gjitha familjet që ishin dëmtuar nga kanali.

— Jashar Shahini, — foli një zyrtar me syzë.

Plaku që mbante në gjoks katër dekoratat e të birit dëshmor iu afrua nëpunësve, iu dha dorën e qëndroi me buzë në gaz. Atë kohë nisën të matin tokën.

— E trashëgofsh, xha Shari, — uroi Shega, kur iu caktoa plakut toka e re.

Plaku e përqafoi në zhurmën e traktorit që nisi të hapë brazdën. Pas traktorit u turrën një grumbull

njerëz. Midis tyre ishte Azizi, që s'dinte ç'të bënte nga gëzimi. Kur shkoi traktori gjer në kufinë e tokës që do t'u jepej Shahinaive, Azizi qëndroi, u ul në bisht, mori një grusht me dhë e nisi ta vështrojë me etje të madhe.

— Zot, më jep fuqi të punoj si dua vetë! — mërmëriti dhe mori rrugën për të njerëzit që vështrojnë traktorin.

Duke ecur, Azizi diktoi Hekuranin që rrinte pak më përpara të tierëve, në një ledh që vinte pak më i ngritur. U rrëngeth. Deshi të vente ta qafonte, po prapë nuk shkoi. Në atë kohë e pa Hekuranin edhe Jashari. Zemra i rrahu me të fortë dhe një ndjenjë krenarie e pushtoi. Po kur i zuri syri Rizanë, që rrinte shumë i kapardisur, sikur ja hoqi njeri me shuplakë.

«Nuk më ruajte kur më ngeci buka në grykë! — mërmëriti dhe tundi kokën e shtrëngoi nofullat sikur t'i kërcënohej në heshtje kryetarit të këshillit. — Ti u bëre shkak që më prishe, or Riza Drenja...»

* * *

Një maqinë udhëtonte nëpër qytet. Përpara maqinës, sipër në karroceri ishte shkruar: «Ujë e Tërbufit sot derdhet në det».

Në shtëpitë dhe në derickat e oborreve të fshatarëve të Plëpait ishin varur flamure. Te rrapi i Shahinaive, në degët e sipërme, qe varur një parullë: «Rroftë Partia e Punës e Shqipërisë». Te Shelgu i Lumturisë po grumbulloheshin njerëz. Pranë tij genë ngritur kodra të mëdha dheu, që sa venin mbusheshin me fshatarë e avtetarë të ardhur nga të katër anët e Myzeqesë. Afër drekës zunë të vinin një nga një shumë vetura. Atë ditë bëhej inaugurimi i

Emisarit të Tërbufit. Uji i kënetës, i mbyllur aty shekuj me radhë, atë ditë do të derdhej në det. Kanali kish shkuar gjer në buzë të kënetës. Dy eskavatorë, që kishin ngulur lopatat në ledhin dy metra të ngushtë, që ndante ujët nga kanali, rrinin gati. Një fjongo e kuqe puqte lopatat me njera tjetrën. Në eskavatorin e krahut të djathtë rrinte Hekurani, kurse në të majtin, Besimi dhe ishin gati që të hapnin ledhin. Hekurani shikonte njerëzit me fytyra të qeshura dhe gëzohej. Syri i zuri gjithë të afërmit: Azizin, Bulen, Nekijen, Selvijen, Rizanë dhe Jasharin që bisedonte me Shegën dhe me një oficer shpatullgjerë. Në fillim oficerin s'e njohu, po pastaj i qeshi buza. «Paska ardhur shoku Zani Hajdari!» — tha me vete. Dësh ta shikonte më gjatë, po atë çast nga rru-ga që ish rrethuar nga të dy anët me popull, u dukën autoritetet.

I deleguari i Komitetit Qendror të Partisë dhe i Këshillit të Ministrave mori një gërshtëre dhe preu fjongon. Të dy eskavatoristët vunë në lëvizje motorët, ngulën lopatat, i mbushë dhe i vërvitën përtej.

Në vah nisi të rrjedhë një curril-ujë. Pas pak ledhi u zhduk dhe uji i Tërbufit filloi të marrë rru-gën e detit.

Jashari i pa të gjitha këto dhe shpirti po i për-terihej. Gëzonte dhe admironte çdo gjë që shihte. Kur mbaroi punë i nipi dhe u ul, ishte bërë ujë me djersë. Rrezet e diellit, që i binin në fytyrë, u jepnin pikave të djersës së ballit shkëlqim dhe dukeshin si me ruaza të arta. Ato pika i kujtuan plakut fjalët e të gjyshit: «Tërbufi do të thahet kur t'u kullojë nje-rëzve djersë e artë».

— Hekur, o Hekur, — foli Zani dhe u derdh për-para.

Eskavatoristi u turr, e pushtoi fort, u puth me

të duke u ngashëryer, pastaj, ashtu i entuziazmuar,
u përqaftua me t'ëmën.

Jashari rrinte si i ngmërë. Kur u nda Hekurani nga e ëma, plaku e vështroi si i hutuar, psherëtiu dhe e përqafoi me duar të dredhura.

Pas pak, të gjithë së bashku shkuan të shëshi para Shelgut të Lumturisë. Shefi i kantjerit hapë miringun, pastaj folën i deleguari i Partisë dhe i Qeverisë, një inxhenjer dhe një brigadier. Më në fund, u ndanë dekoratat.

Hekuranin e thirën në tribunë.

Djali shkoi me hap të sigurtë, po kur u afrua u skuq në fytyrë. I ngjitën Urdhërin e Punës në xhaketë dhe e uruan për të ardhmen. Eskavatoristi u kthye te të afërmit e tij në kulmin e gëzimit.

Plaku i pa dekoratën që shkëlqente, kurse Hekuranit i vanë sytë te dekoratat që mbante i gjyshi për të birin e tij dhe një ndjenjë krenarie i përshikoi trupin.

Më në fund, të gjithë së bashku, muarën udhën për në shtëpi. Te sheshi i fshatit u dëgjuan daullia dhe ja muarën valles.

Djali rrinte pranë prindërve.

Jashari dëgjonte gazet e mbushte çibukun. Atë kohë se si i vanë sytë në qiell dhe shquajti dy shpendë që virlin rrotull.

— Ç'të jenë këto? — vriste mëndjen Jashari dhe mblodhi grushtet si dylbi duke i vështruar më me kujdes.

— Qënkam shqiponja mali! — mermëriti duke ndjekur fluturimin e shqiponjave e duke dredhur mustaqet.

Atë kohë plakun e zuri dikush për krahu. Jashari ktheu kokën dhe njohu Shegën.

— O xha Shari, pa eja të shkojmë nga shtëpia, se kam një sihariq për ju.

Plaku e vështroi në sy dhe buzëqeshi. Ajo vazhdoi:

— Pa njihuni me shokun, është Drejtori i bankës. Plaku i zgjati dorën dhe që të katër, duke qenë edhe Hekurani me ta, mUARËN rrugën e shtëpisë.

— Po Zanin ku e ke? — pyeti plaku si bënë nja dhjetë hapa.

— Ka shkuar te Rizaj. Jashari nuk foli. Me të hyrë në oborr, pa të birin e i tha:

— Aziz, nxirr rrogozin e qylymin në hie të rrapit.

I biri u ngrit nga vendi, i mori Bules rrogozin dhe, kur pa se mungonin jastëkët, shkoi e mori dhe ata.

Shega me buzë në gaz shikonte plakun dhe, si i tregoi Drejtorit të Bankës për familjen e Shahinajve, i tha Jasharit.

— Kam marrë vesh se je zënë me Rizanë dhe, si i thonë fjalës, qënkeni zënë për mustaqet e Çelos. Rizaj s'ka pasur aspak faj. Kanali do të shkonte pa tjetër te Vija e Strymit, se atje e merre plani dhe s'kish asnjë rrugë tjetër.

— Nuk e di, moj bijë, po edhe të Vija e Patës mund të shkonte dhe nuk shkoi, se s'desh Rizaj, se i prisheshin bostanet.

— Nuk është ashtu, xha Shari. Bostanet e xha Rizajt i mori kooperaitva e fshatit Mokaj, se i ka afër; dje ai ua dha vetë. Së shpejti, xha Rizaj do të marrë tokë të re, ashtu si more dhe ti. Je zënë kot. Pastaj, si mund të vihet dorë te Kryetari i Këshillit, te ai kryetar që është zgjedhur nga populli? S'kini bë-

rë mirë. Paska qenë i urtë xha Rizaj, se pò të ish ankuar, do ta kish pësuar keq yt bir.

Jashari vështroi i turbulluar, tundi kokën dhe rënkoj.

— Ti më the se bostanët ja dha kooperativës?

— Po, ajo i dha shpërblimin e punës që kish bërë gjer tashti dhe ai s'kundërshtoi. «Kur dashka kooperativa bostanet, le t'i marrë. Unë s'kurseva kokën për ta dhe jo të kursej tokën», — tha Rizaj.

U bë qetësi. Jashari kish rënë në mendime, kurse Azizi rrinte kokëulur.

— Nejse, xha Shari, e mira e të mirave është që ju të pajtoheni; kjo është fjala ime. Tani, shoku Drejtor i bankës ka ardhur të të japë shpërblimin e dëmit që t'u bë në kopësht dhe në arë. Nga kënetat e Zezë more tokë dhe aty ndërto një kopësht të ri. Ti, Aziz, mbill grurë, se do të të japë sa të duash.

Jasharit i dukej sikur ish në ëndër. Herë pas here vështronte Shegën, pastaj i hidhte sytë për qark si ndonjë që do të fluturojë me krahë.

Drejtori i bankës nxori të hollat dhe i numuroi Jashari i mori me duar të dredhura.

— Zere sikur ja shite kopshtin qeverisë, — i thotë Shega.

Jashari mbylli sytë, tundi kokën dhe dy lot i rrullkullisën në faqe.

Shega tërë ditën u bëri vizita plepallarëve; në mbrëmje u duk prapë të shtëpia e Shahinajve. Nuk hyri brenda, ndenji mbi kërcurin e vjetër dhe, duke vështruar plakun i tha.

— A shkojmë t'i bëjmë një vizitë xha Rizajt? Unë dua t'ju shoh t'i shtrëngoni dorën njeri tjetrit. S'ka hije...

Plaku s'foli një hop, pastaj brofi më këmbë.

— Shkojmë, — tha me një zë që tregonte pendë.

së të thellë për gjithë ç'kishin ndodhur dhe vendos-
mëri për ta shlyer çdo njollë turpi.

Shkuan dhe të gjithë së bashku hynë në oborr-
të Rizajt. Xha Rizaj doli e i priti me bujari. Për një
çast të dy pleqtë u vështruan në sy, pastaj u për-
qafuan.

Selvija, që kish dalë në prak të derës, i pa dhe
u skuq u bë flakë. Në buzë i lëvrinte hia e një gë-
zimi të papërmbajtur. Herë shikonte pleqtë, herë
Hekuranin. Për një çast vështrimet e të dy të rinjve
u përpoqën. Në sytë e tyre shkëlqente ngazëllimi për
rrugën e lumtur që u hapej përpara. Atë çast nga
lindja u dëgjua një zhurmë. Tufa pelikanësh u ngrit-
tën në qiell dhe nisën të fluturonin rreth e qark.

— Pelikanët ndruan fole! — xha Shari tha Shega.

— Ndruan, bijë. Ata ikën nga Këneta e Zezë e
ngritën fole në Tërbuf, po edhe atje s'e kanë të
gjatë.

— Po, s'do ta kenë të gjatë, — e përforcoi thë-
nien e xha Jasharit xha Rizaj, — s'do ta kenë të gja-
të, se i kanë vënë shpatullat e gjoksin punës këta. —
dhe iu përgëzoi shpatullat Shegës e Hekuranit.

6

Redaktor: Morsi Kalohejta
Korëktor: Ali Haxhotva
Redaktor teknik: Adem Jafa
Kopertina: Doli Gjinali

Tirazhi: 3000 Kopje Formë: 20X100 I/32 STASH: 224-33

Shërb. N. S. Shpërndarjeve «MUALI DURI» - Tiranë

